

Feiringen av 17. november og fløyelsrevolusjonen i Tsjekkia

- erindringspolitiske perspektiver

Betine Huflåtten

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Høst 2011

Forord

Det som startet som en forelesning i byen Praha har nå blitt til en masteroppgave om feiringen av 17. november og fløyelsrevolusjonen. Da jeg i 2005 pakket kofferten og dro til Praha for å lære tsjekkisk, så jeg ikke for meg at tekster på dette kasusbefengte språket seks år senere ville utgjøre kildematerialet for nettopp min masteroppgave. Men slik ble det altså, og at valget falt på feiringen av 17. november og fløyelsrevolusjonen i Tsjekkia er delvis bestemt av at jeg ble tildelt et stipend av forskningsgruppa ”Red- Letter Days” ved Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk (ILOS) for å knytte masteroppgaven min opp mot deres prosjekt ”Red - Letter Days in Transition: Calendric Public Rituals and the Articulation of Identities - Central Europe and the Balkans 1985 to Present”.

Det er flere som fortjener en takk nå som denne oppgaven avsluttes og sendes i trykken. Foruten allerede nevnte forskningsgruppe ”Red - Letter Days”, i første rekke mine veiledere Karen Gammelgaard og Øystein Sørensen, hvis gode råd og oppmuntrende kommentarer har vært av stor betydning. En takk også til Den norske ambassaden i Praha for et interessant og lærerikt praktikantopphold, som jeg til overmål fikk lov til å kombinere med kildesøk i det tsjekkiske nasjonalbiblioteket. Videre ønsker jeg å sende en takk (på et språk de ikke forstår!) til Jaroslav Michela og Michal Kopeček fra Karlsuniversitetet i Praha, som begge var svært rundhåndede med litteraturtips og tok av sin tid for å møte meg til inspirerende samtale over en skummende tsjekkisk øl.

Til sist, en takk til mine medstudenter for et trivelig miljø.

Oslo, 18. november

Betine Huflåttén

Forkortelser

CVVM	Centrum pro výzkum veřejného mínění. Senter for meningsmålinger.
ČSS	Československá strana socialistická. Det tsjekkosllovakiske sosialistiske partiet.
ČSSD	Česká strana sociálně demokratická. Det tsjekkiske sosialdemokratiske partiet.
ČSAV	Československá akademie věd. Det tsjekkosllovakiske vitenskapsakademiet.
ČT	Česká televize. Tsjekkisk fjernsyn.
ODS	Občanská demokratická strana. Borgerdemokratisk parti.
OF	Občanské fórum. Borgerforum.
OH	Občanské hnutí. Borgerbevegelsen.
IVVM	Institut pro výzkum veřejného mínění. Institutt for meningsmålinger.
KDU- ČSL	Křesťanská a demokratická unie- Československá strana lidová. Kristeligdemokratisk union- det tsjekkosllovakiske folkepartiet.
KSČ	Komunistická strana Československa. Det tsjekkosllovakiske kommunistpartiet.
KSČM	Komunistická strana Čech a Moravy. Kommunistpartiet i Böhmen og Mähren.
SČK	Strany československých komunistů. Tsjekkosllovakiske kommunisters parti.
SNP	Sbor národní bezpečnosti. Det nasjonale sikkerhetskorpset.
SSM	Svaz socialistické mládeže. Kommunistisk ungdomsorganisasjon.
StB	Státní bezpečnost. Det statlige sikkerhetspolitiet.
STEM	Středisko empirických výzkumů. Senter for empiriske studier.
VONS	Výbor na ochranu nespravedlivě stíhaných. Komité til forsvar for urettferdig forfulgte.

Forklaringer

I denne oppgaven er tsjekkiske navn på steder benyttet i størst mulig grad. Unntaket er betegnelsene på de to største områdene i det som utgjør Den tsjekkiske republikk, hvor jeg har brukt de tyske betegnelsene Bøhmen og Mähren (Čechy og Morava).

Tsjekkisk er et slavisk språk som bruker det latinske alfabetet. Som en hovedregel blir tsjekkiske ord uttalt slik de blir skrevet og med trykk på første stavelse. Diakritiske tegn angir spesielle lyder, lange vokaler betegnes med aksenttegn: á, é osv. Lang u skrives med sirkel.

C= [ts]

Č= [tsj]

Ď= [dj]

Ě= [je]

Ň= [nj]

Ř= [rsj], liknende lyd finnes ikke på norsk

Š= [sj]

Ť= [tj]

Ž= [sj], stemt.

En note om oversettelsene i oppgaven.

Alle oversettelser fra tsjekkisk til norsk er mine om ikke annet er oppgitt. Eventuelle feiltolkninger, misforståelser eller uklarheter står ene og alene for min regning.

Innholdsfortegnelse

Forord.....	iii
Forkortelser	v
Forklaringer.....	vi
Kapittel 1: Innledning	1
Tema og problemstillinger	1
Historisk bakgrunn for feiringen av 17. november	3
Teoretisk rammeverk.....	4
Avgrensning og oppbygging	9
Metodiske betraktninger.....	10
Kilder og litteratur	11
Tidligere forskning.....	13
Kapittel 2: historisk bakgrunn	17
Den første tsjekkosllovakiske republikken.....	17
Tsjekkoslovakia under kommunismen	18
Fløyelsrevolusjonen	18
Fløyelsskilsmissen.....	19
Institusjonelle løsninger og partisystem	19
Politisk utvikling og politisk relevante partier i Tsjekkia 1989-2009	20
De to Václav'ene - Havel og Klaus.....	22
Kapittel 3: Feiringen av 17. november i 1999	25
Feiringen av 17. november i 1999- en beskrivelse.....	25
Presidentens tale 17. november	29
Václav Klaus stemme i feiringen	30
“Takk, dere kan gå av!”	32
Har vi rett til å klage?.....	35
Revolusjon eller ikke revolusjon - det er spørsmålet	38
Fløyelsrevolusjonen – en tsjekkisk nasjonal myte?.....	44
Ti år etter- hvordan så tsjekkerne på sitt samfunn?.....	46
Oppsummerende betraktninger	47
Kapittel 4: Feiringen av 17. november i 2009	51
Feiringen av 17. november i 2009 – en beskrivelse	51

President Klaus og tyveårsjubileet	55
Václav Havels tsjekkiske visjon.....	57
“Vi strides om hva som førte til kommunismens fall”	60
Hvem skal feire- staten eller folket?.....	63
De politiske partienes standpunkt til 17. november og fløyelsrevolusjonen	67
Kommunistpartiet.....	67
ODS	69
ČSSD	71
“Vi vil vite hvordan fortiden egentlig var”.....	72
Tyve år etter- hvordan så tsjekkerne på sitt samfunn?	75
Oppsummerende betraktninger	77
Kapittel 5: To jubileer - en komparativ analyse.....	78
Jubileumsfeiringenes utforming	78
Jubileumsstrategier: begrunnelser, identiteter og verdier.....	80
Regimeskiftet som identitetsmarkør.....	84
Demokratiets tilstand- studentenes identitetspolitiske stridstema.	87
De politiske partiene og 17. november.....	89
To jubileer - kontinuitet eller brudd?	91
Kapittel 6: Konklusjon.....	94
Videre forskning.....	97
Kilder og bibliografi.....	99

Kapittel 1: Innledning

Nasjonen er ikke så mye mer enn det som dens medlemmer ønsker å minnes og derfor om hva de bestemmer seg for å glemme. Minnet er nøkkelen som åpner framtidens værelser for oss. Fravær av minne, glemselen, åpner stille og umerkelig døra til et rom der lufta står stille og hvor vi alt har vært.¹

Med disse linjene avsluttet daværende visepresident i det tsjekkiske senatet, Petr Pithart, sin tale til senatorene i forbindelse med markeringen av tiårsjubileet for 17. november 1989, dagen da en fredelig studentdemonstrasjon i Praha slått ned på med vold av politistyrkene. Denne hendelsen var katalysatoren for den såkalte fløyelsrevolusjonen som i løpet av noen få uker i november og desember 1989 veltet det kommunistiske regimet i Tsjekkoslovakia, et politisk regime som da hadde sittet ved makten i 41 år. 17. november fikk senere status som statlig helligdag i Tsjekkia, *Den boje za svobodu a demokracii* (“Dagen for kampen for frihet og demokrati”), og feires hvert år til minne om studentdemonstrasjonen som utløste rekken av hendelser som ga landet demokratiet og friheten tilbake. Men overgangen fra totalitarisme til demokrati, fra planøkonomi til kapitalisme, gikk ikke så fløyelsmykt som mange tsjekkere kanskje hadde forestilt seg det i tida rett etter revolusjonen. Selv om over tjue år nå har gått siden regimeskiftet, utløser feiringen av 17. november fremdeles diskusjon om hva som faktisk skjedde novemberdagene i 1989, hva eller hvem som forårsaket det og hva disse hendelsene betyr for Tsjekkia i dag. Det kan synes som om tsjekkerne simpelthen ikke klarer å enes om hva som skal minnes og hva som skal glemmes; 17. novemberfeiringen åpner dører til rom hvor ulike versjoner av fortiden har tatt bolig og har derfor et betydelig potensial for interessekonflikt og verdidebatt.

Tema og problemstillinger

Tema for denne oppgaven er feiringen av 17. november og fløyelsrevolusjonen i jubileumsårene 1999 og 2009. Tsjekkia gjennomgikk store samfunnsmessige forandringer i de to tiårene etter revolusjonen. Kommunismens fall ble etterfulgt av demokratisering, innføring av markedsøkonomi, oppbygging av statlige institusjoner og nasjonsbygging,

¹ “Národ nakonec není o mnoho víc než to, co si jeho příslušníci chtějí zapamatovat, právě tak ovšem jako to, co se rozhodnou zapomenout. Paměť je klíčem, který nám otevírá prostory budoucnosti. Nepřítomnost paměti, zapomínání, nám pak tiše a nenápadně otevírá dveře do nevětraných místností, ve kterých jsme již jednou byli.”, Petr Pithart, “Listopad 1989 v areál Valdštejnského paláce”, Senát Parlamentu České republiky, http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/webNahled?id_doc=50160&id_var=42544 (Oppsøkt 28.8. 2011).

prosesser som alle utløste spørsmålet “hvem er vi?” Oppgavens grunntese er at ulike versjoner av fortida, som igjen knytter seg til varierende identiteter og interesser, kommer til uttrykk gjennom feiringene av 17. november. Fortida kan være en politisk kamparena,² noe som ifølge den franske historikeren Françoise Mayer gjelder i ennå større grad dersom fortida er kommunistisk. Dette henger sammen med den kommunistiske fortidas karakter. Kommunismens fall førte ikke til en klar definering av vinnere og tapere; den ryddige og fredelige overgangen gjorde det vanskeligere å peke ut de ansvarlige for tida før 1989 samtidig som kommunistregimets lange varighet medvirket til at spekteret av mulige identiteter ble svært stort, noe som igjen danner grunnlag for konflikt mellom ulike erindringsfellesskap.³

Det postkommunistiske regimet i Tsjekia har ikke desto mindre bygget sin legitimitet på avvisningen av kommunismen i 1989 og sin nye identitet på myten om kommunismens fall,⁴ det vil derfor være rimelig å anta at historien om kommunismens fall også har vært viktig for utviklingen av tsjekkisk nasjonal identitet etter 1989. Denne studien vil undersøke historiebruk og historieframstillinger ved 17. novemberjubileene og søker å svare på følgende spørsmål:

- Hvilke fortolkningskonflikter kom til syne gjennom feiringene?
- Kan det påvises erindrings- og identitetspolitiske strategier og interesser bak fortidsfortolkningene?
- Ble feiringene av 17. november brukt til å befeste et nasjonalt kulturfellesskap hvor tsjekkiskhet og demokrati er tett forbundet?

Siktemålet er følgelig ikke å vise forandringer i historiografien knyttet til 17. november og fløyelsrevolusjonen, men å undersøke hvorvidt forskjellige grupper i det tsjekkiske samfunnet henholdsvis ti og tyven år etter regimeskiftet brukte disse hendelsene som redskap i de kollektive identifiseringsprosessene. For å kartlegge dette vil jeg se på hvilke aktører og aktørgrupper som engasjerte seg i fortolkningskonfliktene og i den sammenheng vil diskursen som er med på å konstruere det man kan beskrive som den *offisielle erindringen*, bli analysert: Hva uttrykte de enkelte presidentene, politikere og statlige representanter? De ulike

² Denne tesen fremsettes blant annet i Anette Warring, *Historie, magt og identitet: Grundlovsfejringer gennem 150 år* (Århus: Aarhus universitetsforlag, 2004) og Anne Eriksen, *Historie, minne og myte* (Oslo: Pax Forlag, 1999).

³ Françoise Mayer, *Češi a jejich komunismus: Pamět a politická identita* (Praha: Odeon, 2009), 22.

⁴ Mayer, *Češi a jejich komunismus*, 19.

diskursene må leses som ulike syn på fortiden, som hver på sin måte og på forskjellig vis bidrar til å danne et større forråd av kollektive forestillinger.

Det må påpekes at det ikke trenger å ligge instrumentelle mekanismer bak de ulike fortolkningene av 17. november, men oppgaven baserer seg på at det *kan* være tilfelle. Et minnejubileum har gjerne som mål å utgjøre et fundament for identitet og tilhørighetsfølelse, noe som blir søkt oppnådd på ulike vis. Jeg vil studere dette ved å forsøke å identifisere mulige strategier og interesser bak feiringene og sette disse inn i en erindringspolitisk sammenheng.

Historisk bakgrunn for feiringen av 17. november

Tsjekkiens nåværende president Václav Klaus har uttrykt at ”17. november er en ekstraordinært viktig dato for alle borgere i Den tsjekkiske republikk.”⁵ Det er flere grunner til at denne dagen er av særegen betydning for Tsjekkia. Etter at Tyskland okkuperte Tsjekkoslovakia i mars 1939 ble de tsjekkisktalende regionene i Tsjekkoslovakia, Böhmen og Mähren, opprettet som et tysk protektorat.⁶ I en antinazistisk og patriotisk demonstrasjon 28. oktober, dagen for tsjekkoslovakisk selvstendighet, ble studenten Jan Opletal skadet i konfrontasjon med politistyrkene. Han døde senere av skadene og i begravelsen 15. november deltok flere tusen studenter. Etter begravelsen gikk en gruppe studenter til angrep på bilen til protektoratets statssekretær Frank, hvilket utløste represalier mot tsjekkiske studenter; 17. november ble ni tsjekkiske studenter henrettet, over tusen studenter ble deportert til konsentrasjonsleire og samtlige tsjekkiske universiteter og institutter ble stengt for tre år (de forble lukket til krigens slutt).⁷ 17. november ble erklært internasjonal studentdag i 1941 av det internasjonale studentparlamentet i London.⁸

For å markere den internasjonale studentdagen og minnes 50-årsdagen for hendelsene som fant sted 17. november 1939, tok medlemmer av den sosialistiske ungdomsorganisasjonen SSM sammen med uavhengige studenter initiativet til en demonstrasjon i Praha 17. november 1989.⁹ Oppmøtet ble formidabelt; *StB*, etterretningstjenesten i Tsjekkoslovakia, rapporterte om en deltakelse på rundt 15.000 studenter. Etter at det formelle programmet var ferdig

⁵ Václav Klaus, “17. listopad v českých dějinách”, nedlastet fra Václav Klaus offisielle hjemmeside, <http://www.klaus.cz/clanky/1378> (oppsøkt 11.03.2010).

⁶ Mary Heimann, *Czechoslovakia: The State That Failed* (New Haven: Yale University Press, 2009), 110, 125.

⁷ Heimann, *Czechoslovakia*, 125- 126; Hugh Agnew, *The Czechs and the Lands of the Bohemian Crown* (Stanford: Hoover Institution Press, 2004), 211.

⁸ The Prague Castle, “Státní svátek České republiky”, informasjonsside om Prahaborgen og dens administrasjon, http://old.hrad.cz/president/Havel/svatek/17_listopad.html (oppsøkt 27.4.2010).

⁹ Agnew, *The Czechs*, 286.

bestemte gruppe på nærmere 3000 studenter seg for å fortsette demonstrasjonen på Václavské náměstí (Václavplassen), et av Tsjekkias viktigste symbolske senter. Da strømmen av studenter med stadig mer regimekritiske utrop og slagord nådde Národní třída (Nasjonallavenyen), ble de blokkert av styrker fra opprørspolitiet som forhindret dem både i å bevege seg videre og å forlate området. Studentene satte seg ned for å synge sanger, tenne lys, rope antikommunistiske slagord og dele ut blomster til politiet. Da gruppen på omkring tre tusen ble beordret å spre seg brøt det ut panikk, ettersom de var omringet av politistyrkene. Opprørspolitiet svarte på uroen som oppstod ved å gå til angrep på demonstrantene med batonger før de lot dem slippe ut gjennom en smal utvei. Ifølge den offisielle *StB*-rapporten fra demonstrasjonen ble 179 personer arrestert, 145 brakt til avhør og 38 sendt til sykehus. Den brutale slutten på studentdemonstrasjonen 17. november ble en utløsende faktor til serien av begivenheter som førte til det kommunistiske regimets fall og som kuliminerte i valget av Václav Havel som første ikke-kommunistiske president i den Tsjekkoslovakiske sosialistiske republikk 28. desember 1989.¹⁰

17. november ble utnevnt til statlig helligdag i Tsjekkia 29. juni 2000. Det tsjekkiske parlamentet avgjorde da at datoen daværende status som ”betydningsfull dag” (významný den) skulle omgjøres til statlig helligdag (státní svátek).¹¹ 17. november ble gitt navnet *Den boje za svobodu a demokracii* (“Dagen for kampen for frihet og demokrati”) og er en av syv sekulære helligdager i den tsjekkiske kalenderen.

Teoretisk rammeverk

Fortiden kan sies å eksistere først og fremst gjennom oppmerksomheten den blir viet, den er et produkt av grupper- og enkeltindividers forhold til og forestilling om “det som var før”.¹² Mennesker som deler den samme fortolkningen av fortiden utgjør det som den danske historikeren Anette Warring kaller et erindringsfelleskap. Erindringsfelleskapene er en viktig bestanddel i individuelle og kollektive identiteter, altså er fortiden toneangivende for utformingen av de grunnleggende forestillingene vi har om oss selv og vår omverden, noe Bernhard Eric Jensen, lektor i historie ved Danmarks lærerhøgskole, poengterer: “man kan

¹⁰ Heimann, *Czechoslovakia*, 298- 306.

¹¹ Sbírka zákonů, Zákon 245/2000 Sb. O státních svátcích, o ostatních svátcích, o významných dnech a o dnech pracovního klidu ze dne 29. června 2000.

¹² Mayer, *Češi a jejich komunismus*, 30.

ikke have en identitet uden en erindring, begge er nødvendige, hvis grupper skal opretholdes og fungere gjenen længre tid.”¹³

Erindringsfellesskap kan virke uavhengige av det nasjonale, likefullt; for ideen om *nasjonal identitet* er grupperes tolkning av fortiden en fundamental komponent.¹⁴ Nasjonal identitet er, i følge Anthony D. Smith, sammensatt av både en kulturell og en politisk identitet som igjen tilhører et politisk og kulturelt fellesskap. Dette betyr at forsøk på å fastsette en nasjonal identitet nødvendigvis også må være en politisk handling som får politiske konsekvenser. Nasjonal identitet legitimerer og legger føringer for politiske målsetninger og administrativ praksis. Parader, minneseremonier, feiring av jubileer, monumenter over falne og flagg minner medlemmene i et samfunn på deres kulturelle bånd og politiske fellesskap gjennom bekreftelse av identitet og enhet.¹⁵

At felles erindring knytter et samfunn eller dets medlemmer sammen er allment akseptert.¹⁶ I sammenheng med kollektiv erindring og nasjonal identitet kommer man vanskelig utenom en kort presentasjon av trekløveret *nasjon*, *nasjonalisme* og *nasjonsbygging*. *Nasjon* er et flertydig begrep. Ernest Renan hevdet nasjonen er kollektiv erindring og felles bevissthet, noe Max Weber spilte videre på da han dro opp sitt berømte skille mellom stat og nasjon; staten som organisasjonsform og nasjonen som idé og kulturfellesskap.¹⁷ Stein Rokkan skiller stat og nasjon ved å si at staten tilhører maktsfæren, mens nasjonen tilhører kultursfæren.¹⁸ Det kulturelle nasjonsbegrepet har røtter i den tyske romantikken og forutsetter en folkekultur som grunnlag for politisk fellesskap. Tsjekkia har i likhet med andre sentral- europeiske land vært oppfattet som en kulturell nasjon hvor felles identitet gjennom språk, historie og religion har lagt grunnlaget for de politiske institusjonene og staten. Statsviteren Øyvind Østerud påpeker at siden ingen etnisk- kulturell nasjonalitet er objektivt gitt, må dens betydningsfulle kjennetegn velges ut, tolkes og rendyrkes i en kulturell bestemmelse av nasjonen. Kulturell identitet er et formelig fenomen, derfor er også den nasjonale *ethnos* et selektivt valgt produkt.¹⁹ *Nasjonalisme* er, ifølge Østerud, en doktrine om uavhengighet og selvhevdelse for et kollektiv, en nasjon. Nasjonalismebegrepet er tildels komplisert fordi det har både positive

¹³ Bernhard Eric Jensen, Carsten Tage Nielsen og Torben Weinreich (red.), *Erindringens og glemselens politik* (Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag, 1996), 12.

¹⁴ Mayer, *Češi a jejich komunismus*, 32.

¹⁵ Anthony D. Smith, *National Identity* (Reno: University of Nevada Press, 1991), 99.

¹⁶ Clemens Maier, *Making Memories: The Politics of Remembrance in Postwar Norway and Denmark* (Doktorgradsavhandling: European University Institute, 2007), 12.

¹⁷ Øyvind Østerud, *Hva er nasjonalisme?* (Oslo: Universitetsforlaget, 2007), 1994.

¹⁸ Stein Rokkan, *Stat, nasjon, klasse: Essays i politisk sosiologi* (Oslo: Universitetsforlaget, 1987), 9.

¹⁹ Østerud, *Hva er nasjonalisme?*, 19-22.

og negative konnotasjoner, i tsjekkisk språksammenheng har ordet nasjonalisme tradisjonelt vært negativt ladet og forbundet med ekskluderende fremmedfrykt.²⁰ *Nasjonsbygging* er et begrep som har varierende innhold innenfor ulike fagområder, men kan beskrives som summen av virkemidler som direkte eller indirekte bidrar i utviklingen av et nasjonalt fellesskap, være seg riksinstitusjoner, samlende symboler, kommunikasjon, utdanning og kulturtrekk. Symboliserende hendelser, egenskaper og levninger blir framhevet og dyrket, gjennom historiske og kulturelle definisjoner av nasjonal egenart blir statsborgerskapet inderliggjort og den nasjonale identiteten styrket.²¹

Nasjonale jubileumsfeiringer kan beskrives som identitets- og erindringspolitiske handlinger hvor målet kan være å styrke det kollektive minnet innenfor nasjonalstatens rammer. Ved å definere nasjonalkulturen skapes og styrkes en nasjonal tilhørighet, nasjonale jubileumsfeiringer har derfor i seg et element av nasjonsbygging. Det er blitt hevdet at vi lever i “minnefestenes æra”, andre har snakket om “jubileenes epoke”.²² En betydelig del av nåtidens historieformidling er knyttet til markeringer av jubileer og minnedager. I tysk sammenheng har historieformidlingen som frembringes i forbindelse med et jubileum eller en minnedag sågar fått en egen benevnelse, “Gedenk- Geschichte”, eller “minnehistorie”.²³ Jubileer og minnedager blir markert på ulike vis og det er vanskelig å finne noen stram definisjon på hva de er, men som en regel kan man si at en historisk begivenhet eller person gjerne blir viet økt oppmerksomhet i forbindelse med at hendelsen eller objektet fyller et rundt antall år. John Gillis fastslår at “commemorative activity is by definition social and political, for it involves the coordination of individual and group memories, whose results may appear consensual when they are in fact the product of processes of intense contest, struggle, and, in some instances, annihilation”,²⁴ Paul Connerton hevder sågar at jubileumsfeiringer er et middel for å kontrollere det kollektive minnet.²⁵

Når fortiden brukes med henblikk på å opprettholde, bearbeide eller omdanne eksisterende erindringsfellesskaper, er dette eksempler på erindringspolitikk. Anette Warring definerer

²⁰ Ladislav Holy, *The Little Czech and the Great Czech Nation. National identity and the post-communist social transformation* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 189.

²¹ Østerud, *Hva er nasjonalisme?*, 24.

²² William M. Johnston, *Celebrations: The Cult of Anniversaries in Europe and The United States Today* (New Brunswick and London: Transaction Publisher, 1991).

²³ Bernhard Eric Jensen, “Historieformidling og erindringspolitikk - i mindefesternes æra” i *Erindringens og glemselens politik*, red. av Jensen, Nielsen og Weinreich, 237.

²⁴ John R. Gillis, “Memory and Identity: The History of a Relationship” i *Commemorations: The Politics of National Identity*, red. av John R. Gillis (New Jersey: Princeton University Press, 1994), 5.

²⁵ Paul Connerton, *How Societies remember* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989).

erindringspolitikk som “en form for magtutdøvelse hvor fortiden står i centrum i forsøg på at påvirke menneskers forestillingsverden, holdninger, værdier og følelser.”²⁶ Erindringspolitikk er et sentralt maktvilkår og maktmiddel, men Bernhard Eric Jensen påpeker at selv om statsmakten og innflytelsesrike organisasjoner ofte søker å kontrollere og regissere fortolkninger av fortiden viser det seg vanskelig å styre det kollektive erindringsarbeidet ovenfra, man kan simpelthen ikke “presse et erindringsfellesskap ned over hodene på folk.”²⁷ Man finner flere eksempler på at ulike grupper tar avstand fra den tilbudte fortidstolkningen og igangsetter erindringsmessige motforanstaltninger.²⁸

Clemens Maier snakker istedenfor erindringspolitikk om historie- politikk, et begrep som indikerer en tett forbindelse mellom historie, historisk bevissthet og politikk. Han ser historiepolitikken som et trekk ved pluralistiske samfunn, fordi de politiske elitene former og definerer et sett med normer, verdier og symboler som er konstituerende for samfunnet. Historie-politikk er derfor et felt hvor forskjellige grupper lader fortiden med sine interesser og kjemper for anerkjennelse på den offentlige arenaen. Historiepolitikk handler ikke om sannheten, “hva som faktisk skjedde”, men snarere om spørsmål som: Hvem, med hvilken motivasjon og med hvilke midler, gjør historien til tema for diskusjon? Historie-politikk fokuserer på den politiske instrumentaliseringen av fortida, men kan også beskrives i mer nøytrale vendinger som “public construction of images of history and identity, which can be carried out by ritual and discourse.”²⁹

Felles forståelse av fortiden utgjør som vist kjernen i et erindringsfellesskap. Men hvilke prosesser er det som muliggjør kollektiv erindring? Den første til å utforske forholdet mellom fortid og erindring var den franske sosiologen Maurice Halbwachs (1877-1945).³⁰ Han søkte å vise at mennesker kun er i stand til å lokalisere og gjenkalle sine minner og erindringer gjennom medlemskap i en sosial gruppe, altså er minnet utenfor et kollektiv utenkelig. Fortiden er en sosialt konstruert realitet som stadig blir rekonstruert og omformulert innenfor rammene av den nåtidige kulturen.³¹ Kollektiv erindring, slik Halbwachs beskriver den, kan følgelig oppsummeres som: “(...) an elaborate network of social mores, values, and ideals that marks out the dimensions of our imaginations according to the attitudes of the social groups

²⁶ Warring, *Historie, magt og identitet*, 10-11.

²⁷ Jensen, “Historieformidling og erindringspolitikk”, 252.

²⁸ *Ibid*, 253.

²⁹ Maier, *Making memories*, 28.

³⁰ Maurice Halbwachs, *The Collective memory* (New York: Harper & Row, 1980); og *On Collective Memory* (Chicago: The University of Chicago Press, 1992).

³¹ Maier, *Making Memories*, 16; Anette Warring, “Kollektiv erindring- et brukbart begrep?”, i *Erindringens og glemselens politik*, red. av Jensen, Nielsen og Weinreich, 210.

to which we relate. It is through the interconnections among these shared images that the social frameworks (*cadres sociaux*) of our collective memory are formed, and it is within such settings that individual memories must be situated if they are to survive.”³²

Halbwachs mener at våre minner i større grad er bestemt av hvordan de passer med våre nåtidige oppfattelser, som igjen er skapt av de sosiale kreftene som påvirker oss, enn av hvordan vi virkelig opplevde fortiden. Samtiden og dens sosiale kontekst er utgangspunktet for alle erindringsprosesser, slik at kollektiv erindring tjener et nåtidig formål. Fordi vi kontinuerlig gjenskaper fortiden i våre levende erindringer, vil den opprinnelige erfaringen gradvis bli redusert til et stereotypet bilde og det er dette bildet som utgjør den kollektive erindringen. De sammensatte erindringene er det Halbwachs kaller erindringens sosiale strukturer (*les cadres sociaux de la mémoire*), og i følge sosiologen eksisterer det like mange kollektive erindringer i et samfunn som sosiale grupper og institusjoner. De ulike kollektive erindringenes gjennomslagskraft og opprettholdelse blir igjen bestemt av de aktuelle gruppens sosiale makt.³³ For at noe skal feste seg i erindringen, må det, i følge Halbwachs, presentere seg i form av en konkret begivenhet, person, monument, tekst eller lignende, erindringssteder, “*lieux de mémoire*”. Erindringsstedene definerte han som et konkret fenomen enten i form av et objekt av materiell karakter eller en institusjon som gjennom en eller flere gruppers tolkning er gitt et symbolsk innhold. Erindringsstedenes funksjon er å opprettholde gruppens eller gruppens kollektive erindring.

Clemens Maier argumenterer for at begrepet *historiekultur* kan være mer treffende enn kollektiv erindring fordi det gir rom for et mangfold av varierende minner innenfor en gitt enhet.³⁴ Denne gruppen kan være et miljø, en sosial gruppe eller organisasjon foruten nasjonen eller samfunnet som helhet. Desto større enhet, jo større er mulighetene for at ulike tolkninger av fortiden eksisterer ved siden av hverandre og *historiekultur* dekker alle typer referanser til fortiden, eksempelvis monumenter, taler eller museer. Forskning på historiekultur kan ifølge Maier deles inn i undergruppene: 1) historie som politisk argument, 2) nasjonale minnemarkeringer, 3) feiring og seremonier, 4) offentlig interesse for historie, og 5) erindringskultur. Maier ser klare fordeler med begrepet: “it is its wide scope and this all-

³² Patric Hutton, *History as an Art of Memory* (Hanover: University Press of New England, 1993), 78.

³³ Warring, “Kollektiv erindring- et brugbart begrep?”, 211.

³⁴ Det er ansett som en svakhet i Halbwachs teorier at han ikke svarer på spørsmålet om hvordan erindring overføres fra generasjon til generasjon, han diskuterer heller ikke de problemene som kan oppstå når nye erfaringer skal tolkes inn i en aktuell sosial kontekst av gammel kollektiv erindring. Sosiologen gir et enhetlig bilde av gruppeerindring, noe som ikke gir rom for flere avvikende tolkninger innenfor en og samme gruppe. Clemens Maier, *Making Memories*, 16-17; Warring, “Kollektiv erindring- et brugbart begrep?”, 219.

encompassing nature that is one of the big advantages of the concept of history culture when compared to the different concepts of memory. History culture is a concept knit closely to the practices of everyday life.”³⁵ Historiekulturbegrepet kan synes som et fruktbart teoretisk verktøy for denne oppgavens problemstillinger, da den kommunistiske fortidas karakter åpner opp for et særlig stort spekter av mulige identiteter og kollektive erindringer, også innenfor et større erindringsfellesskap.

Avgrensning og oppbygging

Oppgaven omhandler feiringen av 17. november i 1999 og i 2009. Dette utvalget er gjort på grunnlag av at begge årene var jubileumsår som markerte at henholdsvis ti og tjue år hadde gått siden fløyelsrevolusjonen i 1989. Feiringen ble derfor gjenstand for ekstra stor oppmerksomhet i media og av andre aktører i den samfunnspolitiske diskursen, et mønster også Clemens Maier peker på: “anniversaires that fall on the 10th, 25th eller 50th jubilee of the commemorated event especially seem to attract a lot of effort and discussion around the celebration.”³⁶ Selv om Dagen for kampen for frihet og demokrati er en statlig helligdag og følgelig blir markert i hele Tsjekia, vil det i oppgaven utelukkende bli fokusert på feiringene av 17. november i Praha, både på grunn av byens karakter som politisk maktsentrum og med tanke på Prahas symbolske betydning for nettopp 17. november og fløyelsrevolusjonen. Ettersom analysen av de kollektive forestillingene og erindringene knyttet til 17. november og fløyelsrevolusjonen er det sentrale i studien, kommer jubileumsfeiringenes konkrete utforming til å få underordnet betydning, feiringenes forløp vil allikevel bli viet plass fordi de ulike evenementene gjennom sin anvendelse av politiske, historiske og nasjonale symboler var viktige manifestasjoner av oppfatningene rundt 17. november og kommunismens fall. Arrangementene forutsatte en grad av frivillighet og delaktighet, noe som potensielt gjorde erindringsfellesskapet rundt regimeskiftet levende som noe annet og mer enn politikk.³⁷

Det er kun offentlige forestillinger av fortiden som danner grunnlag for analysen. Med offentlig har jeg i tankene enhver diskurs (tale, standpunkt, erklæring) som går ut over privatsfærens grenser og som har blitt publisert. Selve begrepet diskurs kan inneha ulik betydning innenfor forskjellige fagområder, men vil i denne oppgaven beskrive en sosialt konstituert kommunikasjon som fører til tekstproduksjon. Analyse av individuelle, private minner hører ikke til undersøkelsen, men for å forstå de ulike diskursene er enkeltindividets

³⁵ Maier, *Making Memories*, 25.

³⁶ *Ibid*, 8.

³⁷ Se Connerton, *How Societies Remember* om betydningen av kroppslig deltakelse i minnesmarkeringer for kollektiv erindring.

rolle viktig, fordi de er bærere av diskursene. En vanlig innvending mot analyser av offentlig artikulerte fortidsfortolkninger er at man fra disse ikke automatisk kan dra slutninger om erindringsfellesskapers faktiske eksistens. Til tross for aktiv deltakelse i feiringen av 17. november kan man ikke konkludere med at hver enkelt deltaker delte erindringen som ga seg til uttrykk gjennom feiringens elementer. Anette Warring peker imidlertid på at individuelle erindringer tillegges felles mening gjennom kollektiv erindringspraksis.³⁸ Oppgaven postulerer derfor at feiringene av 17. november faktisk sprer forestillingen om eksistensen av ulike erindringsfellesskap om kommunismens fall.

Det hersker stor uenighet i Tsjekkia om hvilken terminologisk merkelapp som skal settes på regimeskiftet i 1989. Foruten betegnelsen “fløyelsrevolusjonen” (sametová revoluce), blir både “novemberhendelsene” (listopadové události), “omveltning” (převrat), “vendepunkt” (zvrát) eller bare “november” (listopad), anvendt for å referere til kommunismens fall. “Fløyelsrevolusjonen” er imidlertid det mest frekvente uttrykket når tsjekkerne selv skal referere til regimeskiftet,³⁹ og jeg vil derfor i utstrakt grad benytte denne betegnelsen i oppgaven. Det må i denne sammenheng understrekes at jeg ikke tar stilling til hvorvidt regimeskiftet var en revolusjon eller ikke.

Oppgaven er delt inn i seks kapitler, inkludert innledningskapittelet. Kapittel to er et historisk bakgrunnskapittel som gir en oversikt over Tsjekkiyas historie og politiske utvikling fra opprettelsen av Tsjekkoslovakia i 1918 fram til 2009. Hovedtyngden vil ligge i kapittel tre og fire, hvor jubileumsfeiringene i henholdsvis 1999 og 2009 vil bli behandlet separat. I kapittel fem blir feiringene sett i et komparativt perspektiv før oppgaven avsluttes i kapittel seks med konklusjon og oppsummerende diskusjon.

Metodiske betraktninger

Det metodiske grepet i denne oppgaven er komparasjon. Å velge en komparativ metode kan tjene flere formål, blant annet ved å vise at en teori kan gjelde allment, altså at man viser at teorien er gyldig ved å anvende den på parallelle fenomener og slik demonstrerer teoriens forklaringskraft. Sammenligning kan dessuten også fungere som metode for å prøve årsaksforklaringer.⁴⁰ En diakron sammenligning av likheter og forskjeller i feiringene av 17.

³⁸ Warring, *Historie, minne, identitet*, 13-14.

³⁹ James Krapfl, “Revolution and Revolt against Revolution: Czechoslovakia 1989” i *Revolution and Resistance in Eastern Europe. Challenges to Communist Rule*, red. av Kevin McDermott og Matthew Stibbe (Oxford: Berg, 2006), 178.

⁴⁰ Knut Kjelstadli, *Fortida er ikke hva den engang var. En innføring i historiefaget* (Oslo: Universitetsforlaget, 1999), 263.

november og fløyelsrevolusjonen i 1999 og 2009 vil tydeliggjøre aspektene av kontinuitet og forandring, samling og splittelse, som kommer til uttrykk gjennom denne dagen.

Jeg vil angripe problemstillingene gjennom å se på kildenes språklige meningsinnhold.

Historiske fortolkninger kan opptre i korte språklige sekvenser, som i følge Anette Warring kan betraktes som språklige erindringssteder. Disse språklige sekvensene er narrative forkortelser som fungerer som “den hurtigste forståelse omkring historiske forutsætninger, baggrunde, erklæringer og forskjellige utsagns implikasjoner. De er historier som er indlejret i sproget, historier, der ikke blir fortalt, men som allerede fortalt bliver anvendt til påberåbelse og kommunikasjon”.⁴¹ Uttrykk som “arven etter Masaryk” eller “fløyelen” kan fungere som språklige erindringssteder for regimeskiftet i 1989. I oppgaven vil jeg derfor forsøke å identifisere slike patosformler og se på hvilke betydninger de er blitt tillagt.

Kilder og litteratur

Primærkildene i denne oppgaven er et bredt spekter av skrevne tekster, både artikler, taler, erklæringer, pressemeldinger, publiserte intervjuer og meningsmålinger som sirkulerte i det offentlige rom i forbindelse med feiringen av 17. november og fløyelsrevolusjonen i 1999 og 2009. Hovedtyngden vil ligge på de to presidentene Václav Havels og Václav Klaus tekstlige bidrag til jubileumsfeiringene i form av taler og artikler, samt reportasjer, kronikker og artikler som ble publisert i dagsavisene *Lidové noviny* og *Právo*. Hva angår kildegrunnlagets representativitet har jeg bestrebet meg på å gjøre et utvalg som gir en adekvat representasjon av ulike tendenser og ulike syn som manifesterte seg i den samfunnspolitiske diskursen om 17. november ved de respektive jubileene og som belyser hvilke aktører og aktørgrupper som engasjerte seg i fortolkningskonfliktene.

Lidové noviny (“folkeavisen”) er Tsjekkias eldste avis, grunnlagt i 1893. Den opphørte etter den kommunistiske maktovertakelsen i Tsjekkoslovakia, men ble fra 1988 utgitt i samizdatversjon. Den regnes som liberal og høyrevridd og det kan for et norsk publikum gi mening å sammenligne den med *Aftenposten*. *Právo* (“rett”) springer ut av kommunistpartiets partiavis, *Rudé právo* (“rød rett”). *Právo* er venstreorientert med et politisk ståsted som ligger relativt tett opp mot de tsjekkiske sosialdemokratene ČSSD.⁴² Ved bruk av avisartikler som historisk kildemateriale er det nødvendig å spørre seg hvor stor påvirkningskraft avisene hadde i det aktuelle tidsrommet, altså avisenes tilstedeværelse i det offentlige rom og

⁴¹ Warring, *Historie, minne, identitet*, 13.

⁴² Wien international. at., ”The Czech media landscape- print media”, Wiens offisielle hjemmeside, 12.3.2008, <http://www.wieninternational.at/en/node/11577> (oppsøkt 27. 4. 2010).

mulighet til å påvirke opinionen, noe opplagstallene kan gi en pekepinn på. I november 1999 kom *Lidové noviny* ut i et gjennomsnittlig opplag på 119 705 kopier, med et snitt på 91 599 solgte aviser per dag. I november 2009 var det gjennomsnittlige opplaget sunket til 81.604 kopier, med 50 804 solgte kopier daglig. *Právo* kom i november 1999 ut i et opplag på 323 519 eksemplarer, med et daglig antall solgte kopier på 254 458. I november 2009 var det gjennomsnittlige daglige opplaget på 187 321, med 133 972 solgte aviser.⁴³ Jeg har også inkludert artikler fra tidsskriftet *Respekt* (“respekt”). *Respekt*, som utkommer ukentlig, ble grunnlagt i 1990 og er ansett som Tsjekkias ledende uavhengige politiske tidsskrift.⁴⁴ I sammenlikning med Tsjekkias største dagsavis, tabloidavisen *Blesk* (“lyn”) som i november 1999 og 2009 kom ut i et opplag på henholdsvis 387 914 og 528 317 kopier,⁴⁵ ser man at både *Lidové noviny* og *Právo* har en betydelig mer begrenset lezerskare, men det er ikke primært antall lesere som har vært avgjørende for mitt valg av nettopp disse to avisene. *Lidové noviny* og *Právo* representerer to ulike politiske ståsted samtidig som begge er ansett som leverandører av seriøs journalistikk. Alt avismaterialet er hentet fra Nasjonalbiblioteket i Praha.

I en tid der internettbasert kommunikasjon er svært viktig, utgjør dessuten internettkilder en stor del av kildegrunnet. Under denne kategorien hører blant annet de kildene som knyttet seg til de politiske partienes standpunkt, samt tekster som er publisert på hjemmesidene til framtrede politikere, frivillige organisasjoner og ulike samfunnsinitiativ som markerte seg i sammenheng med jubileumsfeiringene.

Når det gjelder sekundærlitteratur er det bøker jeg i større grad enn andre har dratt nytte av og som derfor fortjener omtale. Blant disse figurerer *The Czechs and the Lands of the Bohemian Crown* av Hugh Agnew som er en omfattende oversikt over tsjekkisk historie fra førhistorisk tid fram til i dag, og *Czechoslovakia: The State that Failed* hvor den britiske historikeren Mary Heimann gir en grundig gjennomgang og analyse av Tsjekkoslovakias historie. I forbindelse med kapittelet som gir en oversikt over nyere tsjekkisk historie har jeg også benyttet Jardar Seims *Øst- Europas historie etter murens fall*. Delen som omhandler den politiske utviklingen i Tsjekkia etter 1989 hviler hovedsakelig på tre antologier: *Sentral-Europa og Baltikum etter 1989*, redigert av Elisabeth Bakke, *Politikk i Europa. Partier,*

⁴³ ABC ČR, [://www.abccr.cz/](http://www.abccr.cz/) (Oppsøkt 30.8.2011).

⁴⁴ BBC News/Europe, “The Press in the Czech Republic”. BBC, 10.12.2005, <http://news.bbc.co.uk/2/low/europe/4068647.stm> (oppsøkt 28.4. 2010).

⁴⁵ ABC ČR, <http://www.abccr.cz/> (Oppsøkt 30.8.2011).

regjeringsmakt, styreform, redigert av Knut Heidar, Einar Berntzen og Elisabeth Bakke og *Central and Southeast European Politics since 1989*, redigert av Sabrina P. Ramet.

I en oppgave som befatter seg med forholdet mellom nasjonal identitet og kollektivt minne kommer man heller ikke utenom sosialantropologen Ladislav Holys klassiske studie av tsjekkisk nasjonal identitet, *The Little Czech and Great Czech Nation: National identity and the post- communist transformation of society*. Her setter Holy omformuleringen av tsjekkisk nasjonal identitet etter kommunismens fall inn i en bred kontekst og fokuserer på de antropologiske og sosiologiske aspektene.

Tidligere forskning

Jubileer og minnedager har de siste tiårene blitt viet større oppmerksomhet som humanistisk forskningsfelt. Det har vokst fram en tverrfaglig forskning som har sett nærmere på jubileenes bakgrunn og dynamikk, iscenesettelse og virkemidler, former og funksjoner, samtidig som de er satt inn i en bredere kulturell, politisk og sosialhistorisk sammenheng.⁴⁶ Bernhard Eric Jensen tolker det økte fokuset på studier av jubileer og minnedager som et resultat av at betydningsdannelse og bevissthet har fått en mer sentral plassering i samfunnsteorien, den klassiske marxistiske oppfatningen om menneskelig erkjennelse skal forstås som en avbildning av en ytre virkelighet er snudd på hodet: “It is not a social being which determines consciousness, but social consciousness- or ‘lived ideology’- which determines social being.”⁴⁷ Minnefester, symboler og ritualer virker inn på menneskers behov, følelser og holdninger og det gir derfor mening å bruke tid og krefter på å studere disse fenomenene.⁴⁸

Av viktige bidrag til forskningslitteraturen vil jeg i første rekke nevne Anette Warrings arbeider, deriblant hennes studie av grunnlovsfeiringer gjennom 150 år, *Historie, magt og identitet- grunnlovsfejringer gjennom 150 år*, deretter antologien *National Holidays in Transition: Discursive Construction of Identity in West and Sout Slavic countries 1985- 2010*, redigert av Ljiljana Šarić sammen med Karen Gammelgaard og Kjetil Rå Hauge, hvor forskningsgruppa “Red- Letter Days” ved Institutt for litteratur og områdestudier ved UiO har undersøkt hvordan nasjonale helligdager i Sentral- Europa og på Balkan etter 1989 har blitt konstruert diskursivt. Et annet verdifullt tilskudd til forståelsen av jubileumsfeiringenes funksjon i historieformidling og kollektive erindringsprosesser står Bernard Eric Jensen for

⁴⁶ Jensen, “Historieformidling og erindringspolitikk- i mindefesternes æra”, 238.

⁴⁷ Ibid, 247.

⁴⁸ Ibid.

med antologien *Erindringens og glemselens politik* som han har redigert sammen med Carsten Tage Nielsen og Torben Weinreich.

Den norske kulturhistorikeren Anne Eriksen har også gjort studier av koblingen mellom historiefremstilling og kollektiv erindring.⁴⁹ Innenfor det bredere erindringshistoriske forskningsfeltet fortjener *The Invention of Tradition* å nevnes. I dette samleverket som er redigert av Eric Hobsbawm og Terence Ranger, blir jubileer behandlet innenfor rammene av “oppfundede” tradisjoner”. Et annet viktig samleverk er *Commemorations* av John Gillis hvor begrepet “The Politics of National Identity” blir analysert fra ulike perspektiver. Også Patric Huttons bok *History as an Art of Memory* som gir en oversikt over erindringsbegrepets teorihistorie, og Paul Connertons bok *How Societies Remember* som setter erindring i sammenheng med ritualer og kroppslig deltakelse, er verdt å ta med i denne sammenhengen. Man kommer heller ikke utenom det mentalitetshistoriske trebindsverket *Realms of Memory* redigert av Pierre Nora. I Frankrike går forskningstradisjonen på jubileer og minnefester tilbake til 1970- årene. *Realms of Memory* kom ut til 200-årsjubileet for den franske revolusjon og søkte å vise at revolusjonen ikke lenger strukturerte fransk erindringskultur.⁵⁰

Nasjonaldagsfeiringer i vest- og sørslaviske land har vært viet svært lite oppmerksomhet som internasjonalt forskningsfelt⁵¹ og forskningen på tsjekkiske jubileer og minnedager er intet unntak. Karen Gammelgaards studie av presidenttaler holdt på dagen for opprettelsen av det selvstendige Tsjekkoslovakia 28. oktober, “The Czech and Czechoslovak 28 October. Stability and Change in Four Presidential Addresses 1988- 2008”, representerer i så måte et hederlig unntak. Ifølge Gammelaard, professor i tsjekkisk språk og kultur ved Universitetet i Oslo, er det ikke skrevet noe vitenskapelig om feiring av minnedager eller statlige helligdager i Tsjekkia etter 1989, noe som jeg senere har fått bekreftet også av den tsjekkiske historikeren Michal Kopeček.

Artikkelen ”Patroni, svátky a výročí: slavnosti českého národa” (”Skytshelgener, helligdager og jubileer: den tsjekkiske nasjonens feiringer”) av Jiří Poporny og Jiří Rak, konsentrerer seg i all hovedsak om feiringer av merkedager før og under kommunismen. Jan Socha studerer i sin masteroppgave fra Karlsuniversitetet, “Utváření a proměny historických narativů v době

⁴⁹ Eriksen, *Det var noe annet under krigen: 2. verdenskrig i norsk kollektivtradisjon* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1995).

⁵⁰ Jensen, “Historieformidling og erindringspolitikk”, 239.

⁵¹ Ljiljana Šarić og Karen Gammelgaard, “Discursive construction of national holidays in West and South Slavic countries after the fall of communism” i *National Holidays in Transition*, red. av Ljiljana Šarić, Karen Gammelgaard og Kjetil Rå Hauge (Under utgivelse), 9.

společenských změn v průběhu 1988-1990” (“Endringen av historiske narrativer ved det politiske og sosiale skiftet i perioden 1988-1990”) hvordan de historiske narrativene som ble presentert i forbindelse med feiringer av minnedager og statlige helligdager fungerte som legitimitetsskapende verktøy for både det kommunistiske og det demokratiske regimet. Også forskningen som spesifikt omhandler 17. november og dens betydning i Tsjekia er knapp, men den kanadiske historikeren James Krapfl analyse av retorikken i tsjekkiske tekster som omtalte 17. november i perioden 1990-1992, ”Revolution and Revolt against Revolution”, fortjener å nevnes.

Hva angår erindringshistorie og den kollektive erindringens rolle i konstrueringen av en post-kommunistisk identitet etter revolusjonen i 1989, så har dette i tsjekkiskspråklig sammenheng vært et voksende forskningsfelt de siste tiårene. Et uvurderlig bidrag til forskningslitteraturen er Françoise Mayers bok *Češi a jejich komunismus* (“Tsjekkerne og deres kommunisme”), hvor den franske historikeren og sosiologen analyserer tsjekkernes forhold til sin kommunistiske fortid i lys av kollektive identifikasjonsprosesser. Avslutningsvis bør Michal Kopečeks bidrag til forståelsen av den nasjonale erindringens rolle i sentral- og østeuropeisk historiepolitikk etter 1989, *Past in the Making: Historical Revisionism on Central Europe after 1989*, tas med.

Jeg kan ikke se at det verken i norsk- eller tsjekkiskspråklig sammenheng er gjort noen studier av feiringen av 17. november og fløyelsrevolusjonen, i alle fall ikke i et erindringspolitisk perspektiv.⁵² Denne masteroppgaven vil således belyse 17. novemberfeiringenes betydning for å befeste av et postkommunistisk tsjekkisk nasjonal kulturfellesskap og kan mer generelt bidra til å øke forståelsen av jubileumsfeiringers rolle i artikuleringen av nasjonal identitet etter 1989 i post-kommunistiske land i Sentral-Europa. Nettopp fordi det finnes så lite litteratur om temaet som oppgaven befatter seg med, vil jeg påpeke at undersøkelsen er empirisk.

⁵² Heller ikke andre lands nasjonaldagsfeiringer har vært gjenstand for særlig forskning i Norge. Arve Tuflåt Thorsen, *Nasjonaldagsfeiringene i Paris og Berlin 1895- 1905. To nasjonaldager- ett komparativt nasjonalismebarometer* (Oslo: Norges forskningsråd, 1997).

Kapittel 2: historisk bakgrunn

There can be a few nations... which live on terms of quite such constant intimacy with their own history as do the Czechs.⁵³

Dette kapittelet vil gi et overblikk over tsjekkisk historie fra Den første tsjekkosllovakiske republikken ble opprettet etter 1. verdenskrig og fram til 2009. Kapittelet inkluderer dessuten en kort biografi over Tsjekkias første og andre president, Václav Havel og Václav Klaus.

Den første tsjekkosllovakiske republikken

Tsjekkosllovakia oppstod etter 1. verdenskrig på ruinene av det gamle Østerrike- Ungarn. Den nye staten forente de tsjekkiske områdene fra den østerrikske delen av Habsburgerimperiet og Slovakia fra den ungarske delen. Den første tsjekkosllovakiske republikken hadde et pluralistisk partisystem, rettsstyre og en velfungerende økonomi. I motsetning til de fleste land i Sentral- og Øst-Europa beholdt Tsjekkosllovakia et funksjonelt parlamentarisk system basert på frie valg gjennom mellomkrigstida, og er av den grunn ofte blitt kalt en demokratisk øy i en region som var preget av autoritære regimer. Den nye staten ble imidlertid stilt overfor store geografiske og etniske utfordringer alt fra starten. Tsjekkiske og slovakiske utsendinger under første verdenskrig hadde blitt enige om å opprette en stat som ga betydelig grad av selvstyre til Slovakia, men grunnloven av 1920 etablerte en enhetsstat hvor tsjekkerne var i besittelse av alle sentrale maktposisjoner og tsjekkernes dominans førte til misnøye blant mange slovakere.⁵⁴ Republikken utviklet dessuten gradvis trekk som undergravde en reell parlamentarisme, illustrert gjennom det autoritære lederskapet til Tsjekkosllovakias grunnlegger og første president, sosiologen og moralfilosofen Tomáš G. Masaryk (1850-1937).⁵⁵

Da Tyskland invaderte Tsjekkosllovakia i mars 1939 ble de tsjekkisktalende regionene i Tsjekkosllovakia, Böhmen og Mähren opprettet som et tysk protektorat, mens Slovakia ble en selvstendig marionettstat. Fra 1945 til 1948 hadde Tsjekkosllovakia et begrenset demokrati hvor høyre- og sentrum -høyrepartier ble ekskludert, og med en regjering som ble dominert av

⁵³ Stefan Auer, *Liberal Nationalism in Central Europe* (London: RoutledgeCurzon, 2004), 98.

⁵⁴ Den første tsjekkosllovakiske republikken inkluderte også en betydelig tysk minoritet, spesielt i området Sudetenland. Se Heimann, *Czechoslovakia*, 48-87.

⁵⁵ Heimann, *Czechoslovakia*, 67; se også Holy, *The Little Czech*, 165.

kommunistpartiet. Kommunistene var etter krigen det største politiske partiet med over én million medlemmer og vant det frie valget i 1946 med 38 prosent av stemmene.⁵⁶

Tsjekkoslovakia under kommunismen

Kommunistpartiet konsoliderte makten gjennom det såkalte februar- kuppet i 1948. Dette ble starten på et av østblokkens mest konservative og undertrykkende kommunistregimer preget av ustrakte utrensninger både i de stalinistiske 1950-årene og i etterkant av sovjetinvasjonen i 1968 som satte en brå stopper for Aleksander Dubčeks reformforsøk og hans visjon om “sosialisme med et menneskelig ansikt”. Etter den politiske liberaliseringen under Dubček, gjerne kalt Praha- våren, fulgte en normaliseringsperiode hvor et ortodokst kommunistisk styre ble gjeninnført. Tsjekkoslovakia var under Gustáv Husáks ledelse på 70- og 80-tallet tuftet på to ideologiske pilarer; behovet for å motsette seg reform og å bygge et stadig tettere samarbeid med Sovjetunionen. Befolkningen ble gitt relativ materiell velstand i bytte mot politisk passivitet.⁵⁷ Charta 77, en menneskerettighetsbevegelse med Václav Havel i spissen, var et av svært få initiativ som opponerte mot regimet.⁵⁸

Fløyelsrevolusjonen

En studentdemonstrasjon 17. november 1989 ble begynnelsen på det som senere fikk tilnavnet fløyelsrevolusjonen, 12 dager med demonstrasjoner som resulterte i kommunistregimets kollaps. OF- *Občanské fórum* (Borgerforum) ble grunnlagt 19. november av sentrale personer i Charta 77 og fungerte som en felles plattform for dissidenter, studenter og en rekke uformelt organiserte grupper som ønsket et demokratisk Tsjekkoslovakia. Václav Havel ble hovedtalsmann for OF. Denne paraplyorganisasjonen krevde forhandlinger med regimet, og en landsomfattende streik 27. november viste at en samlet befolkning stilte seg bak deres demokratiske krav.⁵⁹ Regimet ga etter for opposisjonens fordringer og innen utgangen av november hadde parlamentet besluttet å avslutte kommunistenes maktmonopol. 10. desember gikk Gustáv Husák av og ble det opprettet en regjering for nasjonal forståelse under Marián Čalfa der kommunistene var i mindretall. 28. desember kuliminerte den demokratiske bevegelsen i valget av Václav Havel til president av Tsjekkoslovakia.

⁵⁶ Heimann, *Czechoslovakia*, 167.

⁵⁷ Ibid, 282; Paul G. Lewis, *Central Europe since 1945* (London: Longman, 1994), 166.

⁵⁸ Andre var blant annet VONS- Výbor na ochranu nespravedlivě stíhaných (Komité til forsvar for urettferdig forfulgte). Holy, *The Little Czech*, 29.

⁵⁹ Elisabeth Bakke, “Tsjekkia: frå fløyelsrevolusjon til rutinepolitikk” i *Sentral-Europa og Baltikum etter 1989*, red. av Elisabeth Bakke (Oslo: Det norske samlaget, 2002), 112.

Fløyelsskilsmissen

Etter 68 år som én nasjon, ble Tsjekkoslovakia oppløst 31. desember 1992. Fra 1. januar 1993 kom to nye stater til på europakartet, Tsjekkia og Slovakia. Meningsmålinger viser at et flertall av befolkningen i begge landene var imot å erstatte føderasjonen med to separate stater, men det var store interesse- og meningsforskjeller mellom tsjekkere og slovakere på elite- og massenivå både når det gjaldt statsform og tempoet på den økonomiske og politiske overgangen.⁶⁰ Oppløsningen var en elitedrevet prosess og foregikk uten folkeavstemning, men den fredlige måten Tsjekkoslovakia ble oppløst har imidlertid blitt ansett som et eksempel på Tsjekkerne politiske modenhet, “en fløyelsskilsmisse”.

Institusjonelle løsninger og partisystem

Den tsjekkosllovakiske første republikk under ledelse av Masaryk fungerte som et institusjonelt referansepunkt for regimeendringen; 1920- grunnloven ble brukt som mal for de grunnleggende institusjonene i det nye Tsjekkia: Tsjekkia er en enhetsstat med parlamentarisk styresett, tokammersystem og en president med liten formell makt. Parlamentet er inndelt i to kammer, et underhus (Poslanecká sněmovna) med 200 representanter og et senat (Senát) med 81 senatorer. Valgperioden er fire år med oppløsningsrett for underhuset og seks år uten oppløsningsrett for senatet. Regjeringen står til ansvar kun ovenfor underhuset. Presidenten blir valgt av parlamentet for fem år av gangen og kan bare gjenvelges én gang.⁶¹

Etter 45 år som ettpartistat kunne det spores skepsis og uvilje mot å opprette politiske partier; særlig Václav Havel oppfordret til å løfte seg over partipolitikken og å *ikke* etablere statlige partier.⁶² Da Tsjekkoslovakias første frie valg ble avholdt i juni 1990 deltok OF og dens slovakiske ekvivalent VPN- *Verejnost' proti násiliu* (Offentlighet mot vold) som *bevegelser*. Ulike grupper samarbeidet i disse bevegelsene, både dissidenter, de såkalte “disponentene” (en teknisk-økonomisk elite som hadde vært passive eller nøytrale under kommunismen), samt kommunister eller tidligere kommunister.⁶³ Disse paraplybevegelsene inkluderte altså et vidt spekter av ulike politiske ståsteder, og da valget var over begynte de å dele seg opp i mer normale politiske partier. Etter 1989 så man derfor grunnleggelsen av tre typer politiske partier; kommunistpartiet fortsatte under nytt navn, andre var videreføring av partier fra den første republikken, mens andre var helt nye, gjerne opprettet av dissidenter. Med ett unntak

⁶⁰ Bakke, “Slovakia: Den kronglete veien til demokrati” i *Sentral-Europa og Baltikum etter 1989*, red. av Elisabeth Bakke (Oslo: Det norske samlaget, 2002), 130.

⁶¹ Bakke, “Tsjekkia: Frå fløyelsrevolusjon til rutinepolitikk”, 113.

⁶² *Ibid.*, 114.

⁶³ Agnew, *The Czechs*, 294.

var alle de politiske relevante partiene i Tsjekia etablert innen første halvdel av 1991. Elisabeth Bakke peker på at Tsjekia utviklet et “normalt” partisystem ut fra en vesteuropeisk standard, de politiske partiene legger seg langs en høyre- venstreakse og kan plasseres inn i europeiske partifamilier.⁶⁴

Politisk utvikling og politisk relevante partier i Tsjekia 1989-2009

I perioden 1989 til 2009 finner man fire stabile partier med politisk betydning, der de to største siden valget i 1996 har vært Borgerdemokratisk parti (ODS) og Det tsjekkiske sosialdemokratiske partiet (ČSSD). Foruten disse er det to mellomstore partier, Kommunistpartiet i Böhmen og Mähren (KSČM) og Kristendemokratisk union - det tsjekkoslaviske folkepartiet (KDU-ČSL).

ODS- *Občanská demokratická strana* (Borgerdemokratisk parti). ODS er et høyreorientert og liberaltkonservativt parti som støtter en liberal økonomisk politikk og styring uten omfattende statlig innblanding. ODS ble opprettet i 1991 samtidig som OF gikk i oppløsning. Helt siden opprettelsen av OF hadde det vært spenninger mellom dissidentene som dominerte sentralledet og “disponentene” som dominerte de regionale og lokale sentrene. Etter valget i 1990 ville disponentene, anført av Václav Klaus, omdanne OF til et normalt parti, mens dissidentene ville videreføre arven fra Charta 77 og gi rom for ulike politiske strømninger. Da Klaus ble leder av OF i 1990 svarte dissidentene med å opprette OH- *Občanské hnutí* (Borgerbevegelsen). OH falt igjennom i valget i 1992, mens ODS etablerte seg som Tsjekias største parti. Resultatet ble at “disponentene” overtok det politiske hegemoniet i Tsjekia samtidig som dissidentene ble marginalisert.⁶⁵

ČSSD- *Česká strana sociálně demokratická* (Det tsjekkiske sosialdemokratiske partiet). ČSSD ble grunnlagt i 1878 og tvangssammenslått med Kommunistpartiet i 1948, for så å bli reetablert i 1989. Partiet definerte seg da som et “vestlig” sosialdemokratisk parti. ČSSD fører en sosial- og miljøorientert politisk linje og støtter statlig styring av økonomien. Sosialdemokratene hadde en tøff start og kom bare såvidt over sperregrensen ved valget i 1992, men har siden 1996 vært blant de to største partiene i alle valg.⁶⁶

⁶⁴ Bakke, “Tsjekia: Frå fløyelsrevolusjon til rutinepolitikk”, 111.

⁶⁵ Ibid., 111, 118-119.

⁶⁶ Seim, *Øst-Europa etter murens fall*, 157; Elisabeth Bakke, “Tsjekia” i *Politikk i Europa: Partier, regjeringsmakt, styreform*, red. av Knut Heidar, Einar Berntzen og Elisabeth Bakke (Oslo: Universitetsforlaget, 2008), 303.

KSČM- *Komunistická strana Čech a Moravy* (Kommunistpartiet i Böhmen og Mähren). KSČM er kommunistpartiets ideologiske arvtaker og ble opprettet da det tsjekkoslaviske kommunistpartiet delte seg i 1990. KSČM står i en særstilling blant de andre tidligere statsbærende partiene i de postkommunistiske landene i Sentral- og Øst- Europa ved å være det eneste som ikke har gjennomgått en konsekvent sosialistisk eller sosialdemokratisk transformasjon.⁶⁷

KDU- ČSL- *Křesťanská a demokratická unie- Československá strana lidová* (Kristendemokratisk union- det tsjekkoslaviske folkepartiet). KDU-ČSL er arvtakeren til det katolske folkepartiet som var aktivt i mellomkrigsårene. Partiet har en konservativ, kristen orientering og støtter en sosialorientert markedsøkonomi.

Periodene 1990-1992 og 1992-1996 var preget av to meget stabile regjeringer som fungerte fram til neste valg uten regjeringsskifte. Václav Klaus satt som statsminister i hele fem år, fra 1992 til 1997, noe som er rekord for regionen. Sluttet av 1990-årene bød på større ustabilitet, mye grunnet det ureformerte kommunistpartiet. Kommunistpartiet holdt fra 1990 til 2006 plassen som nest- eller tredje største parti i parlamentet, også etter av ČSSD overtok som det største partiet på venstrefløyen. Tross størrelsen har aldri kommunistpartiet vært en aktuell partner i regjeringsskiftninger fordi partiets popularitet møtes av en tilsvarende stor forakt og fordømmelse. Denne situasjonen har fått flere følger for dynamikken i tsjekkisk politikk, blant annet at den forsinket utviklingen av et reelt venstrealternativ. Fram til 1996 hadde ODS og Václav Klaus ingen virkelig opposisjon da KSČM “koloniserte” venstrefløyen og gjorde det umulig for sosialdemokratene å opptre som det viktigste partiet på venstresiden. Kommunistpartiet har beslaglagt en stor andel seter i parlamentet, uten altså å være en mulig koalisjonspartner. Tsjekkisk politikk har derfor ikke normalisert seg rundt skiftende sentrum-venstre og sentrum- høyreflertallsregjeringer og siden 1996 har mindretallsregjeringer vært regelen, ofte med fastlåste situasjoner i etterkant av valg.⁶⁸

Václav Klaus dannet etter valget i 1996 en mindretallsregjering “tolerert” av ČSSD. Denne kollapset i 1997. Heller ikke etter valget i 1998 lyktes man med å få flertallsregjering på beina, men ČSSD inngikk en opposisjonsavtale med erkerivalen OSD. Etter valget i 2002 var

⁶⁷ Stanislav Balík, “KSČM a její vztah k minulosti”, *Středoevropské politické studie* 6, nr. 2-3 (2004), 1. <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=200> (Nedlastet 17.11.2011).

⁶⁸ Carol Skalnik Leff, “Building democratic values in the Czech Republic since 1989”, i *Central and Southeast European Politics since 1989*, red. av Sabina P. Ramet (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 171-172.

ODS i stand til å forme en midlertidig flertallsregjering ved å inkludere koalisjonspartier fra sentrum- høyre, men flertallet forvitret gradvis fram mot valget i 2006. Etter valget i 2006 fikk man ikke stablet på beina en regjering før seks måneder senere. Denne regjeringen falt i 2009, midt under Tsjekkias formannskapsperiode i EU. Kommunistpartiets permanente opposisjon har vært en vedvarende hindring for stabile flertallsregjeringer fordi de har besatt akkurat nok seter i parlamentet til å forhindre klart flertall for et av de andre partiene i parlamentet. Perioden med ustabile regjeringer har ført til en serie uønskede konsekvenser for tsjekkisk politikk, deriblant fremmedgjøring og manglende interesse for politikk i befolkningen, korrupsjon og svake prestasjoner i EU. Nettopp den komplekse, splittede partitilhørigheten gjorde prosessen fram mot EU-medlemskap tungrodd og ga seg utrykk i en særegen form for tsjekkisk EU-skepsis, personifisert gjennom Václav Klaus og hans parti ODS, det eneste høyre- sentrumpartiet som var åpent kritisk til EU.⁶⁹

De to Václav'ene - Havel og Klaus

Den tsjekkiske presidentens reelle makt er liten, men embetet har vært fylt av to høyprofilerte personer som begge i stor grad preget den politiske utviklingen i Tsjekkia i perioden 1989-2009.

Václav Havel (1936-) var tsjekkosllovakisk president fra 1989 til 1992 og tsjekkisk president fra 1993 til 2002. Dramatikeren og forfatteren Havel begynte å rette fokus mot den politiske utviklingen av Tsjekkoslovakia på 60-tallet, men det var under normaliseringsperioden som fulgte Praha-våren at han virkelig ble politisk aktiv, spesielt gjennom sin rolle i Charta 77 som gjorde Havel til et kjent navn i Vesten. For sine regimekritiske standpunkt tilbrakte han til sammen fem år i fengsel. I november 1989 ledet Václav Havel forhandlingene med kommunistregimet og som tidligere dissident og frontfigur i fløyelsrevolusjonen hadde Havel betydelig moralsk autoritet i sitt virke som president.⁷⁰

Václav Klaus (1941-) er Tsjekkias nåværende president. Klaus er utdannet økonom og arbeidet fram til 1968 som vitenskapelig ansatt ved ČSAV - *Československá akademie věd* (Det tsjekkosllovakiske vitenskapsakademiet), før han av politiske årsaker i 1970 måtte oppgi sin forskerkarriere og gå over til en stilling i den tsjekkosllovakiske sentralbanken. I 1987 ble han igjen ansatt ved ČSAV, denne gangen i prognoseavdelingen som var blitt opprettet to år tidligere. I november 1989 ble Klaus, som en av de første uten dissident- eller

⁶⁹ Leff, "Building democratic values", 173-175.

⁷⁰ Ibid, 177; Václav Havel, "Václav Havel- Životopis", nedlastet fra Václav Havels offisielle hjemmeside, <http://www.vaclavhavel.cz/index.php?sec=1&id=1> (Oppsøkt 7.3.2011).

kunstnerbakgrunn, en del av OF. Den påfølgende måneden ble han utnevnt til finansminister i regjeringen for nasjonal forståelse og i 1990 ble han valg til leder av OF. Etter OFs oppløsning grunnla Klaus ODS, hvor han satt som leder fram til 2002.⁷¹ Václav Klaus ble med knapp margin valgt til president i 2003, støttet av kommunistene i nasjonalforsamlingen og senatet som anså ham for å være den beste forsvareren av tsjekkisk suverenitet.⁷² I 2008 ble han gjenvalgt, igjen med hårfint flertall.

⁷¹ Pražský hrad, “Životopis”, nedlastet fra presidentadministrasjonens hjemmeside, <http://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr-vaclav-klaus/zivotopis.shtml> (Oppsøkt 5.3.2011)

⁷² Auer, *Liberal Nationalism*, 120.

Kapittel 3: Feiringen av 17. november i 1999

Etter november (1989) tenker mer enn halvparten av befolkningen at det ikke er bedre enn før, i buret. Hvorfor? Er frihet simpelthen en ferdighet som man mister ved å ikke bruke den? Det kan virke slik. Vi fikk en bok som vi lenge hadde lengtet etter, men så oppdaget vi at den er skrevet på et språk vi ikke forstår. Hvis vi ønsker å lese den, må vi først lære oss språket.⁷³

Tiårsjubileet for 17. november 1989 og fløyelsrevolusjonen ble feiret i en atmosfære av det Václav Havel i 1997 karakteriserte som *blbá nálada* (“miserabel stemning”).⁷⁴ Siden midten av nittitallet hadde Tsjekkia befunnet seg i en politisk og økonomisk krise som svekket befolkningens tillitt til de politiske institusjonene og bare 29 prosent av befolkningen anså situasjonen ti år etter regimeskiftet som bedre enn før 1989.⁷⁵ Forestillingene mange tsjekkere hadde hatt under og i den første tida etter revolusjonen om hva det ville si å være et fritt og demokratisk land, stemte ikke nødvendigvis overens med de realitetene de senere ble konfrontert med. Kunne det første store jubileet for kommunismens fall virke samlende for den tsjekkiske nasjonen i en turbulent politisk tid eller fungerte feiringene snarere splittende?

Dette kapittelet vil beskrive gangen i feiringen for så å redegjøre for og analysere et utvalg av diskursene som satte sitt preg på feiringen.

Feiringen av 17. november i 1999- en beskrivelse

Tiårsjubileet for 17. november og fløyelsrevolusjonen i 1989 ble feiret med en rekke ulike arrangementer, hvorav de fleste i følge *Lidové noviny* hadde karakter av minnemarkeringer, “(...) ofte også med en antikommunistisk tone.”⁷⁶

For president Václav Havel innebar feiringen av 17. november “(...) det ene offisielle arrangementet etter det andre.”⁷⁷ Dagen startet i Karolinum⁷⁸ hvor presidenten var tilstede da

⁷³ “Po listopadu si však víc než polovina lidí myslí, že to teď není lepší než dřív - v kleci. Proč? Je snad svoboda dovednost, která se “nepoužíváním” ztrácí? Zdá se, že ano. Dostali jsme prostě knihu, po níž jsme dlouho toužili, ale zjišťujeme, že je psána neznámou řečí. Pokud ji chceme číst, musíme se tu řeč naučit”, *Respekt*, “Deset let po zázraku: Svobodná společnost se zbavuje zbytečných iluzí”, nr. 47, 15- 21.11.1999, 2.

⁷⁴ Agnew, *The Czechs*, 319.

⁷⁵ *Právo*, “Jen 29 procent uznává, že je líp než v roce 1989“, 16.11.1999, 3.

⁷⁶ “(...) a často i antikomunistický ton”, *Lidové noviny*, “Česko slaví desáté výročí sametové revoluce”, 17.11.1999, 2.

⁷⁷ “Oslavy 17. listopadu pro něj znamenají jednu oficiální akci za druhou”, *Lidové noviny*, “Prezident Havel přijímal legendy přelomového roku 1989”, 17.11.1999, 2.

⁷⁸ Den eldste bygningen i komplekset som utgjør Karlsuniversitetet.

den tidligere amerikanske presidenten George Bush ble kreert til æresdoktor ved Karlsuniversitetet. Derfra dro Havel til kafé Slavia⁷⁹ for å møte utenlandske journalister som i 1989 rapporterte fra hendelsene i Tsjekkoslovakia. Disse hadde statsoverhodet invitert for at de “(...) med egne øyne kunne se forandringen som har funnet sted i Tsjekkia siden november 1989.”⁸⁰

Neste post på Havels program var kransnedleggelse ved minnesplaketten for 17. november 1989 på Národní třída. Tilstede var også statsminister og formann i ČSSD Miloš Zeman, underhusets president og ODS-leder Václav Klaus, senatets president Libuše Benešová samt Prahas borgermester Jan Kasl, som i fellesskap tente lys og la ned blomster. Zeman, Klaus, Benešová og Kasl skulle i følge det offisielle programmet satt seg ned i fellesskap med president Havel i kafé Slavia, men *Lidové noviny* kunne meldte om at “til det opprinnelig planlagte møtet (...) var det bare president Václav Havel som møtte opp. De andre ga beskjed om at de ikke hadde tid.”⁸¹ Zeman og Klaus fikk en lunken velkomst av folkemengden som var møtt opp på Národní třída for å delta i minnemarkeringen. Flere av disse uttrykte sin misnøye gjennom plakater med budskapet “slutt for Miloš” og utrop som “Klaus og Zeman, dra hjem”.⁸² Klaus ytret til avisen *Právo* i den forbindelse et håp om at “de neste ti årene bringer forhåpentlig med seg en fullstendig glemsel av det som var i fortiden. Også dagens utålmodighet og uroligheter i samfunnet kommer til å være bak oss.”⁸³ Hardest kritikk var det imidlertid generalsekretæren til SČK- *Strany československých komunistů* (Tsjekkoslovakiske kommunisters parti), Miroslav Štěpán og hans følge som ble gjenstand for da de troppet opp på Národní třída for å protestere mot “den forbryterske kapitalismen”. Štěpáns delegasjon la ned blomster med sort bånd med SČKs symbol sigd og hammer ved minnesplaketten, en handling som ble oppfattet som en provokasjon av de frammøtte. Gruppen ble derfor vist vekk fra området.⁸⁴

Etter kransnedleggelsen deltok president Havel på konferansen “Deset let poté- na prahu nového tisíciletí” (“Ti år etter- på terskelen til et nytt tusenår”) på Prahaborgen, arrangert av

⁷⁹ Kafé Slavia var treffpunktet forfatterene i kretsen rundt Václav Havel under kommunismen.

⁸⁰ “(...) mohli na vlastní oči přesvědčit o změnách, které se od listopadu 1989 udály”, *Lidové noviny*, “Oslavy svobody: Havel kladl květiny, komunisty lidé vyhnali”, 18.11.1999, 1.

⁸¹ “Na místo původně planovaného srazu (...) ale dorazil pouze prezident Václav Havel. Ostatní vzkázali, že jim nezbývá čas”, *ibid.*

⁸² *Ibid.*

⁸³ “Těch dalších deset let už snad povede k naprostému zapomenutí na to, co bylo v minulosti. I dnešní netrpělivost a nepohoda ve společnosti už budou za námi”, *Právo*, “Na Národní znovu hořely svíčky”, 18.11.1999, 2.

⁸⁴ *Ibid.*; *Lidové noviny*, “Oslavy svobody: Havel kladl květiny, komunisty lidé vyhnali”, 18.11.1999, 1.

borgerinitiativet Společnost 89 (“Samfunn 89”) i samarbeid med presidentadministrasjonen. Konferansen var en del av Společnost 89s prosjekt “Deset let poté”, hvis mål var “(...) en verdig presentasjon av de samfunnsmessige forandringene utløst av 17. november 1989, inkludert deres aktuelle overføringsverdi i tida på randen av det andre tusenår.”⁸⁵ Václav Havel var selv formann i Společnost 89s æresutvalg som utgjorde en del av organisasjonsstrukturen i forberedelsen av prosjektet. Øvrige medlemmer av æresutvalgets formannskap var statsminister Zeman, underhusets president Klaus og Prahask borgemester Kasl.⁸⁶

Senatets president Libuše Benešová tok i mot Sovjetunionens første og siste president, Michael Gorbatsjov, til lunsj i forbindelse med feiringen av 17. november, mens senatets visepresident Petr Pithart i anledning dagen holdt en tale til senatorene.⁸⁷

Prahaborgen var senere på kvelden skueplass for en av de viktigste begivenhetene i feiringen av 17. november i 1999; utdelingen av den høyeste statlige tsjekkiske utmerkelsen *Řád bílého Iva I. třídy* (“Den Hvite løves-orden av første klasse”). I anledning tiårsjubileet for fløyelsrevolusjonen hadde Václav Havel invitert fremstående tidligere statsmenn, hvis politiske virke i avgjørende grad bidro til jernteppets fall, til Praha. I en høytidelig seremoni i Vladislavsalen⁸⁸ ble George Bush senior, Margareth Tacher, Helmut Kohl, Lech Wałęsa og François Mitterand in memoriam tildelt ordenen av president Havel.⁸⁹ Tilstede ved utdelingen, som ble direkteoverført på tsjekkisk televisjon, var 1200 inviterte gjester, blant dem studenter fra 1939, 1968 og 1989.⁹⁰

Som i 1989, satte studentene sitt preg på 17. november i 1999. Rundt to og et halvt tusen studenter og tidligere studenter deltok i opptoget “Lampionák 99” (lampion- papirlykt), initiert av ulike studentorganisasjoner for å hedre studentdemonstrasjonene i 1939, 1948⁹¹ og

⁸⁵ “(...) důstojná presentaze společenských změn nastartovaných událostmi 17. listopadu 1989, včetně jejich aktuální projekce do doby na konci druhého milénia”, Společnost 89, “10 let poté”, <http://www.spolecnost89.cz/s89cz.html> (oppsøkt 11.5.2011).

⁸⁶ Společnost 89, “lidé 1999”, <http://www.spolecnost89.cz/s89cz.html> (oppsøkt 11.5.2011).

⁸⁷ Senát parlamentu České republiky, “17. listopad 1999 v Senátu”, http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/webNahled?id_doc=50155&id_var=42539 (Oppsøkt 28.8.2011).

⁸⁸ Den største festsalen i den middelalderske delen av Prahaborgen.

⁸⁹ Ronald Regan ble også tildelt Den hvite løves-ordenen av første klasse, men ble på grunn av sykdom forhindret fra å komme til utdelingen i Vladislavhallen. Han mottok ordenen av Tsjekkias ambassadør i USA, Alexandr Vondra. *Lidové noviny*, “Gorbačov si stěžoval, Thatcherová hřimala, Kohl byl dojat”, 18.11.1999, 2.
⁹⁰ *Právo*, “Na Hradě se přijelo na pád železné opony”, 17.11.1999, 2.

⁹¹ 25. februar 1948 ble en studentdemonstrasjon som anmodet Edvard Beneš om å ikke bukke under for kommunistenes press og tillate en kommunistisk maktovertakelse, brutalt oppløst av SNB- Sbor národní bezpečnost (det nasjonale sikkerhetskorpset). SNB ble opprettet i 1945, med det hemmelige sikkerhetspolitiet

1989. Opptoget gikk fra Václavské náměstí til Prahaborgen, der det ble avsluttet med en demonstrasjon mot det sittende politiske etablissementet. Foruten tsjekkiske flagg og papirlykter bar deltakerne en plakat med budskapet “KLAUS 1989-99” og ropte slagord som “Det er nok, Klaus!”, “Miloš, vi slutter nå!” og “resigner!”⁹² Seks lederskikkelser fra studentbevegelsen i 1989 var dessuten arkitektene bak oppropet “Děkujeme, odejděte” (“Takk, gå av”), som henvendte seg til toppolitikere i det tsjekkiske politiske landskapet etter november 1989, primært Miloš Zeman og Václav Klaus, med oppfordring om å avtre.

En offisiell minnemarkering av attentatet på tsjekkiske studenter 17. november 1939 fant dessuten sted ved Hlávková studenthjem hvor Česky svaz bojovníků za svobodu (Tsjekkiske frihetskjemperes union) hedret Jan Opletals minne. Senatets president samt representanter fra utdanningsdepartementet og Karlsuniversitetet var tilstede ved høytidligheten som ble avsluttet med den tsjekkiske nasjonalhymnen.⁹³

Den folkelige feiringen av 17. november og fløyelsrevolusjonen nådde sitt høydepunkt 20. november med to store arrangementer i Praha sentrum, begge i regi av Společnost 89. På Václavské náměstí ble det bygget opp et “utendørsmuseum over kommunismen” som gjenskapte ulike sider ved tilværelsen i det sosialistiske Tsjekkoslovakia.⁹⁴ På kveldstid var Václavské náměstí åsted for rockekonserten “Deset let poté” (“Ti år etter”) som ble overvært av flere tusen tilskuere og direktesendt på ČT1 (Tsjekkisk fjernsyn). Fra en etterlikning av balkongen på Melantrichbygningen, som under hendelsene i november 1989 ble brukt som tribune for taler og appeller under fløyelsrevolusjonen, hilste president Havel på folkemengden og uttrykte samme ønske som i 1989: “sannhet og kjærlighet må seire over løgn og hat”. Konserten ble avsluttet med et fyrverkeri som satte punktum for jubileumsfeiringen.⁹⁵

StB som en integrert del. Petr Blažek, “Místa paměti: pamětní deska na studentskou demonstraci 25. února 1948”, i *Paměť a dějiny*, nr. 1(2009), <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0801-162-166.pdf> (Nedlastet 17.11.2011); Alena Müllerová et. al, *Albertov 16:00. Příběhy sametové revoluce* (Praha: Prespekt Publishing a. s., 2009), 281.

⁹² *Lidové noviny*, “Bývalí studenti zaútočili na politiky”, 18.11.1999, 2; *Právo*, “S lampióny došli na Hrad”, 18.11.1999, 2.

⁹³ *Lidové noviny*, “Bojovníci za svobodu si připomněli památku studenta Jana Opletala”, 18.11.1999, 4.

⁹⁴ *Lidové noviny*, “Česko slaví desáté výročí sametové revoluce”, 17.11.1999, 2.

⁹⁵ “*Pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí*”, *Lidové noviny*, “Oslavy výročí sametové revoluce skončily útokem ODS proti Havlovi”, 22.11.99, s.1; Společnost 89, “Rockový koncert ‘10 let poté’ na Václavském náměstí”, <http://www.spolecnost89.cz/s89cz.html> (oppøst 9.5.2011).

Presidentens tale 17. november

Blant Havels viktigste bidrag til feiringen av tiårsjubileet for fløyelsrevolusjonen var talen som han framførte i Vladisavsalen på Prahaborgen 17. november i forbindelse med utdelingen av *Řád bílého Iva 1. třídy* (“Den Hvite løves-ordenen av første klasse”).

Havel omtalte studentdemonstrasjonen 17. november som “snøballen som satte snøskredet i bevegelse” og anerkjente den tsjekkiske befolkningens demonstrasjoner i ukene som fulgte som den avgjørende og utløsende faktoren for kommunismens fall: “regimet, som disponerte alle tenkelige maktmidler og som kontrollerte massemediene og hele økonomien, begynte å rase sammen som et korthus i møte med folkets fredlige, men ettertrykkelig manifesterte vilje”.⁹⁶ Han gjorde det klart at han anså regimeskiftet som en faktisk revolusjon, men understreket samtidig at tsjekkerne ikke kunne ta æren for denne alene: “vår revolusjon, om jeg får kalle den det, falt imidlertid ikke fra himmelen. Den var en organisk del av en stor prosess.”⁹⁷

Den tidligere dissidenten mintes ukene i november 1989 som “oppglødde dager av nasjonal solidaritet, mot til å ofre, begeistring og grenseløs glede over det totalitære regimets fall”,⁹⁸ men konstaterte at euforien fra den gang for lengst var vekk: “etter mange år - de vellykkede og de mindre vellykkede - møter vi nå alle de uønskede biproduktene tiår med kommunisme har etterlatt oss.”⁹⁹ Det pluralistiske politiske systemet hadde en trang fødsel og utviklet seg langsomt, noe som også gjaldt for rettsstaten og de demokratiske institusjonene som sådan. De dypeste sporene mente Havel imidlertid 40 år med kommunisme hadde satt i tsjekkernes mentalitet: “det vi allikevel har vanskeligst for, er å avfinne oss med er den skadelige arven som de foregående tidene har etterlatt i våre hjerter, og å konfrontere alle de negative tingene som hadde slumret i oss og fikk utløp i den nyervervede friheten.”¹⁰⁰ Han poengterte at

⁹⁶“Režim, který disponoval všemi myslitelnými mocenskými nástroji, řídil sdělovací prostředky i celé hospodářství, se začal tvářit v tvář pokojně, ale důrazně projevené vůli lidu hroutit jako domek z karet”, Václav Havel, “Projev prezidenta republiky Václava Havla ke Dni boje studentů za svobodu a demokracii”, nedlastet fra Václav Havels offisielle hjemmeside,

http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=93_projevy.html&typ=HTML (Oppsøkt 13.5.2011).

⁹⁷ “Naše revoluce, smím-li to tak nazvat, nepadla totiž z nebe. Byla organickou součástí velkého procesu (...)”, *ibid.*

⁹⁸ “vzrušené dny celonárodní solidarity, odvahy k obětem, nadšení a bezmezné radosti z pádu totalitního režimu”, *ibid.*

⁹⁹ “(...) my se už po léta- tu úspěšněji, tu méně úspěšně- potýkáme se všemi neblahými následky, které v naši zemi zanechala desetiletí komunismu”, *ibid.*

¹⁰⁰ “A ze všeho nejtíž se vyrovnáváme se zhoubným dílem, které předchází doby zanechaly v našich duších, a se vším špatným, co v nás dřímalo a čemu znovu nabytá svoboda dala průchod”, *ibid.*

lærdommen de sovjetiske satellittstatene dro fra revolusjonene i 1989 hadde allmenn overføringsverdi:

Jeg er simpelthen overbevist om at kommunismens fall ikke kun betød at millioner av enkeltmennesker ble frigjort fra undertrykkelse og krenkelse, men at den av mange ulike grunner er blitt en enorm oppfordring for vår samtidige sivilisasjon til å forsøke på nytt og virkelig reflektere inngående over sin tilstand, sin retning, sine trusler, til å fornye sitt ansvar ovenfor seg selv.¹⁰¹

Slik visjonæren Havel så det var tida for en bipolar inndeling av verden forbi, nå måtte man bestrebe seg på å bygge en ny og mer rettferdig politisk og økonomisk verdensordning. Han understreket behovet for en forståelse av den samtidige verden som multipolar, multikulturell og globalisert, noe som igjen ville føre til reform av internasjonale organisasjoner og institusjoner slik at de ble i stand til å møte framtidens utfordringer. Selv om presidenten var svært framtidsrettet i sin tale, pekte han på betydningen av å ikke glemme fortiden: “vi må først og fremst tenke på framtiden. Men dersom disse tankene skal ha et solid fundament, kan vi heller ikke glemme fortiden.”¹⁰²

Václav Klaus stemme i feiringen

Artikkelen “Ti år etter: et par ord om vår utålmodighet”¹⁰³ i *Lidové noviny* var ODS- leder Václav Klaus’ kommentar til stemningen som rådet i det tsjekkiske samfunnet ti år etter fløyelsrevolusjonen. Ifølge Klaus var utålmodighet ordet som best karakteriserte perioden, en utålmodighet som stort sett fungerte som et hinder for utvikling. Denne kontraproduktive utålmodigheten var etter Klaus’ oppfatning å finne ved røttene til en mengde økonomiske og lovgivende prosesser og forandringer i det tsjekkiske samfunnet.

Klaus understreket at han ikke ønsket å undervurdere det tsjekkiske folkets protester i november 1989, men utfordret det man kan kalle “myten om november 1989”: “det var nok ingen tilfeldighet at de (protestene) alltid utspilte seg i forbindelse med et jubileum. En konsekvent skeptiker ville antagelig spurt: hvor var alle menneskene i mellomtiden mellom disse datoene, og hva gjorde de? Den tsjekkiske nasjonen ble mest sannsynlig ikke gitt

¹⁰¹ “Jsem prostě přesvědčen, že pád komunismu neznamenal pouze osvobození milionů utlačených a ponížených lidských bytostí, ale že se z mnoha různých důvodů stal zároveň velikou výzvou soudobé civilizaci k tomu, aby se pokusila znovu a opravdu důkladně zreflektovat svůj stav, své směřování, svá ohrožení, a aby hledala způsoby, jak nalézt či obnovit svou odpovědnost za sebe samu”, *ibid.*

¹⁰² “Musíme myslet především na budoucnost. Ale má-li stát takové přemýšlení na pevném základě, pak nesmíme zapomínat ani na minulost”, *ibid.*

¹⁰³ *Lidové noviny*, “Pár slov o naší netrpělivosti”, 13.11.1999, 11.

spontant kollektivt heltemot i vuggegave.”¹⁰⁴ Han viste til at de tre viktige omveltningene for Tsjekkia i det tjuende århundret; republikkens opprettelse, Praha-reisningen i mai 1945¹⁰⁵ og kommunismens kollaps i november 1989, alle kom etter lange perioder av stilltiende i befolkningen. Bruddet kom ifølge Klaus alltid når regimet mistet indre samhold og internasjonal støtte. Han mente derfor at man i evalueringen av 17. november 1989 måtte spørre i hvilken grad den nevnte utålmodigheten og den nasjonalt omfattende mistilliten til kommunismen (“som de facto alt var død”), førte til systemets sammenbrudd og i hvilken grad det handlet om en internasjonal prosess, tuftet på forandringer i Tsjekkias nabostater og avtaler mellom USA og daværende Sovjetunionen, som ikke lenger ønsket å holde sine satellittstater kunstig i live.

Klaus anerkjente ikke desto mindre 17. november og studentenes betydning for denne datoen: “det forblir et faktum at den symbolladede datoen som minte oss om hendelsene i 1939, ga dynamikk til vendepunktet. Ikke tilfeldig var det studentene som startet den.”¹⁰⁶ Han understreket også at regimeskiftet, omtalt som *vendepunkt* og ikke revolusjon, raskt førte til et demokratisk politisk system av vestlig type med bipolar partsystem, til tross for “den tredje vei”¹⁰⁷ og “(...) fåfengte forsøk fra elitenes representanter (ofte selverklærte) på å holde i live hybriden kalt Občanské Fórum og å forsvare seg mot opprettelsen av legitime politiske partier og med det et pluralistisk parlamentarisk system.”¹⁰⁸ Václav Klaus var ikke i tvil om hvem som hadde ført an i samfunnsutviklingen etter regimeskiftet: “høyresiden var bevegeren av nært sagt alle forandringer etter november 1989.”¹⁰⁹ Han bemerket at den økonomiske transformasjonen og legislative prosessen hadde forløpt raskt, men at det allikevel ikke holdt for den utålmodige tsjekkiske befolkningen: “Å si i løpet av de ti revolusjonsårene (eller transformasjonsårene) at Den tsjekkiske republikken ikke er et utopisk land som på et par

¹⁰⁴ “Asi to nebyla žádná náhoda, že se odehrávaly při nejakém výročí. Důsledný skeptik by se asi zeptal: Kde byli všichni tito lidé v mezidobí mezi těmito daty a co dělali? Českému národu pravděpodobně nebylo do kolébky vloženo nejaké spontánní kolektivní hrdinství”, *ibid*.

¹⁰⁵ Praha-reisningen var den tsjekkiske motstandsbevegelsens forsøk på å befri Praha fra tysk okkupasjon. Se Agnew, *The Czechs*, 222.

¹⁰⁶ “Faktem zůstává, že symbolické datum, připomínající historickou událost roku 1939, dynamice zvratu prospělo”, *Lidové noviny*, “Pár slov o naší netrpělivosti”, 13.11.1999, 11.

¹⁰⁷ “Den tredje vei” refererer til en politisk ideologi som forener markeds kapitalisme med sosialdemokratisk velferdspolitik. I tsjekkisk sammenheng viser “den tredje vei” tilbake til Praha-våren i 1968 og de fruktesløse forsøkene på å finne et kompromiss mellom kapitalisme og sosialisme. Auer, *Liberal Nationalism*, 125.

¹⁰⁸ “Přes marné pokusy zástupců elit udržet při životě (...) – hybrid zvaný Občanské fórum a zbránit vzniku legitimních politických stran a tím i parlamentního uspořádání”, *Lidové noviny*, “Pár slov o naší netrpělivosti”, 13.11.1999, 11.

¹⁰⁹ “Hybatelem téměř všech zásadních polistopadových změn byla pravice”, *ibid*.

uker mestrer noe som tok for eksempel det britiske demokratiet tre hundre år, ble nærmest ansett som landssvik.”¹¹⁰

Som partileder i ODS sendte Klaus i etterkant av tiårsjubileet for 17. november og fløyelsrevolusjonen ut en pressemelding hvor partiet advarte mot “upolitisk politikk”¹¹¹, “den tredje vei” og enkle løsninger. ODS anså regjeringskoalisjonen som den beste løsningen på den politiske krisen som Tsjekia befant seg i:

ODS går med oppreist hode i forbindelse med evalueringen av tiåret som har passert siden 17. november 1989. Vi er overbevist over at vårt land kan være stolt av de dramatiske forandringene til det bedre, noe som vi kan se rundt oss på alle kanter. Det at vi alle hadde større forventninger, at ikke alt har lyktes og at det fremdeles venter oss mye jobb, gir på ingen måte rett til skepsis og tap av nasjonal stolthet i et slikt omfang som vi har vært vitner til den siste tida.¹¹²

“Takk, dere kan gå av!”

Blant ropene etter forandring var det særlig én stemme som gjorde seg hørt i etterkant av 17. november 1999. Ti år etter at de kjempet for demokrati og forlangte kommunistpartiets avgang, stod studentledere fra november 1989 igjen på barrikadene for forandring i det tsjekkiske samfunnet. Oppropet “Děkujeme, odejděte!” (“Takk, dere kan gå av!”) satte sitt preg på markeringen av tiårsjubileet for 17. november og fløyelsrevolusjonen og ble i *Lidové noviny* beskrevet som “(...) den utvilsomt mest oppsiktsvekkende hendelsen ved årets feiring av 17. november.”¹¹³ Appellen var formulert og underskrevet av Vlastimil Ježek, Šimon Pánek, Martin Mejstřík, Igor Chaun, Josef Brož og Vratislav Řehák, alle sentrale skikkelser i studentbevegelsen i november 1989, og rettet seg mot lederne av det sittende politiske

¹¹⁰ “Říci kdykoli v průběhu oněch deseti revolučních (nebo transformačních) let, že Česká Republika není utopická země, která třisetletý vývoj např. britské demokracie zvládne za pár týdnů, rovnalo se bezmála vlastizradě”, *ibid.*

¹¹¹ OF ønsket å være en organisasjon som hevet seg over ordinær partipolitikk, en tilnærming særlig Václav Havel var tilhenger av.

¹¹² “ODS má při hodnocení deseti let, které uplynuly od 17. listopadu 1989, hlavu vzhůru. Jsme přesvědčeni, že naše země může být hrdá na dramatické změny k lepšímu, které můžeme vidět kolem sebe na každém kroku“. To, že očekávání nás všech byla větší, že se ne všechno zcela podařilo a že nás čeká ještě mnoho práce, v žádném případě nikoho neopravňuje k takové míře negace, skepse a ztráty národní hrdosti, jaké jsme v poslední době svědky“. ODS, „Tisková zpráva 19.11.1999“, <http://zpravy.ods.cz/prispevek.php?ID=1758> (oppsøkt 3.8.2011).

¹¹³ “(...) byla celá jistě nejvýraznější událostí letoších oslav 17. listopadu”, *Lidové noviny*, “Studentští vůdci chystají další prohlášení”, 22.11.1999, 3.

etablissementet. Oppropet kom som en reaksjon på det de seks signatarene mente var et Tsjekkia i politisk utforbakke:

Tiårsjubileet for november 1989 viser at vi er underernært- politisk og moralsk! Vi føler oss skuffet. Vi ser inn i maktens arrogante ansikt som ikke er i stand til å bli enig om en funksjonell styring av landet - og som gir borgerne skylden, fordi vi visstnok har valgt feil! (...) Vi er tynget under arven etter 40 år med kommunisme, men brorparten av dagens problemer er et resultat av nye feil og nye uretter.¹¹⁴

De etterlyste en tilbakevending til “skikkelighet, moral, politisk korrekthet og humanistisk orientering”,¹¹⁵ verdier som hadde gått tapt et sted på veien etter november 1989, og anmodet lederne av de største politiske partiene om å tre av, i første rekke ODS-leder Klaus og statsminister Zeman, sosialdemokratenes formann. Bakgrunnen for å vektlegge Klaus’ og Zemans ansvar for tingenes tilstand på den tsjekkiske politiske scenen, hadde sammenheng med den svært kontroversielle “opposisjonsavtalen” ODS og ČSSD inngikk i 1998 som muliggjorde at Zemans mindretallsregjering kunne sitte stabilt i perioden 1998 til 2002.¹¹⁶ Opposisjonsavtalen ble kritisert for å være en koalisjon i forkledning.

De forhenværende studentlederne understreket videre at atmosfæren som hersket i befolkningen ikke var “tsjekkernes egen”, men at den sprang frem av de politiske lederskikkelsenes “arroganse, kynisme og gigantomani”: “En andel av politikerne i vårt land har med sin oppførsel lagt seg på et nivå som ligner de tidligere kommunistiske lederne!”¹¹⁷ Historiske paralleller mellom kommunisttida og samtida ble også trukket for å forklare den “miserable stemningen” i samfunnet: ”i befolkningen råder en tristhet og håpløshet som på

¹¹⁴ “Desáté výročí listopadu 1989 nás tak zastihuje v dosud největším marasmu - politickém i morálním! Cítíme se oklamáni. Díváme se do tváře arrogantní politické moci, která se neumí domluvit na funkčním vedení země a obviňuje z toho nás, občany, protože jsme prý špatně volili! (...) Jsme dosud zatíženi dědictvím 40 let komunismu, ale většina dnešních problémů je už důsledkem nových chyb a nových nepravostí”, Česká politika, “Děkujeme, odejděte!”, <http://www.ceskapolitika.cz/Provolani/Dekujeme.html> (Oppsøkt 6.9. 2011).

¹¹⁵ “slušnosti, morálky, politické korektnosti a humanistické orientace”, ibid.

¹¹⁶ “Opposisjonsavtalen” forsøkte å gjøre valgordningen mindre proporsjonal innenfor rammene av forholdstallsvalg, ved blant annet å firedoble tallet på valgkretser og skjerpe sperregrensa for valgallianser til 5 prosent per deltakende parti. Denne valgordningen, som parlamentet vedtok i 1999, ville ha utradert de minste partiene. Havel klaget valgloven inn for grunnlovsdomstolen, som kjente deler av den grunnlovsstridig. Bakke, “Tsjekkia: Frå fløyelsrevolusjon til rutinepolitikk”, 115.

¹¹⁷ Část politiků v naší zemi se svým chováním dostala již téměř na úroveň bývalých komunistických vůdců”, Česká politika “Děkujeme, odejděte!”, <http://www.ceskapolitika.cz/Provolani/Dekujeme.html> (Oppsøkt 6.9. 2011).

nytt trekker oss inn i indre emigrasjon, slik som vi husker det fra kommunisttida.”¹¹⁸ For å markere avstand til det politiske hegemoniet og legitimere oppropet ble det trukket linjer til den tsjekkiske humanisten og moralfilosofen Tomáš G. Masaryk og den liberale forfatteren Karel Čapek¹¹⁹: “Vi som samfunn bærer arven fra Masaryk og Čapek (...). Men vi er ikke, og vi ønsker ikke å være, et samfunn som identifiserer seg med dagens egoistiske og begrensede politiske ledelse.”¹²⁰ Med patosformelen “arven fra Masaryk og Čapek” framhevet de tidligere studentlederne bildet av den tsjekkiske nasjonen som grunnleggende demokratisk, høyt utdannet, fredselskende og ledet av intellektuelle. Masaryk, selve eksempelet *per excellence* på den første republikken og dets folkestyre, mente at humanismens prinsipper måtte være demokratiets grunnlag fordi staten og de politiske lederne med sin samvittighet stod ansvarlig ovenfor Gud og evigheten. Humanitet skulle være tsjekkernes nasjonale program: “(...) med humaniteten (...) knytter vi an til vår beste epoke i fortida, med humaniteten bygger vi bro over flere århundres åndelige og moralske søvn, med humaniteten skal vi gå fram i spissen for det menneskelige framskrittet. Humanitet betyr for oss den nasjonale oppgave (...).”¹²¹ Ifølge Masaryk skulle den demokratiske staten skulle administrere humanismens prinsipper. Karel Čapek kjempet som sin nære venn Masaryk for humanistiske verdier og så det som sin misjon å oppdra folk til demokratisk sinnelag.¹²² Også Čapek lovpriste den tsjekkiske nasjonens demokratiske natur: “Denne demokratiske ånden, denne kjærligheten til frihet og fred, er i ett og alt den tsjekkosllovakiske nasjonens karakter.”¹²³ Ježek, Pánek, Mejstřík, Chaun, Brož og Řehák manet den tsjekkiske befolkningen til å gi et løfte om “indre anstendighet” for å mobilisere krefter til å fornye det sivile samfunnet, “så vi ikke av fri vilje velger en ny vei til kommunismen ved neste valg.”¹²⁴

Den politiske toppledelsen fikk ikke bare skylden for den sørgelige innenrikspolitiske situasjonen og det miserable humøret i samfunnet, de tidligere studentlederne satte også

¹¹⁸ “mezi domácím obyvatelstvem vyvolává smutek a beznaděj, což nás uzavírá do opětovné vnitřní emigrace, jak to pamatujeme z dob komunismu”, *ibid.*

¹¹⁹ Karel Čapek (1890-1938) var en av de mest betydningsfulle tsjekkiske forfatterne i det 20. århundret og ble sett på som en slags “åndelig leder” for det tsjekkiske folk.

¹²⁰ “Jsme společností s dědictvím Masaryka a Čapka(...). Ale nejsme a nechceme být společností ztotožňovanou s garniturou současných sobeckých a omezených politiků”, *Česká politika*, “Děkujeme, odejděte!”, <http://www.ceskapolitika.cz/Provolani/Dekujeme.html> (Oppsøkt 6.9. 2011).

¹²¹ “humanitou (...) navážeme na nejlepší svou dobu v minulosti, humanitou překleneme duchovní a mravní spánek několika století, humanitou kráčet máme v hlavě lidského pokroku (...). Humanitní ideál je však smysl našeho národního života”, T. G. Masaryk, *Česká otázka* (Praha: Melantrich, 1969), 220.

¹²² Audun Bakkerud, “*Fløyelsrevolusjonen*”- en tsjekkisk arketypp?. *Tsjekkisk idéhistorie i lys av post-totalitær retorikk*. (Hovedfagsoppgave i idéhistorie, Oslo: UiO, 1994), 66.

¹²³ Bakkerud, “*Fløyelsrevolusjonen*”, 66.

¹²⁴ “abychom si v příštích volbách svobodně ne zvolili novou cestu ke komunismu”, *Česká politika*, “Děkujeme, odejděte!”, <http://www.ceskapolitika.cz/Provolani/Dekujeme.html> (Oppsøkt 6.9. 2011).

spørsmålsteget ved kursen politikerne staket ut for den utenrikspolitiske skuta: “(...) de forstår ikke betydningen av det nye, stadig mer forente Europa, ei heller av å være et pålitelig medlem av den for oss livsviktige alliansen NATO. (...)Vårt land står foran en historisk sjanse til å vende tilbake blant Europas modne stater.”¹²⁵ Helt siden den tsjekkosllovakiske staten oppnådde uavhengighet i 1918 og så igjen i 1989, har det langsiktige tsjekkosllovakiske (tsjekkiske) utenrikspolitiske målet vært å bli en likeverdig partner i et demokratisk Europa, en tanke som i stor grad har vært influert av de demokratiske presidentene Masaryk og Havel. Etter fløyelsrevolusjonen i 1989 seilte EU- og NATO- medlemskap fram som den viktigste aspirasjonen på Tsjekkias utenrikspolitiske agenda og under slagordet “tilbake til Europa” søkte Tsjekkia om EU- medlemskap i 1996.¹²⁶ Václav Klaus har imidlertid vært kjent for være en uttalt EU-skeptiker som har forsvart de nasjonale tsjekkiske interessene og kjempet mot å oppgi suverenitet til EU.

Initiativtakerne bak “Děkujem, odejděte!” understreket at de ikke holdt Václav Havel ansvarlig for tilstanden landet befant seg i. Presidenten erklærte sågar sin støtte til oppropet og uttalte at han anså det som et uttrykk for en stemning i det tsjekkiske samfunnet, en “følelse av å gå i ring, mangel på visjoner, håp. Generasjonen av såkalte post-novemberpolitikere er sliten og trøtt.”¹²⁷ Verken Václav Klaus og Miloš Zeman fant imidlertid noen grunn til å vie anmodningen stor oppmerksomhet; Klaus kommenterte at de seks signatarene utgjorde en “milliondel av nasjonen”¹²⁸, mens Zeman karakteriserte oppropet som “pubertalt” og påpekte at “(...) politikk formes på grunnlag av valg, ikke på noen måte på “utrop” fra en eller annen gruppe i befolkningen.”¹²⁹

Har vi rett til å klage?

Lidové noviny redaktør Robert Čásenský erklærte at “(...) jubileet for fløyelsrevolusjonen brakte med seg en så enorm eksplosjon i selvpisking at jeg bare måtte stirre. Dersom jeg ikke bodde her, ville jeg ha brast ut i hjerteskjærende gråt over den ulykkelige nasjonen som kastet

¹²⁵ “(...)už nedokáží dostát výzvam nové sjednocující se Evropy, ani být spolehlivým členem pro nás životně důležitého uskupení NATO. (...)Naše země stojí před historickou šancí vrátit se mezi vyspělé státy Evropy”, *ibid.*

¹²⁶ Josette Bauer, “Imagining Membership: The Conception of Europe in the Political Thought of T. G. Masaryk and Václav Havel”, i *Studies in East European Thought* 52, nr. 3 (2000), 203-204.

¹²⁷ “Pocit bloudění v kruhu, pocit nedostatku vize, naděje. Generace takzvaných polistopadových politiků je opotřebovaná, unavená”, *Lidové noviny*, “Zakladatelé Občanského fóra mluvili o bloudění v kruhu”, 22.11.1999, 3.

¹²⁸ “Studentští vůdci z roku 1989 posílají politiky do důchodu”, *Právo*, 19.11.1999, 2.

¹²⁹ “(...) že se z politiky odchází na základě voleb, nikoli “výkřiků” jakékoli skupiny občanů”, *Lidové noviny*, “Bývalí studeni zaútočili na politiky”, 18.11.1999, 2.

bort sin historiske sjanse og nå stønner i forferdelige kvaler av knust håp.”¹³⁰ Han gjorde det klart at han ikke så noen omstendigheter som kunne rettferdiggjøre klagekoret av “studentledere, bedratte borgere, sinte dissidenter og skeptiske kommentatorer”, all den tid tsjekkerne nå faktisk hadde de grunnleggende verdiene som de *ringlet med nøkler for* i 1989,¹³¹ nemlig frihet og demokrati, uavhengig det faktum at “den politiske eliten ikke er verd noen ting.”¹³²

Tidligere dissident og signatar av Charta 77, Bohumil Doležal, var på et punkt enig i Čáasenský når også han hevdet at “dagens politiske partier er mer eller mindre gode for ingenting”,¹³³ men bortsett fra dette stemte han i med lederne av studentbevegelsen fra november 1989 og tegnet et dystert bilde av et tsjekkisk samfunn i en politisk hengemyr, kjennetegnet ved ustabile mindretallsregjeringer, fragmentert opposisjon, økende sympati med kommunistene, handelsnedgang og generelt prestisjefall for den tsjekkiske staten, akkompagnert av en dyp frustrasjon i den tsjekkiske offentligheten over den sørgelige tilstanden i tsjekkisk politikk, som ikke engang “larmen fra feiringen av tiårsjubileet for novemberomveltningen maktet å overdøve.”¹³⁴ Doležal, som i perioden 1992 til 1994 var medlem av ODS og som fra 1992-1993 arbeidet som en av daværende statsminister Vaclav Klaus’ nærmeste rådgivere,¹³⁵ så resirkuleringen av aktørene på den politiske scenen som en av årsakene til elendigheten: “Vi lever i et lukket politisk system: stadig de samme institusjonene, de samme menneskene, siden november 1989 har vi ikke opplevd noe annet enn regruppering av glassplintene i kaleidoskopet.”¹³⁶ Doležal fastslo at signatarenes skuffelse over den samtidige politiske situasjonen var berettiget, men at “forfatterne av petisjonen stoppet på halvveien i sin kritikk”: “(...) Det er greit å appellere til de politiske

¹³⁰ “(...) výročí sametové revoluce provázal neuvěřitelný výbuch sebemrškačství, že jsem jenom hleděl. Kdybych tady nebydlel, musel bych se udesavě rozplakat nad tím nešťastným národem, který promarnil svou historickou šanci a teď úpí ve strašných mukách zmarněných nadějí”, *Lidové noviny*, “Nevidím důvod, proč brečet při výročí”, 20.11.1999, 1.

¹³¹ Under fløyelsrevolusjonen ringlet demonstrantene med nøkkelknipper, “å ringle med nøkler” ble senere derfor et bilde på fløyelsrevolusjonen.

¹³² “Politická elita nestojí za nic(...)”, *Lidové noviny*, “Nevidím důvod, proč brečet při výročí”, 20.11.1999, 1.

¹³³ “současné demokratické politické strany jsou víceméně k ničemu”, *Lidové noviny*, “Proklamace nám nejsou k ničemu”, 20.11.1999, 10.

¹³⁴ “Halasné oslavy desátého výročí listopadového převratu nedokázaly přehlušit projevy hluboké frustrace české veřejnosti za současného stavu české politiky”, *ibid.*

¹³⁵ Adéla Gjuríčová, “Obhajoba národních zájmů v case východního rozšíření EU. 2002- ‘nacionální epizoda’ ODS?” i *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*, red. av Adéla Gjuríčová og Michal Kopeček (Praha: Paseka, 2008), 120; Události, “O autorovi”, nedlastet fra Bohumil Doležals politiske hjemmeside: <http://bohumildolezal.lidovky.cz/texty/autor.html> (Oppsøkt 6.9.2011).

¹³⁶ “Přitom žijeme v uzavřeném politickém systému: stále tytéž instituce, tíživí lidé, od listopadu 1989 nezažíváme nic jiného než přeskupování týchž střípků skla v jednom otravném kaleidoskopu”, *Lidové noviny*, “Proklamace nám nejsou k ničemu”, 20.11.1999, 10.

lederne, men vi må vite hva vi vil. Klaus eller Zemans avgang gir mening bare dersom vi kan finne noen bedre til erstatte dem.”¹³⁷ Han var imidlertid kritisk til å unndra Václav Havel skyld for krisen det tsjekkiske samfunnet befant seg i, “all den tid han er opphavsmannen til og bevegelsen bak hele dette lite tiltrekkende teateret (...).”¹³⁸

Også signatar av Charta 77, Jiří Hanák, ga i spalten “Něco nefunguje” (“Det er noe som ikke fungerer”) i *Právo* sin støtte til “Děkujeme, odejděte!”. Hanák startet sin journalistkarriere i 1968, men måtte av politiske grunner livnære seg som håndverker under normaliseringen. Fra 1988 medvirket han i samizdatutgaven av *Lidové noviny*. Hanák slo fast at de forhenværende studentlederne gjennom sin erklæring hadde gjort oppmerksom på at “(...) det er noe grunnleggende i dagens Tsjekkia som ikke fungerer. Vi skal være glade for at de unge sa det som de fleste av oss føler.”¹³⁹ For å spore problemene i det samtidige tsjekkiske samfunnet trakk han tråder til mellomkrigstidas Tsjekkoslovakia. Den første republikken var i følge journalisten en stat som borgerne kunne identifisere seg med, og nettopp derfor “tilbød befolkningen med den største selvfølgelighet sine liv i forsvar mot Hitler”¹⁴⁰ når nazistene invaderte Tsjekkoslovakia i 1938. I et retorisk spørsmål undret Hanák hvor mange av innbyggerne i dagens Tsjekkia som ville være villig til å utrette noe for republikken sin dersom det skulle bli nødvendig? Den lunkne oppslutningen rundt den tsjekkiske staten måtte sees i sammenheng med hvordan den politiske ledelsen utøvde autoriteten de var blitt betrodd: “de spiller maktpolitisk sjakk, holder sine møter i hemmelighet. De sloss som hunder om et ben og republikkens framtid kan dra til granskogen. Hovedsaken er å kapre til seg mest mulig makt.”¹⁴¹ Hanák inkluderte seg selv når han snakket om at den tsjekkiske befolkningen var skuffet over utviklingen etter november 1989: “for sikkerhets skyld, la oss sjekke hvor vi la fra oss nøklene vi ringlet med i november (1989). Kan hende vi får bruk for dem på nytt.”¹⁴²

Mens ODS-leder Václav Klaus erklærte at utålmodighet var ordet som best kunne beskrive stemningen i tiåret etter november 1999, benyttet hans partifelle Jaroslav Zvěřina samme

¹³⁷ “Autoři petice zůstavají ve své kritice na půl cesty. (...) Apelovat na vůdčí politiky je v pořádku, ale musíme vědět, co chceme. Odchod Klause nebo Zemana má smysl jen tehdy, když je tu někdo lepší, kdo by je na jejich místech nahradil”, *ibid.*

¹³⁸ “Přitom je tvůrcem, prvním hybatelem celého tohoto málo přitažlivého divadla(...)”, *ibid.*

¹³⁹ “(...) v dnešním Česku cosi podstatného nefunguje. Buďme rádi, že mladí řekli to, co většina z nás cítí”, *Právo*, “Něco nefunguje”, 19.11.1999, 6.

¹⁴⁰ “(...) občané zcela samozřejmě nabídli své životy na obranu před Hitlerem”, *ibid.*

¹⁴¹ “(...) hrají mocenský politický šach, v tajnosti konají své úradky(...)”, *ibid.*

¹⁴² “Pro jistotu se podívejme, kam jsme odložili své listopadové cinkací klíče. Mohou se znovu hodit”, *ibid.*

adjektiv for å karakteriserer oppropet “Děkujeme, odejděte!” (“Takk, dere kan gå av!”). I artikkelen “Netrpělivost jako móda” (“Utålmodighet som en trend”) i *Právo* gikk Zvěřina kritisk ut mot de tidligere studentlederes karakteristikk av tsjekkisk politikk og samfunn: “Fullstendig i utakt med den objektive realiteten blir det hevdet at ‘de fleste av dagens problemer er resultatet av nye feil og nye uretter’. Implisitt i denne teksten ligger en påstand om at førti år med undertrykkelse av samtlige partier skulle kunne bli strøket ut av de siste ti årene. Intet postkommunistisk land har ennå kommet over arven etter sin fortid.”¹⁴³ Han fastslo enkelte politikeres gjentatte referanser til Tsjekkia som et fordervet og paralysert land hadde vært med på å konsolidere det miserable humøret i befolkningen, sågar legitimere et ensidig og urimelig fokus på de negative aspektene i samfunnet: “følelsen av illebefinnende over den tsjekkiske samtiden har i visse kretser blitt en intellektuell trend.”¹⁴⁴ Jaroslav Zvěřina var videre sterkt indignert over måten signatarene skildret den tsjekkiske staten som aktør på den internasjonale arenaen: “Jeg vet ikke hvor de tidligere studentene har fått overbevisningen om at denne republikken ikke er et pålitelig medlem av NATO fra. Den tsjekkiske staten har hittil oppfylt alle sine forpliktelser.”¹⁴⁵ Der forfatterne av oppropet betraktet den politiske ledelsens opptreden som en fare for Tsjekkias integrasjonsprosess i EU, hevdet Zvěřina at det som framfor alt ville sette det tsjekkiske EU-medlemskapet i fare var “en pseudorevolusjonær løsning av problemene gjennom en masseavgang av politikere.”¹⁴⁶ I motsetning til studentlederne fra 1989 som oppga fraværet av moral og politisk korrekthet som tsjekkisk politikks mest framtrædende karakteristika, så ODS-politikeren selve oppropet som et uttrykk for landets politisk kultur: “dersom noe er et bevis på vår merverdige politiske kultur, så er det utålmodighet.”¹⁴⁷

Revolusjon eller ikke revolusjon - det er spørsmålet

17. november utløste en prosess som førte til et politisk regimeskifte i Tsjekkoslovakia. Rundt dette historiske faktum så det ut til å herske stor konsensus i det offentlige ordskiftet som knyttet seg til det første store jubileet for kommunismens fall. Men var regimeskiftet en

¹⁴³ “Zcela v rozporu s objektivní realitou tvrdí, že “většina dnešních problem je už důsledkem nových chyb a nových nepravostí”. V tom textu je implicitně obsaženo tvrzení, že všestranná čtyřicetiletá deprivace této země měla být překonána v uplynulém desetiletém období. Žádná postkomunistická země totiž dosud nepřekonala dědictví minulosti”, *Právo*, “Netrpělivost jako móda”, 24.11.1999, 6.

¹⁴⁴ “Pocit nevolnosti nad českou současností se stal v jistých kruzích intelektuální módou”, *ibid.*

¹⁴⁵ “Nevím, kde se v našich bývalých studentech vzalo přesvědčení, že tato republika není spolehlivým členem NATO. Český stát zatím dostal všem svým spojeneckým závazkům”, *ibid.*

¹⁴⁶ “pseudorevoluční řešení problémů masovými odchody politiků”, *ibid.*

¹⁴⁷ “Jestli je něco dokladem naší podivné politické kultury, pak je to netrpělivost”, *ibid.*

virkelig revolusjon? Denne diskusjonen trådte i framgrunnen ved 17. november i 1999 og viste tydelig historiens potensial som en politisk kamparena.

Blant dem som ikke vurderte hendelsene i november 1989 som en revolusjon var Petr Pithart. Pithart (1941-) har bakgrunn fra samizdatlitteratur-miljøet, blant annet som medlem av redaksjonsrådet i *Lidové noviny*s samizdatutgave. Han var en av de første signatørene for Charta 77, og etter november 1989 var Pithart med på å grunnlegge Občanské fórum, der han hørte blant Václav Havels nærmeste samarbeidspartnere. I 1990 ble han utnevnt til tsjekkisk statsminister, en stilling han satt i fram 1992. Pithart har i to perioder vært president i det tsjekkiske senatet, i 1999 og 2009 innehadde han posten som visepresident. Fra 1999 har Pithart vært medlem av Kristendemokratisk union- det tsjekkosllovakiske folkepartiet (KDU-ČSL).¹⁴⁸ I forbindelse med tiårsjubileet for fløyelsrevolusjonen i 1999 tok Petr Pitart opp tsjekkernes forhold til egen fortid. I sin tale til senatet bemerket Pithart at hendelsene som fant sted i Praha fra 17. november 1989 ikke kunne regnes som en revolusjon, men at det i virkeligheten var “en forhandlet maktovertakelse under press fra fulle torg og gater.”¹⁴⁹ Han understreket likefullt datoens eksepsjonelt viktige plass i den tsjekkiske historien:

Den er et minne om den uavhengige statens opprettelse, utenkelig uten legionene, den hjemlige kampen og Masaryks utlendige virksomhet. Den er en påminning om den massive sivile motstanden mot den nazistiske okkupasjonen. Den minner om vår nasjons aktelse for dannelsen og høyere utdanning. Den representerer kort sagt det beste i vår historie.¹⁵⁰

Til tross for sin dissidentbakgrunn var Pithart klar på at dissidentene ikke hadde vært sentrale aktører i revolusjonens første fase: „17. november 1989 og den umiddelbare reaksjonen de påfølgende dagene var utelukkende studentenes verk (...). Jeg vitner om at det verken var dissidentenes eller eksiltsjekkernes.“¹⁵¹

¹⁴⁸ Müllerová et. al, *Albertov 16:00*, 280; Petr Pithart, “Životopis”, nedlastet fra Petr Pitharts offisielle hjemmeside: <http://www.pithart.cz/zivotopis.pp> (Oppsøkt 31.8.2011).

¹⁴⁹ “vyjednané předání moci pod tlakem plných náměstí”, Pithart, “Listopad 1989 v areál Valdštejnského paláce”, nedlastet fra det tsjekkiske senatets offisielle hjemmeside: http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/webNahled?id_doc=50160&id_var=42544 (Oppsøkt 28.8. 2011).

¹⁵⁰ “Je v něm připomínka odvahy k masovému občanskému odporu proti nacistickým okupantům. Je v něm obsažena i úcta našeho národa ke vzdělanosti, k vysokému školství. Je v něm zkrátka to nejlepší z našich dějin”, *ibid.*

¹⁵¹ “O vlastní 17. listopad 1989 a o bezprostřední reakci na něj v příštích dnech se jednoznačně zasloužili studenti (...). Svědčím o tom, že to nebyl ani disent, ani exil“, *ibid.*

Ei heller Jiřina Šiklová ville bruke merkelappen revolusjon på begivenhetene i november 1989. Šiklová var på slutten av 60-tallet med på å grunnlegge det sosiologiske fakultetet ved Karlsuniversitetet, men ble av politiske årsaker utestengt fra fakultetet etter august 1968. Deretter deltok hun aktiv i dissidentmiljøet fram til hun i 1981 ble fengslet for å ha smuglet illegal litteratur inn i Tsjekkoslovakia. Etter 1990 opprettet Šiklová Institutt for sosialt arbeid ved Karlsuniversitetet, som hun ledet fram til 2000.¹⁵² I artikkelen “Polistopadové změny byly příliš rychlé“ (“Forandringene etter november var altfor raske”) i *Lidové noviny* slo hun fast at “sosialismen falt fordi dens økonomisk system ikke fungerte og på grunn av at representantene for KSČ var ute av stand til å holde på makten etter at Sovjetunionen under Michal Gorbatsjovs ledelse ikke lenger ville gripe inn i sine vasallers politiske problemer.”¹⁵³ Revolusjon i betydningen “fullstendig endring av samfunnsordningen” fant i følge Šiklová sted først med den økonomiske transformasjonen, re-privatiseringen og forandringen i folks sosiale stilling i årene som fulgte etter 1989.

Sentralt i artikkelen var spørsmålet om dissidentenes rolle i fløyelsrevolusjonen og utformingen av det nye regimet etter 1989. Šiklová, som altså selv hadde dissidentbakgrunn, avfeide at dissidentenes innsats på noen måte hadde forårsaket maktskiftet, all den tid de utgjorde “en liten, ubetydelig håndfull av hele den tsjekkosllovakiske befolkningen”¹⁵⁴ som utelukkende hadde satt seg i spissen for hendelsene og gitt dem en “kultivert form” gjennom opprettelsen av OF. Heller ikke etter november 1989 var dissidentene de viktigste aktørene i utformingen av det nye politiske systemet, fordi “makten var alt fra starten av i hendene på de som koblet seg på i omveltningens siste dager, såkalte “arrivister”.¹⁵⁵ Dissidentene hadde utelukkende politisk innflytelse, ikke makt, og “forsvant fra regjering og ledelse allerede etter valget i 1992”, allikevel ble de etter Šiklovás mening gjort til skyteskive for kritikk av hele tiårsperioden etter kommunismens fall, noe hun så som et uttrykk for det tsjekkiske samfunnets aversjon mot dem som hadde vist at det var mulig å leve på en annen måte enn flertallet, basert på en kollektiv fornektelse av det faktum at “(...) alle på en eller annen måte- i alle fall gjennom konformitet og stilltiende, var med på å forlenge det sosialistiske systemets

¹⁵² Müllerová et. al, *Albertov 16:00*, 282.

¹⁵³ “Socialismus se zhroutil, protože jeho ekonomický systém nefungoval, a také kvůli neschopnosti představitelů KSČ (...) udržet si moc i poté, kdy se Sovětský svaz pod vedením Michaila Gorbačova odmítl vměšovat do politických trablů svých vazalů”, *Lidové noviny*, “Polistopadové změny byly příliš rychlé“, 17.11.1999, 11.

¹⁵⁴ “Disidentů byla v populaci celé ČSSR nepatrná hrstka”, *ibid.*

¹⁵⁵ “(...) moc byla od začátku v rukou těch, kdo se připojili až v posledních dnech převratu”, *ibid.*

pinsler.”¹⁵⁶ Ved å hevde at majoriteten av tsjekkere faktisk selv var med på å opprettholde kommunistregimet, gikk Šiklová imot en vanlig oppfatning om at kommunismen var noe som ble påtvunget den høyt utdannede, kulturelle og demokratiske tsjekkiske nasjonen.¹⁵⁷

Også Jiří Franěk (1944-2011), journalist og kommentator, bet seg merke i seg hvordan dissidentene ble gjort til syndebukker for utviklingen etter november 1989. I kommentaren “Kysele hrozny” (“Sure druer”)¹⁵⁸ i *Právo* noterte han seg at feiringene av 17. november utløste diskusjon om hvorvidt hendelsene i november 1989 fortjente merkelappen revolusjon eller ei. Franěk kom fra en venstreorientert familie, hans far var redaktør i kommunistpartiets avis *Rudé právo*, og så sent som i 1989 meldte han seg inn i KSČ, men skrev like etter under på oppropet “Několik vět” (“Noen setninger”) som kritiserte kommunistpartiets politikk. Fra 1990 til 1994 arbeidet han som redaktør i *Lidové noviny*, men skrev i de siste årene av sitt liv for *Právo*.¹⁵⁹ “Temaet er standard: det var ikke revolusjon, men en avtalt maktovertakelse. Konklusjonen er alltid den samme: fordi det ikke var en revolusjon, har vi heller ikke klart å avfinne oss med fortiden. De skyldige er åpenbare: dissidenter, spesielt de fra venstre, særlig ansvar bærer Václav Havel personlig.”¹⁶⁰ Franěk var imidlertid klar på at regimeskiftet “til tross for all tvil, var en revolusjon (...).”¹⁶¹

Martin Schmarcz, som i november 1989 var student, en “revolusjonens ubetydelige fotsoldat”, kritiserte Petr Pitharts påstand om at hendelsene i november 1989 ikke var en virkelig revolusjon, kun en arrangert overgivelse av makten: “Dette korte, historiske øyeblikket som førte til store forandringer i styresett fra totalitært til demokratisk, kan simpelthen ikke kalles noe annet enn revolusjon.”¹⁶² Å ikke benevne systemskiftet i november 1989 som en revolusjon, var ifølge Schmarcz en farlig trend som bunnet i desillusjon over regimet og samfunnsutviklingen etter kommunismens fall: “desto mindre jeg tror at en

¹⁵⁶ “(...) že se všichni nějak podíleli- alespoň konformitou a mlčením- na prodlužování agonie socialistického systému”, *ibid.*

¹⁵⁷ Auer, *Liberal Nationalism*, 100.

¹⁵⁸ Utrykket “sure druer” kommer fra Æsops fabler og betyr at man later som man ikke er interessert i noe man ikke har eller kan få.

¹⁵⁹ “Několik vět” (“noen setninger”) ble utformet av Charta 77- bevegelsen i juni 1989 og forlangte løslatelse av alle politiske fanger, åpen diskusjon av historiske spørsmål samt implementering av grunnleggende menneskerettigheter. Agnew, *The Czechs*, 285.

¹⁶⁰ “Téma je již standardní: nebyla to revoluce, ale pouhé dohodnuté předání moci. Závěr je vždy stejný: protože nebyla revoluce, nedokázali jsme se řádně vyrovnat s minulostí. Viníci jsou nasnadě: disidenti, sejména ti levicoví, zvláštní odpovědnost nese Václav Havel osobně”, *Právo*, “Kyselý hrozny”, 18.11.1999, 6.

¹⁶¹ “(...) bylo by i směšné dělat z listopadového převratu, cosi víc, než čím byl. Ve smyslu důsledku to nicméně navzdory všemu zpochybňování byla revoluce (...)”, *ibid.*

¹⁶² “Historicky krátký okamžik, v němž došlo k ostré změně vlády z totalitní na demokratickou, prostě jinak než revolucí nezvat nelze. Hlasy, které popírají základy režimu mají jednoho společného jmenovatele: deziluzi”, *Lidové noviny*, “Před deseti lety se zrodila Nová republika”, 17.11.1999, 10.

virkelig revolusjon fant sted for ti år siden, desto høyere roper jeg (...) at “det var bedre før” og desto svakere er min lojalitet og tillit til Den nye republikken.”¹⁶³ Skuffelsen var basert på en misforståelse av hvilke verdier det nye politiske systemet var tuftet på: “det berettigede sinnet ovenfor politikernes praksiser og det dysfunksjonelle rettssystemet har en tendens til å gå over i *mistro* til hele regimet. Vi kan ikke sammenligne enkeltmenneskers feil og rot (...) med tidløse og allmenmenneskelige idealer.”¹⁶⁴

I artikkelen “Ukradená? Revoluce? Kdo? Komu? Co? A proc?” („Stjålet? Revolusjon? Hvem stjal og hvem ble stjålet fra? Hva? Og hvorfor?”) i *Lidové noviny* kommenterte Ondřej Štindl (1966-) det han mente var et uavklart forhold til begivenhetene i november 1989, “hendelser som vi i dag ikke vet helt vet hvordan vi skal stille oss til, noe som kommer til uttrykk i visse terminologiske uklarheter.”¹⁶⁵ Hva var det egentlig som man hadde vært vitne til i novemberdagene i 1989? Var det en revolusjon, en omveltning eller bare et gateteater som utspilte seg i utkanten av “den virkelige historien”? Og dersom det virkelig var en revolusjon, hadde den blitt “stjålet” et sted på veien i tiåret som fulgte, og i så fall av hvem? Štindl ironiserte over skuffelsen som mange tsjekkere følte over utviklingen som fulgte i kjølvannet av november 1989, ofte uttrykt i setningen “for dette klirret vi ikke med nøkler”: “Akkurat som om det å klirre med nøkler var en dåd verdig en plass i historien. I sammenheng med kommunismens fall i Tsjekkoslovakia har kun svært få rett til å tilegne seg lengre eller mer heltmodig innsats enn nettopp å klirre med nøkler.”¹⁶⁶ Han påpekte at fløyelsrevolusjonen kunne anses som et “ubetydelig vendepunkt” i en europeisk prosess; det tsjekkiske samfunnet anno 1999 ville ha befunnet seg på tilnærmet samme plass også om fløyelsrevolusjonen aldri hadde funnet sted, fordi kommunismen etter all sannsynlighet ville falt uansett. I 1989 var pilarene som bar kommunistpartiet allerede morkne, slik at tsjekkoslovakenes opprør mot regimet ble en “heroisk kamp mot en døende hyene.”¹⁶⁷ Men selv om Štindl brukte revolusjonsbegrepet i anførselstegn om demonstrasjonene og maktskiftet som fant sted november 1989, mente han at de allikevel hadde kvaliteter av revolusjon: “det var ikke så

¹⁶³ „čím méně věřím, že před deseti lety došlo ke skutečné revoluci, čím hlasitěji říkám (...) “je to horší než dřív, tím slabší je moje lojalita a důvěra k Nové republice“, ibid.

¹⁶⁴ „Oprávněná naštvanost na praktiky mocných, na špatné fungování právního systému, má pak tendenci přelít se do zpochybňování celého režimu“, *Lidové noviny*, ibid.

¹⁶⁵ “Události, s níž si dnes trochu nevíme rady, což se projevuje i jistou terminologickou nejasností”, *Lidové noviny*, “Ukradená? Revoluce? Kdo? Komu? Co? A proc?”, 17.11.1999, s. 10.

¹⁶⁶ “Jako by zvonění klíči byl čin hodný dějinného ocenění. V souvislosti s pádem komunismu v Československu má ale jen málokdo oprávnění připisovat si zásluhu dlouhodobější nebo hrdinnější než právě to zvonění klíči”, ibid.

¹⁶⁷ “heroický boj s umírající hyenou”, ibid.

mye en masserevolusjon mot regimet, snarere en mengde personlige revolusjoner mot seg selv”,¹⁶⁸ et opprør mot egen redsel.

Også Valtr Komárek (1930-) søkte å gi svar på hva regimeskiftet i november 1989 egentlig betød. Komárek var i 1989 direktør for prognoseavdelingen ved ČSAV, det tsjekkosllovakiske vitenskapsakademiet, en institusjon som fungerte som “leverandør” av ministre til regjeringene som ble dannet i etterkant av revolusjonen (blant andre Václav Klaus var ansatt ved denne avdelingen). I 1989 ble han tildelt stillingen som visestatsminister i Marián Čalfas regjering for nasjonal forståelse. Komárek har siden 1991 vært medlem av ČSSD.¹⁶⁹ I artikkelen “Dluh deset let poté” (“Gjelden ti år etter”) reflekterte han rundt fløyelsrevolusjonens egentlige betydning. Slik Komárek så det, var regimeskiftet i 1989 *en nasjonal frigjøring* “(...) muliggjort av internasjonal tøvær og betinget av at viljen til nasjonal frigjøring hadde overlevd selv tjue år med undertrykkelse under normaliseringen.”¹⁷⁰ Han understreket den tsjekkiske nasjonens moralske overlegenhet: “(...) en nasjon som har overvunnet århundrer med undertrykking, nytter det ikke å slå ned sånn uten videre”,¹⁷¹ og knyttet seg til en tradisjon hvor tsjekkisk historie blir sett på som en serie nederlag som samtidig kan leses som moralske seire, jamfør Palacký¹⁷²: “Whenever we are victorious, it was always through the supremacy of the spirit rather than through physical power.”¹⁷³

Revolusjonens ikke- voldelige karakter ble lovprist i Komáreks kommentar: “(...) ikke en eneste dråpe blod ble spilt, det falt ikke engang en ørefik, ikke et eneste tre ble rykket opp. Fløyelen, det er ikke vår svakhet, men vår noblesse og tradisjon. Jeg vil si en god, stor tradisjon, et vitnesbyrd om dannelse og først og fremst om den tsjekkiske og slovakiske nasjonens dype menneskelighet.”¹⁷⁴ Med patosformelen “fløyelen” markerte Komárek et viktig element i sin tolkning av regimeskiftet. “Fløyelen” viste til myten om den fredselkende tsjekkiske nasjonen, en tradisjon som kan settes i sammenheng med Masaryk, som så det bibelske ord “Du skal elske din neste som deg selv” som kjernen i det

¹⁶⁸ “Nebyl ale tolik masovou revoluci proti režimu, jako spíš množstvím individuálních revolucí proti sobě samému”, *ibid.*

¹⁶⁹ Müllerová et. al., *Albertov 16:00*, 273-274.

¹⁷⁰ “(...) umožněné mezinárodním uvolněním a podmíněné dvacetiletým přežíváním normalizačního útlaku”, *Právo*, “Dluh deset let poté”, 23.11.1999, 6.

¹⁷¹ “(...) ale národ, který překonal staletí útlaku, nelze jen tak lehce zdeptat”, *ibid.*

¹⁷² František Palacký (1798-1876) var den første tsjekkiske nasjonale historiker og kalles ofte “nasjonens far”.

¹⁷³ Holy, *The Little Czech*, 130.

¹⁷⁴ “(...) nebyla prolita jediná kapka krve, dokonce nepadla jediná facka, nebyl vyvrácen jediný strom. Ten samet, to není naše slabost, ale noblesa a tradice. Řekl bych dobře, velká tradice, svědectví o vzdělanosti a především hluboké lidskosti českého a slovenského národa”, *Právo*, “Dluh deset let poté”, 23.11.1999, 6.

humanistiske ideal.¹⁷⁵ “Fløyelen” bekrefter og demonstrerer den tsjekkiske nasjonens kulturelle og intellektuelle tyngde og er en kilde til nasjonal stolthet. Derfor så heller ikke Valtr Komárek noen grunn til å beklage seg for mye over det tsjekkiske demokratiets tilstand: “den gode og utdannede nasjonen er her da fremdeles og vil forbli i ennå lang tid.”¹⁷⁶

Fløyelsrevolusjonen – en tsjekkisk nasjonal myte?

Mens Komárek vektla fløyelsrevolusjonens moralske fundament, mente Márian Kišš, som i 1999 var student i statsvitenskap, at den tsjekkiske nasjonens moralske storhet var en myte som hadde bidratt til krisesituasjonen nasjonen befant seg i. Ifølge studenten bestod denne myten i en overbevisning om at regimeskiftet kom som et resultat av en folkelig reisning mot kommunistregimets krenkelser av menneskerettigheter, fløyelsrevolusjonen i 1989 framstod derfor som en revolusjon “preget av ansvar og verdier mot det totalitære styrets ondskap”. Kišš hevdet imidlertid at tsjekkerne hadde helt andre og mindre høyverdige insentiver for å gjøre opprør mot regimet, nemlig ønsket om å høyne egen levestandard. Kommunistregimet var ikke lenger i stand til å fylle den uskrevne sosiale avtalen med befolkningen og dette utløste revolusjonen: “dersom fløyelsrevolusjonen virkelig var en nasjonalt omfattende moralrevolusjon, ville den rett og slett ikke ha funnet sted etter 30 år med umoralsk livsførsel som slo i hjel alle høyere moralske verdier.”¹⁷⁷

En annen myte var ifølge Kišš fellesskapsfølelsen på tvers av samfunnet. Dette fellesskapet var ikke reelt, men skjulte store indre verdimotsetninger mellom det jevne samfunnslag og den gruppen som ble representert av Václav Havel. Denne gruppen hadde ansvarsfølelse for helheten og kjempet for “et liv i sannhet”,¹⁷⁸ og for dette fikk de smake kommunistregimets represalier. Brorparten tsjekkere hadde imidlertid helt andre livsfilosofi: egoistisk pragmatisme, passivitet, en eksistens hvor egen lykke og materiell komfort var de høyeste verdiene. I november 1989 ble disse to høyst ulike verdenene forent for en kort periode. Den grunnleggende forskjellen mellom den materialistiske borgerlige og den idealistiske ”havske” retningen lå i deres ulike syn på hva de ville oppnå med revolusjonen. Ifølge studenten anså Václav Havel vestlig kapitalisme og kommunistisk diktatur kun som to ulike

¹⁷⁵ Bakke, “Tomáš G. Masaryk og det tsjekkiske spørsmål”, <http://folk.uio.no/stvebl/Masaryk.pdf> (Nedlastet 6.11.2011).

¹⁷⁶ “Ten dobrý a vzdělaný národ, ten tu přece pořád je a ještě dlouho bude”, *Právo*, “Dluz deset let poté”, 23.11.1999, 6.

¹⁷⁷ “Měl- li by listopad být skutečně celonárodní “morální” revolucí, pak by mu dost dobře nemohlo předcházet třicet let nemorálního, ustrašeného života, ubíjejícího veškeré duchovní hodnoty”, *Lidové noviny*, “Listopad jako živý národní mýtus”, 19.11.1999, 11.

¹⁷⁸ Utrykket som særlig ble gjort kjent av Václav Havel, blant annet i hans essay “Moc nemocných” (“De umektiges makt”).

utrykk for modernitetens krise, løsningen var derfor ikke å utelukkende kopiere den vestlige modellen. For Havel betød revolusjonen i 1989 en mulighet til å organisere noe nytt og ikke bli en tam kopi av det vestlige samfunnet fordi han trodde at et samfunn som hadde lidd under kommunismens åk, ville lengte etter noe høyere og dypere. Her mente Márian Kišš at Havel overvurderte sine medborgere, et faktum som ble bekreftet av en ukritisk vilje i befolkningen til å følge Klaus bygge kapitalismen: “Klaus utnyttet samfunnets materialistiske lengsler, befestet makten - hans versjon av kapitalisme ble en prioritering for hele samfunnet. Noen år etter så man biproduktet av Klaus samfunnsbygging- en stagnerende økonomi, økende økonomisk kriminalitet, et rettsystem som ikke fungerer, viltvoksende korrupsjon og korrupt partipolitikk samt et EU-medlemskap som synes langt unna.”¹⁷⁹ Studenten så utviklingen i transformasjonsårene etter 1989 som et bevis på den tsjekkiske nasjonens moralske forfall og mangel på kritisk selvrefleksjon og hevdet derfor at feiringen av fløyelsrevolusjonen ble en feiring av tsjekkernes løgnaktige bilde av seg selv.

Ifølge Bohumil Doležal var det ikke bare de nye politiske elitene representert ved Havel og Klaus som var ansvarlige for det miserable humøret i den tsjekkiske befolkningen, men også Palacký og tsjekkisk politisk tenkning, som han mente var forankret i en “tvilsom overbevisning om at det å være tsjekkisk betyr å være demokratisk.”¹⁸⁰

Den ureflekterte tsjekkiske sjåvinismen utviklet seg i den første dissidentfasen etter november (1989) til en overbevisning om at det tsjekkiske samfunnet, på grunn av dets fundamentalt demokratiske vesen, kunne hoppe over perioden med formelt demokrati (...) og konsentrere seg om dets virkelige innhold. Dette er åpenbart et ekko av Palackýs illusjon om et “gammelslavisk demokrati”¹⁸¹ og et forsøk på å forkle svakheter som styrker, et typisk trekk for alle umodne nasjoner. OF var frukten av disse illusjonene. Klaus-æraen forandret bare på ideologien: man begynte å snakke om at tsjekkerne hadde kapitalisme i blodet og at de derfor

¹⁷⁹ “Klaus využil materialistické tužby většinové společnosti, opevnil se u moci a budování kapitalistické společnosti v jeho pojetí začalo být celonárodní prioritou. Trvalo několik let, než na povrch vyplavaly “vedlejší produkty “ klausovského budování společnosti- stagnující ekonomika, rostoucí hospodářská kriminalita, nefungující justice, rozbujelé úplatkářství, zkorumpovaná stranická politika, vzdalující se Evropská unie”, *Lidové noviny*, “Listopad jako lživý národní mýtus”, 19.11.1999, 11.

¹⁸⁰ “obskurné presvedčenie, že českosť rovná sa demokraciá”, Bohumil Doležal, “Česko: na konci s dychem?”, *Domino fórum*, 11–17 November, 2.

¹⁸¹ Palacký hadde en forestilling om slavernes demokratiske ånd, en ånd som hadde vært rådende fram til det 13. århundre, hvorpå den ble svekket av tysk kolonisering og germanisering før den igjen kom tilbake med husittismen, en periode Palacký betraktet som den tsjekkiske nasjonens gullalder. Karsten Korbøl, “En grenseløs ulykke”: Tsjekkiske historikeres syn på nasjonen og dens historiske fall” (Hovedoppgave i historie, Oslo: Universitetet i Oslo, 1998), 23-24.

var et egnet materiale for markedets usynlige hånd til å bygge et eksemplarisk demokratisk samfunn.¹⁸²

Hvis det tsjekkiske samfunnet skulle overkomme krisen, måtte det kvitte seg med illusjonen om sin demokratiske karakter. Doležals kritikk satte fokus på den mulige baksiden av den såkalte tsjekkiske demokratiske tradisjonen; dersom man er demokratisk av natur trenger man ikke å bevise dette gjennom samsvarende handlinger.

I artikkelen “Na co jsme tak dlouho čekali?” (“Hva er det vi ventet så lenge på?”) i *Lidové noviny* tegnet Petr Pithart et bilde av en feig tsjekkisk nasjon som skrøt av å ha veltet det kommunistiske regimet i rekordfart, mens de i virkeligheten var nest sist ut av alle de sovjetiske satellittstatene, bare etterfulgt av Romania: “Berlinmuren falt, bulgarerne kvittet seg med Zhivkov (...) og hos oss var det fremdeles stille og rolig.”¹⁸³ Ifølge senatoren lot tsjekkerne polakkene og ungarene utføre det mest risikable arbeidet i forbindelse med kommunismens fall mens de selv satt på gjerdet og ventet. Pihart fant flere årsaker til den passive holdingen i Tsjekkia, blant annet at den sprang ut av en særegen tsjekkisk provinsialisme, “(...) en følelse at vi enten er verdens navle eller et forlatt brakkland der ingenting kan gro (...)”¹⁸⁴ Den tsjekkiske provinsialismen anså Pithart som en kompensasjon for manglende selvtillit og selvspekt.

Ti år etter- hvordan så tsjekkerne på sitt samfunn?

Ifølge *Lidové noviny* økte tilfredsheten med den politiske situasjonen i Tsjekkia ti år etter fløyelsrevolusjonen, det kunne se ut som om „(...) euforien i etterkant av november (1989) har blitt byttet ut med skuffelse på mange områder av samfunnslivet.”¹⁸⁵ Avisen utga i anledning tiårsjubileet for fløyelsrevolusjonen ekstravedlegget „17. november 1989: ny kunnskap,

¹⁸² “Nereflektovaný český šovinismus vyústil v prvej, disidentskej fáze ponovembrového vývoja do prescedenia, že česká spoločnosť môže vzhľadom na svoju bytostnú demokratickosť (a aj vzhľadom na to, že bola v posledných päťdesiatich rokoch izolovaná od vyspelého Západu) akosi preskočiť obdobie formálnej demokracie s jej nízkym “partajničéním” a sústrediť na skutočný obsah. Jde očividne o ozvenu Palackého ilúzií o “praslovanskej demokracii”, o snahu vydávať vlastné slabiny za prednosti, čo je typické pre všetky nevyspelé národy. Občianske fórum bolo plodom týchto ilúzií. Klausova éra túto ideológiu iba obmenila: začalo sa hovoriť, že Česi majú v krvi kapitalizmus, a preto sú vhodným tvárnym materiálom, z ktorého bude neviditeľná ruka trhu schopná uhnietiť demokratickú spoločnosť”, Bohumil Doležal, “Česko: na konci s dychom?”, *Domino fórum*, 11–17 November, 2.

¹⁸³ “Padla berlinská zeď, už i Bulhaři poslali domů Živkova(...), a tady byl pořád vcelku klid”, *Lidové noviny*, “Na co jsme tak dlouho čekali?”, 17.11.1999, X.

¹⁸⁴ “(...) pocit, že jsme pupkem světa anebo hněd zase opuštěným, zrazeným úhorem, na kterém nic neroste (...)”, *ibid.*

¹⁸⁵ “(...) že polistopadovou euforií vystřídalo v mnoha pblastech společenského života rozčarování“, *Lidové noviny*, „Po deseti letech Češi věří v demokracii“, 17.11.1999, 1.

rekonstruksjon, minner. Hvordan det virkelig var“,¹⁸⁶ hvor meningsmålingen „Češi 10 let poté“ („Tsjekkerne ti år etter“), utført av agenturet SC&C på oppdrag av *Lidové noviny*, ble presentert. Ut fra meningsmålingen framgikk det at hele 92,5 prosent av respondentene anså demokrati for å være den beste styringsformen, men 63 prosent var allikevel ikke fornøyde med den politiske situasjonen i Tsjekkia: „(...) de tsjekkiske borgerne tror i liten grad på sine politikere og føler at de ikke har muligheter til selv å påvirke situasjonen i samfunnet.“¹⁸⁷ Blant hovedårsakene til misnøyen med det politiske systemet figureerte „rot, ubesluttsomhet og kringling.“¹⁸⁸ For Bohumil Doležal bekreftet meningsmålingen at det tsjekkiske demokratiet ikke fungerte, en tilstand han hevdet sprang ut av „(...) fravær av en handlekraftig flertallsregjering, framgmentert opposisjon og en president som ikke oppfyller sin rolle som kommunikasjonsbindeledd mellom de politiske partiene, fordi han selv favoriserer en av dem (fire-koalisjonen).“¹⁸⁹ Heller ikke de tsjekkiske domstolene fikk gode skussmål i meningsmålingen, bare i underkant av en fjerdedel oppga at de hadde tillitt til det tsjekkiske rettsvesenet, mens en tilsvarende andel av de spurte svarte at de ikke hadde tiltro til domstolenes uavhengighet overhodet. Men til tross for den lave oppslutningen om det politiske regimet og rettssystemet tolket ikke *Lidové noviny* dette som et uttrykk for at tsjekkerne personlig var hensatt til „miserabelt humør“: ni av ti respondenter oppga at de følte „personlig lykke“, hvilket var åtte prosent mer enn i 1991, og det politiske styret anno 1999 ble, til tross alle negativene, vurdert som noe bedre enn det kommunistiske regimet når disse to ble sammenlignet, selv om dette skillet var marginalt.

Også *Právo* oppga at kun 29 prosent i følge IVVM- *Institut pro výzkum veřejného mínění* (Institutt for meningsmålinger), anså situasjonen i 1999 som bedre enn før 1989, mens 23 prosent mente det var bedre under kommunismen.¹⁹⁰

Oppsummerende betraktninger

Selv om 17. november var en historisk minnedag, handlet den i stor grad om samtiden. Jubileet stimulerte diskusjon om det tsjekkiske demokratiets tilstand og begivenhetene som lå kun ti år tilbake i tid ble brukt til å markere både fellesskap og politiske skillelinjer.

¹⁸⁶ *Lidové noviny* „17. listopad 1989: nová zjištění, rekonstrukce, vzpomínky. Jak to bylo doopravdy“, ekstravedlegg, 17.11.1999.

¹⁸⁷ „(...) český občan jen málo věří svým politikům a cítí, že sám nemá šanci situaci ve společnosti ovlivnit“, *Lidové noviny*, „Češi jsou dnes šťastnější než v porevolučních letech“, 17.11.1999, XVI.

¹⁸⁸ „těžko udržovaný pořádek, nerozhodnost a hašteřivost“, *ibid.*

¹⁸⁹ „(...) v absenci akční většinové vlády, roztržitéosti opozice a v postavení prezidenta, který neplní funkci prostředníka komunikace mezi stranami, protože sám jedné z nich (čtyřkoalici) nadřazuje“, *ibid.*

¹⁹⁰ *Právo*, „Jen 29 procent uznává, že je líp než v roce 1989“, 16.11.1999, 3.

Ut fra den foregående empiriske studien av tiårsjubileet for fløyelsrevolusjonen har det vært mulig å skille ut fem hovedaktører/aktørgrupper som brukte feiringen av 17. november og fløyelsrevolusjonen som en arena for å uttrykke sin tolkning av historien og som brukte denne som et legitimerende verktøy for å fremme sine aktuelle politiske synspunkter, verdier og holdninger. Disse fire er henholdsvis *presidenten* Václav Havel, "*disponenten*" Václav Klaus, *dissidentene* representert ved Petr Pithart og Jiřina Šiklová, og *studentene* representert ved de tidligere studentlederne fra revolusjonen i 1989 og samtidige studenter i 1999. De tre første aktørene/aktørgruppene var med alle på å konstruere det man kan kalle det *offisielle minnet*, men deres fortidsfortolkninger var svært ulike og bar preg av hegemonistrid. Som Tsjekkias statsoverhode fremmet Havel en positiv fortolkning av selve revolusjonen, men var kritisk til retningen på den postkommunistiske samfunnsutviklingen. Klaus betvilte fløyelsrevolusjonens betydning samtidig som han betonet sin egen, ODS' og økonomiens rolle i samfunnsutviklingen etter 1989. Pithart og Šiklová forkastet revolusjonsbegrepet og unndro samtidig dissidentene ansvar for revolusjonen og samfunnsutviklingen etter regimeskiftet. Blant aktørgruppa jeg har valgt å identifisere som *studentene*, syntes det å herske konsensus rundt oppfatningen om at regimeskiftet i 1989 var en faktisk revolusjon, men ellers var fortidstolkningene som ble framsatt av aktørene med det man kan kalle studentidentitet, fortellinger om ulike oppfatninger om hva som hadde motivert revolusjonen eller hvilken betydning den hadde for det tsjekkiske samfunnet anno 1999. Oppropet „Děkujeme, odejděte!“ ble viet særlig stor oppmerksomhet i media og var en manifestasjon over det temaet som kanskje i aller størst grad var karakteristisk for jubileet, nemlig følelsen av skuffelse over utviklingen etter 1989.

Slik det framgikk av studien forfektet de andre meningsdannerne og debattørene som deltok i den samfunnspolitiske diskursen som hovedregel et fortidssyn i samsvar med en av fortidsfortolkningen som ble framsatt av de nevnte aktørene eller aktørgruppene. At det ikke eksisterte ett, men *flere* offisielle erindringsfellesskap om 17. november og fløyelsrevolusjonen er beskrivende for situasjonen som oppstod i Tsjekkoslovakia etter regimeskiftet; fordi kommunismens fall førte ikke til en klar inndeling i seirende og beseirede var det ingen politisk makt som var i posisjon til å fastsette en offisiell fortidsforståelse, selv ikke Václav Havels forsøk i den retning klarte ifølge Françoise Mayer å overvinne de voksende antagonismene som knyttet seg til fortiden.¹⁹¹

¹⁹¹ Mayer, *Češi a jejich komunismus*, 254-255.

Jubileet i 1999 var preget av stor variasjon i aktiviteter og involverte arrangører. Den ideelle organisasjonen Společnost 89 hadde hovedansvaret for for de offentlige jubileumsfeiringenes form og innhold, mens presidentadministrasjonen arrangerte den offisielle, statlige markeringen av 17. november. Den offisielle feiringen kan sees som en erindringspolitisk handling hvor 17. november og fløyelsrevolusjonen ble framhevet som en markør av det tsjekkiske nasjonale kulturfellesskapet. I kraft av sin posisjon som landets president er det rimelig å anta at Václav Havels tolkning av 17. november og fløyelsrevolusjonens hadde stor gjennomslagskraft og at 17. novemberjubileet derfor kunne virke som en samlende begivenhet for den tsjekkiske nasjonen i en turbulent politisk tid.

Kapittel 4: Feiringen av 17. november i 2009

For tjue år siden sa jeg at vårt land ikke blomstret. Det kan jeg i dag ikke si. Vårt land blomstrer, men i blant på svært merkelig vis.¹⁹²

Slik oppsummerte Václav Havel landets status etter to tiår som demokrati i sin tale på Tsjekkisk fjernsyn (ČT) 14. november 2009. Mye var forandret på den politiske scenen i Tsjekkia siden det forrige store jubileet for kommunismens fall; statsoverhodet het nå Václav Klaus, landet hadde siden 2004 vært medlem av EU og en ny generasjon, den såkalte “første frie generasjonen” som ikke selv husket kommunismen, var blitt voksne og klare til å delta i samfunnsdebatten. Feiringen av 17. november i 2009 kom på tampen av et år som hadde vært preget av politiske kriser. Tsjekkia hadde overtatt det roterende formannskapet i EU i januar, men midt i perioden måtte regjeringen gå av etter en mistillitserklæring. President Václav Klaus hadde dessuten skapt politisk furore både i Tsjekkia og i resten av Europa ved gjentatte ganger å nekte å underskrive Lisboa-avtalen,¹⁹³ selv om han til sist måtte gi etter for presset i november 2009.

Dette kapittelet vil først gi en beskrivelse av feiringen, for så å redegjøre for og analysere et utvalg av diskursene som preget markeringene.

Feiringen av 17. november i 2009 – en beskrivelse

I Praha ble tjuetårsjubileet for 17. november 1989 markert med et tjuetall ulike arrangementer, men noen offisiell statlig feiring fant ikke sted. Representanter fra det offisielle Tsjekkia mintes først syttiårsdagen for 17. november 1939 ved Hlávková studenthjem, hvor president Václav Klaus talte. Visepresidentene ved henholdsvis underhuset og senatet, Miroslav Vlček og Přemysl Sobotka, samt Prahas borgermester og representanter fra den tsjekkiske hæren var tilstede ved seremonien, som ble arrangert av Josef-, Marie- og Zdeňka Hlávkovýs stiftelse i samarbeid med Český svaz bojovníků za svobodu („Tsjekkiske frihetskjemperes union”). Høytidligheten ble avsluttet med den tsjekkiske nasjonalhymnen.¹⁹⁴

¹⁹² “Před dvaceti lety jsem řekl, že naše země nevzkvétá. To bych už dnes říct nemohl. Naše země vzkvétá, ale občas dost divně”, Václav Havel, “Jednou budem dál”, nedlastet fra Václav Havels offisielle hjemmeside, http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=1292_projevy.html&typ=HTML (Oppsøkt 13.11.2011).

¹⁹³ Lisboa-avtalen er en grunnlovslignende avtale som ga EU mer overnasjonalitet og mer strømlinjeformet organisasjon, et svar på det økende antallet medlemsland. Avtalen fratok medlemslandenes vetorett på flere områder.

¹⁹⁴ Český rozhlas, <http://www.rozhlas.cz/17listopad/aktualne/zprava/658236> (Oppsøkt 4.8.2011).

Neste punkt på president Klaus agenda var å legge ned blomster og tenne lys ved minnesplanketten for studentdemonstrasjonen 17. november 1989 på Národní třída sammen med statsminister Jan Fischer og Prahas borgemester Pavel Bém. Der ble Klaus møtt av demonstranter som utstyrt med EU-flagg eller plakater med budskap som “Klaus er ikke vår president- studenter 89” og “TGM: Forente europeiske stater”,¹⁹⁵ buet og uttrykte sin misnøye med statsoverhodet som ved gjentatte ganger å nekte å underskrive Lisboa- avtalen, hadde skapt politisk skandale i siste halvdel av 2009. Presidentens tilhengere ropte på sin side “Leve Klaus!” og hadde plakater med “Nok EU” og “EU lager lover uten oss”.¹⁹⁶ *Právo* kunne melde om at “ingen politiker vakte større følelser under feiringen av 17. november enn den tsjekkiske presidenten Václav Klaus.”¹⁹⁷ Opptrinnet på Národní třída endte aldri i håndgemeng, men sikkerhetsvaktene hadde sin fulle hyre med å holde demonstrantene på trygg avstand fra trioen Klaus, Fischer og Bem.¹⁹⁸ Klaus selv tok imidlertid oppstyret med knusende ro og uttalte at han så kritikken som en naturlig del av demokratiet. Etter kransnedleggelsen åpnet presidenten utstillingen “Historie 20. století na náměstí Republiky” (“Det 20. århundrets historie på Republiksplassen”), en anledning han samtidig utnyttet til å promotere utgivelsen av boken han hadde skrevet i anledning tjueårsjubileet for kommunismens fall, *Kde začíná zítřek (Der morgendagen begynner)*.¹⁹⁹

Senatet markerte Dagen for kampen for frihet og demokrati med å avholde konferansen “Cesta z okovů” (“Veien fra lenkene”) for presidentene i Europas postkommunistiske lands nasjonalforsamlinger. Sentrale aktører fra hendelsene i november 1989 talte ved konferansen, deriblant Václav Havel, som i anledning jubileet ble tildelt senatets æresmedalje i sølv.²⁰⁰ Også lederne for de politiske partiene benyttet dagen til å markere at 20 år hadde gått siden kommunistregimets fall ved å nedlegge blomster ved Národní třída, inkludert ČSSD- leder Jiří Paroubek og ODS- leder Mirek Topolánek. ČSSD hadde i forbindelse med feiringen

¹⁹⁵ Uttrykket “TGM: Forente europeiske stater” refererer til T.G. Masaryk, hvis idé om et særlig sentral-europeisk politisk samarbeid har vært et viktig fundament for tsjekkosllovakisk/tsjekkisk utenrikspolitikk etter 1989, hvor medlemskap i et demokratisk Europa som et naturlig mål. Bauer, “Imagining Membership”, 203-204.

¹⁹⁶ *Právo*, “Klause vítal pískot i skandování na jeho podporu”, 18.11.2009, 1.

¹⁹⁷ “Žádný český politik nebudil při oslavách 17. listopadu větší emoce než český prezident Václav Klaus”, *Lidové noviny*, “Na presidenta Klause křičeli kvůli Lisabonu”, 18.11.2009, 4.

¹⁹⁸ *Právo*, “Klause vítal pískot i skandování na jeho podporu”, 18.11.2009, 1.

¹⁹⁹ Pražský hrad, “Prezident se zúčastní akce k listopadovému výročí na Náměstí Republiky“, nedlastet fra presidentadministrasjonens hjemmesider, <http://www.hrad.cz/cs/pro-media/tiskove-zpravy/6341.shtml> (Oppsøkt 17.11.2011).

²⁰⁰ Senát Parlamentu České Republiky, “Kalendárium 2009/3”, http://www.senat.cz/informace/kalendarium.php?ke_dni=27.04.2011&O=8 (oppsøkt 27.4.2011); Senát PČR, “Program Úterý 17. listopadu 2009” http://www.senat.cz/czo/program.php?ke_dni=24.11.2009&O=6 (oppsøkt 27.4.2011).

forberedt prosjektet “Klíčem je dialog” (“Dialog er nøkkelen”), som ble avholdt fra 16. til 18. november. Kommunistpartiet KSČM markerte dagen på sin måte med diskusjon rundt betydningen av 17. november 1939 og 1989 i deres hovedkvarter i Praha. Andre poster på kommunistenes program var hedring av Jan Opletals minne og åpning av utstillingen “20 let nesplněných slibů” (“Tjue år med uinnfridde løfter”).²⁰¹

Den folkelige feiringen av 17. november 2009 i Prahas gater gikk under navnet “Dvacet let bez opony- máme co slaviti!” (“Tjue år uten jernteppet- vi har noe å feire!”) og ble arrangert av den ideelle organisasjonen Opony- med finansiell støtte fra Praha byråd.²⁰² Opony- o.p.s ble stiftet i 2007 “med mål om å forberede en åpen, offentlig feiring av tjuårsdagen for vårt unge demokrati, for å minne om hvorfor dette jubileet er viktig for oss (...).”²⁰³ Et av hovedarrangementene var minnesopptoget “Průvod po dvaceti letech” (“Opptog tjue år etter”). Rundt fem tusen mennesker møtte opp på Albertov for å overvære et halvtimeslangt program ledet av Pavel Lagner, en av initiativtakerne til studentdemonstrasjonen i 1989, for så å følge den samme traseen fra Albertov via Vyšehrad til Národní třída som studentene i 1989.²⁰⁴ Avisene kunne melde om svært godt stemning; de fremmøtte veivet med tsjekkiske flagg og ropte “svoboda!” (frihet), foruten at pubene langs ruta “(...) ga ekstraordinær tillatelse til å ta med seg halvliteren ut av lokalet.”²⁰⁵ Mange stilte i tillegg til tsjekkiske flagg også med bannere og plakater med antikommunistiske slagord og “forholdsvis mange mennesker” uttrykte misnøye med den sittende presidenten Václav Klaus.²⁰⁶ På Národní třída fortsatte programmet med sang av den tsjekkosllovakiske nasjonalsangen og et symbolsk fall av jernteppet i form av fyrverkeri før konserten “Koncert dvacet let bez opony” (“Tyve år uten jernteppet”). Václav Havel var tilstede ved konserten og ga en hilsen fra podiet til de nærmere 25 000 oppmøtte.²⁰⁷ Feiringen av 17. november og fløyelsrevolusjonen satte sitt preg også på Staroměstské náměstí (Gamlebytorget). Her kunne byens innbyggere besøke et

²⁰¹ *Lidové noviny*, “Komunisti: Masové oslavy nejsou, lidé mají jiné starosti”, 18.11.2009, 4.

²⁰² *Lidové noviny*, “Z Prahy žádná pozvánka nepřišla”, 12.11.2009, 2.

²⁰³ “(...) cílem bylo připravit otevřené veřejné oslavy dvacátých narozenin naší mladé demokracie, připomenout, proč je pro nás toto výročí důležité“, Opona o.p.s, <http://oponaops.eu/assets/files/Opona/vyrocni-zprava-2009-mensi-mensi.pdf> (Oppsøkt 9.6.2011).

²⁰⁴ *Právo*, “Česko slavilo pád komunismu”, 18.11.2009, 1.

²⁰⁵ “Hospody výjimečně dovolují vynášet püllitry i ven z lokálu”, *Lidové noviny*, “Pochod připomínal streetparty”, 18.11.2009, 3.

²⁰⁶ *Ibid.*

²⁰⁷ Opona, o.p.s, “Dvacet let bez opony- máme co slaviti!”, http://www.oponaops.eu/opona/cs/projekty/192/o_projektu (Oppsøkt 9.6. 2011); *Právo*, “Česko slavilo pád komunismu”, 18.11.2009, 1, 3.

marked som tok sikte på å gi et nostalgisk tilbakeblikk på tida årene før revolusjonen. Øl og pølser ble solgt til “priser som de var den gang”, mens bananer og appelsiner ble utdelt.²⁰⁸

Studentene var sterkt tilstede i feiringen av Dagen for demokrati og frihet også i 2009. Studentinitiativet Inventura Demokracie (“Ettersyn av demokratiet”), opprettet av rundt førti studenter primært fra Karlsuniversitetet i anledning tjuårsjubileet for fløyelsrevolusjonen med mål om “å forene feiringen av vårt tjuårige demokrati med en kritisk refleksjon over den nåværende utviklingen av samfunnet og politikken”,²⁰⁹ hadde forberedt et ti-dagers langt program bestående av blant annet debattmøter og foredrag, kalt “Dny inventory” (“Ettersynsdager”), som pågikk fra 8. til 17. november. “Dny inventory” kuliminerte i arrangementet “Dvacet let svobody: Co dál?” (“Tyve år med frihet: Hva nå?”) på Václavské náměstí (Václavplassen) 17. november. I sammenheng med serien av arrangementer viet til kritisk refleksjon rundt det tsjekkiske demokratiets tilstand, presenterte studentene oppropet “Studentské prohlášení Inventura demokracie 2009” („Inventura demokracies studentopprop 2009“).²¹⁰

Forhenværende president Václav Havel var initiativtakeren bak to av de største offentlige arrangementene ved 17. novemberjubileet, den internasjonale konferansen “Už je to tady” (“Det er her alt”) ved Karlsuniversitetet og konserten med samme navn, som begge fant sted 14. november.²¹¹ På konserten ble det vist videohilsener fra blant annet Amerikas president Barack Obama, Tysklands kansler Angela Merkel, den tibetanske åndelige lederen Dalai Lama og tidligere sovjetisk president Michal Gorbatsjov. President Klaus ga et kort innlegg der han takket Havel for det han personlig utrettet under fløyelsrevolusjonen, men fikk alt annet enn en varm velkomst da han entret scenen. Publikum reagerte ifølge *Lidové noviny* først med “pinlig stillhet” før enkelte markerte sin misnøye med utrop som “fuj” (æsj) og “hanba” (skam).²¹² Konserten, direktesendt på *Česká televize- ČT* (Tsjekkisk fjernsyn), ble

²⁰⁸ Magistrát hlavního města Prahy, “17. listopad v Praze: Podívejte se“, nedlastet fra Praha byråds offisielle hjemmesider, http://www.praha.eu/jnp/cz/home/zabava/volny_cas/x17_listopad_dvacet_let_svobody/prazane_si_pripomenuli_17_listopad.html (Oppsøkt 9.6.2011).

²⁰⁹ “spojit oslavy dvacetiletí naší demokracie s kritickou reflexí dosavadního polistopadového vývoje společnosti a politiky“, Inventura demokracie, „Co je to Inventura demokracie?“, nedlastet fra Inventura demokracies gamle hjemmesider, <http://stara.inventurademokracie.cz/co-je-Inventura-demokracie/index.html> (Oppsøkt 14.9.2011).

²¹⁰ Inventura demokracie, „Dny inventory“, nedlastet fra Inventura demokracies gamle hjemmesider, <http://stara.inventurademokracie.cz/Dny-inventory/index.html> (Oppsøkt 9.10.2011).

²¹¹ Univerzita Karlova v Praze, i-forum, “Havel chystá velký koncert. Slavnostní koncert a mezinárodní konference Už je to tady proběhne 14. listopadu“, <http://www.cuni.cz/IFORUM-7605.html> (Oppsøkt 28.4.2011).

²¹² *Lidové Noviny*, “Na prezidenta Klause křičeli kvůli Lisabonu”, 18.11.2009, 4, *Lidové noviny*, “Havel pořádal koncert, Klaus si vyslechl “fuj”, 16-17.11.2009, 1.

etterfulgt av programmet “Jednou budem dál” (“Engang vil vi ha nådd lenger”) ved samme kanal, hvor Václav Havel delte sine visjoner om det tsjekkiske samfunnet tyve år fram i tid. Havels fjernsynstale ble sett av hele 1.718.000 seere.²¹³

President Klaus og tjuårsjubileet

President Václav Klaus ga ingen offisiell tale i anledning tjuårsjubileet for fløyelsrevolusjonen og valgte i stedet å minnes syttiårsdagen for 17. november 1939 i den årlige minnemarkeringen ved Hlávková studenthjem. Klaus understreket denne datoens betydning for regimeskiftet 50 år senere:

Hvert år samles vi her (...) for å hindre at hendelsene som utspant seg for 70 lange år siden, men som fremdeles har stor betydning og som førte til at dagen med denne datoen ble en av våre to viktige 17. november i det tjuende århundre, blir glemte. Vi er for øvrig bevisst den unike koblingen mellom disse to datoene - studentmarsjen som angikk 50-årsjubileet til den første hendelsen, avstedkom den andre hendelsen.²¹⁴

Han erklærte videre at nazistene ved å stenge universitetene angrep det tsjekkiske samfunnet “på sitt mest sårbare punkt” og spilte slik på myten om det tsjekkiske folk som høyt utdannede og intellektuelle, beskrevet av Ladislav Holy: “The image of the Czech nation which is most frequently invoked when Czechs talk about their assumed national traditions is the image of a democratic, well-educated, and highly cultured nation(...).”²¹⁵ 17. november 1939 kan Tsjekkias nasjonale tradisjoner i komprimert form; datoen tegner et bilde av en utdannet, demokratisk, frihetselskende nasjon som ble undertrykt av et autoritært og voldelig regime. Ved å vise til analogien mellom de to datoene antydte presidenten at 17. november 1989 representerte de samme verdiene som sin “forgjenger”.

²¹³ ČT24, “Koncert Už je to tady sledovalo 1 milion 718 tisíc diváků“, <http://www.ct24.cz/media/72739-koncert-uz-je-to-tady-sledovalo-1-milion-718-tisic-divaku> (Oppsøkt 2.5.2009).

²¹⁴ “Každoročně se scházíme zde (...) abychom bránili zapomenutí události, která se stala již před dlouhými 70-ti lety, ale svou relevancí má i nadále a která vedla k tomu, že se den s tímto datem stal jedním ze dvou našich významných sedmnáctých listopadů 20. století. Jsme si, ostatně, vědomi i zcela unikátní propojenosti těchto dvou dat- studentský pochod týkající se 50. Výročí události první vedl k události druhé”, Klaus, “Proslov prezidenta republiky na vzpomínkové slavnosti k 70. výročí 17. listopadu 1939”, nedlastet fra presidentadministrasjonens hjemmeside, <http://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr-vaclav-klaus/vybrane-projevy-a-rozhovory/112.shtml> (29.5.2011).

²¹⁵ Holy, *The Little Czech*, 77.

Klaus publiserte i forbindelse med tjuårsjubileet for fløyelsrevolusjonen imidlertid både boken *Kde začíná zítřek* (“*Der morgendagen begynner*”) og et antall artikler hvor han reflekterte over utviklingen i det tsjekkiske samfunn i tiårene som hadde gått siden regimeskiftet. I artikkelen “20 let poté - Očekávání a realita” (“Tyve år etter: forventninger og realitet”) karakteriserte han det frie tjuåret som den mest suksessfulle perioden i Tsjekkias moderne historie. Allikevel mente Klaus at det ikke fantes politisk vilje til å forsvare “vår unike, i virkeligheten historiske transformasjon, og i tilknytning til den, vår samtid. Kortsyntheten til de fleste av dagens politikere er forferdelig og frustrasjonen og misunnelsen til dem som ikke lyktes politisk på begynnelsen av 90- tallet er ennå verre.”²¹⁶ Det var ikke bare politikerne som ikke evnet å se kvalitetene i Tsjekkias nære fortid, presidenten registrerte også at “(...) et anselig antall mennesker i vårt land opplever tyve år etter kommunismens etterlengtede fall, en ny, gjentakende bølge av desillusjon, pessimisme og skuffelse.”²¹⁷ Han diskuterte årsakene til det miserable humøret som igjen slo inn over Tsjekkias bredder, som ifølge Klaus var en stadig grovere og mindre troverdig politisk scene, byråkratisering, politikernes tilsynelatende egoistiske oppførsel, økt sosial usikkerhet og svekket følelse av personlig trygghet, alle forsterket av den samtidige økonomiske krisen. “Fra alt dette har det i deler av vårt samfunn oppstått en følelse (...) av at vi ikke har mestret vår tyve år lange reise mot frihet og demokrati. Denne tolkningen av vårt frie tjuår er jeg ikke enig i (...)”²¹⁸ Presidenten mente det pessimistiske bildet som ble malt av landets tilstand viste det tsjekkiske samfunnets tendens til å sammenblande illusjoner, drømmer og urealistiske forventninger med de faktiske forholdene. Han slo fast at Tsjekkia for lengst var en integrert del av den vestlige verden og på ingen måte en postkommunistisk oase, selv om særlig de “hvis visjon av samfunnsutviklingen etter kommunismen og spesielt forestillingen om sin egen rolle i denne,

²¹⁶ “(...) jsem smutný z toho, jak jednostranně kolem letošního 17. listopadu interpretovala uplynulých 20 let úzká skupina těch, kteří k tomu v televizi dostávali zcela nadstandární příležitost. Mrzí mě, že chybí seriózní veřejná obhajoba tohoto nejuspěšnějšího období naší moderní historie, že chybí politická strana, která by naši unikátní, vskutku historickou transformaci a nan i navazující dnešek, hájila. Krátkozrakost uvažování většiny dnešních politiků je hrozivá a frustrace a nepřejícnost těch, kteří počátkem 90. let politicky neuvítězili, je ještě horší”, Klaus, “20 let poté- Očekávání a realita”, nedlastet fra [nedlastet fra Václav Klaus offisielle hjemmeside, http://www.klaus.cz/clanky/1811](http://www.klaus.cz/clanky/1811) (Oppsøkt 19.10.2011).

²¹⁷ “(...) nemalý počet lidí v naší zemi, dvacet let po vysněném pádu komunismu, prožívá jednu z dalších poakujících se vln deziluze, pesimismu a rozčarování.”, Klaus, “20 let poté: proč jsme nespokojeni”, nedlastet fra Václav Klaus offisielle hjemmeside, <http://www.klaus.cz/clanky/2004> (Oppsøkt 13.9.2011).

²¹⁸ “Z toho všeho se v části naší společnosti rozmáhá pocit (...), že jsme naši dvacetiletou cestu za svobodu a demokracií nezvládli. S touto interpretací našeho konečně svobodného dvacetiletí nesouhlasím (...)”, *ibid.*

ikke ble realisert, stadig snakker om postkommunismen ut av egen frustrasjon og utilfredshet (...).”²¹⁹

Klaus hevdet tsjekkerne hadde et forenklet bilde av den vestlige verden, en levning fra den gang “vi mellom piggrådene “teleskopisk” så et forbrukerparadis med reisefrihet, ytringsfrihet og demokrati (...)”,²²⁰ men at man i møte med den verdensomspennende resesjonen ble konfrontert med de negative aspektene. Han så det derfor som sin oppgave å minne om den vestlige verdens plusser og minuser: “den er ikke en perfekt virkeliggjøring av en utopi, en eller annen ‘solstat’”²²¹ og påpekte samtidig at den økonomiske krisen ikke var en grunn til desillusjon og mistillit til systemet som sådan; hvis politikerne ikke grep for mye inn i prosessen ville økonomien nemlig ordne seg selv på beste vis, all den tid “det handler om en prosess like naturlig som livet selv.”²²² Han påpekte at den vestlige verdens først og fremst kom som et resultat av at den fjernet seg fra frihetsidealet. Frihet i Klaus’ vokabular betyr et marked med fri bevegelse av varer, tanker og muligheter, og representerer “den eneste virkelige motoren for menneskelig tilfredshet og velstand.”²²³

Václav Havels tsjekkiske visjon

Det var ikke president Klaus, men hans forgjenger Václav Havel som holdt den kanskje viktigste talen til tjuårsjubileet for 17. november og kommunismens fall. I talen “Jednou budeme dál” (“En gang vil vi ha kommet lenger”) som ble sendt på ČT (Tsjekkisk fjernsyn), undret han hvordan det tsjekkiske samfunnet kom til å se ut om ytterligere tyve år og innviet serne i sine visjoner om Tsjekkia anno 2029.²²⁴

Den forhenværende presidenten la opp til at det tsjekkiske demokratiet måtte omdefineres som ledd i løsningen av fremtidas oppgaver og så for seg en ny grunnlov og en ny valglov. Forut for de lovgivende forandringene måtte imidlertid et sett moralske spilleregler etableres, en fornyelse av samfunnets moralske fundament: “underforstått en vedvarende dyrking av moralske verdier, rett og slett folkeskikk, hos oss alle. Alle kan gjøre noe, men mest de som er synligst eller i stor grad påvirker

²¹⁹ “jejichž vize světa, jaký měl následovat po komunismu a zejména jejich představa o své vlastní roli v něm, se nerealizovala stále mluví o postkomunismu (...)”, *ibid.*

²²⁰ “Přes ostatné dráty jsme “teleskopicky” viděli spotřební ráj, volné cestování, svobodu vyjadřování a demokratického rozhodování (...)”, *ibid.*

²²¹ “Není perfektní realizací nějaké utopie, nějakého “slunečního státu”. Má mnoho “lidských defektů”, *ibid.*

²²² “Jde o process přirozený jako život sám”, *ibid.*

²²³ “svobody, jediného skutečného motoru lidské spokojenosti a prosperity“, *ibid.*

²²⁴ Se *Letní přemítání (Sommerrefleksjoner)*, hvor Havel, dengang som tsjekkoslovakisk president, reflekterte rundt utfordringer knyttet til landets samtid og framtid. Václav Havel, *Letní přemítání* (Praha: Odeon, 1991).

samfunnet med sine gjerninger.”²²⁵ Det sivile samfunn, definert som “ulike typer selvstrukturering av samfunnet nedenfra”, ble av Havel omtalt som demokratiets fundament. Det sivile samfunn ga menneskene en mulighet til å leve fritt og skapende og var det beste skjold mot “ethvert forsøk på å tilegne seg makt med vold”. Han påpekte at det sivile samfunn etter tiår med undertrykking vokser sakte, men at det om 20 år ville være langt mer utviklet.

At det tsjekkiske samfunnet ikke bare hadde et moralsk ansvar ovenfor seg selv, men også for menneskeheten som helhet, var sentralt i ekspresidentens resonnement:

I tsjekkisk samfunnsliv og politisk liv kan man følge to grunnleggende tradisjoner: masaryktradisjonen, hvor det tsjekkiske spørsmålet er et spørsmål for hele menneskeheten (*věc česká je věc lidská*) og som bekjenner seg til vårt felles ansvar for jorda, og en tradisjon av egoistisk ‘čecháčkovství’(...).²²⁶

Å ta ansvar for jorda betød å vise solidaritet med de ufrie og hjelpe dem som kjempet for frihet og han håpet at det tsjekkiske samfunnet tyve år fram i tid ville forfølge arven etter Masaryk, for “dersom vi anser frihet og menneskerettigheter utelukkende som et overbygg for materiell velstand er vårt samfunn i dårlig forfatning.”²²⁷ Med patosformelen “Masaryktradisjonen” oppsummerte Havel det man kan kalle en grunnfortelling om den tsjekkiske nasjonen som demokratisk og orientert mot humanistiske verdier.

Havel var ikke videre begeistret over retningen på den tsjekkiske samfunnsutviklingen i tiårene etter revolusjonen: “det er kort sagt noe merkelig, til og med farlig, over måten landet vårt blomstrer. Vi har ikke tatt lærdom, vi gjentar feil som andre for lengst har lagt bak seg. Vi vil spille spillet, men er redde for å følge reglene. Folkeskikken har dårlige kår, det stjeles

²²⁵ “Což předpokládá trvalé pěstování mravního citění nás všech, anebo prostě slušnost. Všichni mohou v této věci něco dělat. Nejvíce ale ti, kteří jsou nejvíce vidět, či jejichž počínání nejvíce ovlivňuje společnost”, Václav Havel, “Jednou budem dál”, nedlastet fra Havels offisielle hjemmeside, http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=1292_projevy.html&typ=HTML (oppsøkt 14.8.2011).

²²⁶ “V českém veřejném a politickém životě lze vysledovat zhruba dvě základní tradice: tradici řecké masarykovskou, pro níž je otázka česká otázkou lidskou a která se hlásí k naší spoluodpovědnosti za svět, a tradici sovětské čecháčkovskou (...)", ibid. Utrykket *čecháčkovství* er et negativt ladet uttryk som innebærer at tsjekkerne forlater høyere idealer og slår seg til tåls med lave, jordiske "små" praksiser. Ble særlig brukt av litteraturkritikeren Václav Černý.

²²⁷ “Dokud považujeme lidskou svobodu a lidská práva za pouhou nadstavbu materiální základny, nejsme na tom jako společnost dobře”, ibid.

og når noen sier at dette ikke er lov, høster han latter.”²²⁸ Han var allikevel overbevist om at tsjekkerne i 2029 ville ha kommet lengre og gjentok sitt mantra om at “sannhet og kjærlighet må seire over løgn og hat!”

Václav Klaus’ artikkel og Václav Havels tale er manifeste over to statslederes svært ulike politiske grunnsyn og verdiorientering og et eksempel på hvordan 17. november fungerer som arena for å artikulere både politisk og nasjonal identitet. Liberalisten Klaus gikk langt i å vektlegge økonomiens rolle i sitt forsøk på å finne røttene til pessimismen som rådet i det tsjekkiske samfunnet tyve år etter regimeskiftet. Han beskyldte tsjekkerne for å ha en naiv forestilling om hva det innebar å være en integrert del av den vestlige verden og et markedsøkonomisk system, noe som ga seg utslag i en ny bølge av miserabelt humør når det begynte å butte imot. Presidenten inntok en paternalistisk rolle hvor han markerte distanse mellom seg selv og den tsjekkiske befolkningen. I resonnementet kom Klaus’ teori om at forutsetningen for menneskelig lykke er å gi de kommersielle kreftene fritt spillerom, til uttrykk.²²⁹ Frihet gir mennesket mulighet til å forfølge sine ambisjoner og oppfordrer mennesker til å dyrke sine talenter, utvikle foretak og bidra til nasjonens velstand. Når de materielle forholdene er tilfredsstillende vil befolkningen finne større interesse i å støtte styresmaktene og lovene som er forutsetningen for deres videre forfølgelse av velstand. Av dette kan man slutte at personlige interesser fører til sosialt ansvar.

Også Havels utgangspunkt var en observasjon om en uønsket utvikling av det tsjekkiske samfunnet, men han fokuserte på måter man kunne snu den negative trenden. Havel var grunnleggende uenig i Klaus’ oppfatning om at menneskelige handlinger kan reduseres til en rasjonell forfølgelse av materiell velstand og argumenterte for at Tsjekkia trengte en moralsk oppvåkning. For Havel var det sivile samfunnet nøkkelen til menneskelig frihet og kreativitet, ikke markeds kapitalisme. Det sivile samfunn, beskrevet av James F. Pontuso som “the interconnecting activity through which citizens participate on and learn to feel allegiance towards the law”,²³⁰ blir av Havel betraktet som den beste forsvarer av menneskelig frihet; det sivile samfunnet gir menneskene mulighet til å realisere seg selv som politiske vesener og det er nettopp gjennom politisk aktivitet at fred og orden opprettholdes.

²²⁸ “Je zkrátka cosi divného, ba až nebezpečného na způsobu, jímž naše země vzkvétá. Nepoučili jsme se, opakujeme chyby, které jiní mají dávno za sebou. Chceme hrát hru, ale bojíme se jí dát pravidla. Slušnost ubývá, krade se a když někdo řekne, že krást nemá, sklídí posměch”, *ibid.*

²²⁹ James F. Pontuso, „Transformation Politics: The Debate between Václav Havel and Václav Klaus on the Free Market and Civil Society“, i *Studies in East European Thought* 53, nr. 3 (2002), 170.

²³⁰ *Ibid.*, 156.

“Vi strides om hva som førte til kommunismens fall”²³¹

Hvilke faktorer førte egentlig til regimeskiftet i 1989? Dette spørsmålet, som i stor grad hadde preget diskursen rundt 1999- jubileet, var et erindringspolitisk stridstema også ved feiringen i 2009. President Klaus observerte at det hersket stor uenighet i det tsjekkiske samfunnet om årsakene til at det kommunistiske regimet raknet, men understreket at “fortolkningskonflikter ledsager enhver betydningsfull historisk hendelse.”²³² I *Kde začíná zítřek* opererte presidenten med et skarpt skille mellom betegnelsene *kommunismens fall* og *fløyelsrevolusjonen*.

Kommunismens fall kom ifølge Klaus som en naturlig konsekvens av at “den kommunistiske doktrinen alt var død”.²³³ Staten hadde gradvis blitt “myket opp”, en utvikling som vanskeliggjorde en effektiv styring av landet samtidig som den svekket borgernes frykt for styresmaktene. Kommunismen var forlenget uønsket hos folket, noe sammenligningen av kommunisme med kapitalisme, ufrihet og ineffektivitet med frihet og velstand i stor grad hadde bidratt til. Fløyelsrevolusjonen var utelukkende et produkt av regimets kollaps, sammenbruddets klimaks og ingen beveger per se. Presidenten noterte at hans konklusjoner om hva som forårsaket regimets oppløsning særlig ble mislikt av den gruppen som “anser seg selv som hovedarkitektene bak kommunismens fall.”²³⁴ Václav Klaus refererte etter all sannsynlighet her til dissidentene, en gruppe hvis rolle i prosessen som førte til regimeskiftet han ikke så noen grunn til å overdrive: “De delvise forsøkene fra dissidentene - som aldri var en massebevegelse - (...) uroet aldri den kommunistiske makten og klarte likeledes aldri å mobilisere en bredere protest i befolkningen.”²³⁵ Han kommenterte også det han anså for å være en språklig uklarhet rundt betydningen og innholdet av ordet dissident: “ordet dissident kan misbrukes og tolkes temmelig fritt. Jeg vet ikke hvem jeg skal plassere inn i denne gruppen mennesker.”²³⁶ Klaus benyttet allikevel anledningen i forbindelse med jubileumsfeiringene til å anerkjenne den tidligere dissidenten Havel's innsats for demokratiseringen av Tsjekia: “En ting er imidlertid for meg klar. Hendelsene for tyve år siden er først og fremst knyttet til en konkret person, og det er min forgjenger i

²³¹ „Vedeme a jistě budeme i v budoucnu vést spory o tom, kdo či co způsobilo konec komunismu“, Klaus, “Pozdrav prezidenta republiky na vzpomínkovém setkání k 20. výročí pádu komunismu v naší zemi”, nedlastet fra presidentadministrasjonens hjemmeside, <http://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr-vaclav-klaus/vybrane-projevy-a-rozhovory/111.shtml> (Oppsøkt 2.6.2011).

²³² „interpretační spor nutně provází každou významnou historickou událost“, ibid.

²³³ Klaus, *Kde začíná zítřek*, 73.

²³⁴ Ibid, 73- 74.

²³⁵ “Dílčí disidentské pokusy- jako nikoli masové hnutí- (...) komunistickou moc zásadně nezklidnily a stejně tak nezmobilizovaly žádný široce pojatý občanský protest”, ibid, 73.

²³⁶ „(...) slovo disident je docela volně zneužívané a volně interpretovatelné slovo. Nevím, koho všeho do této skupiny lidí zařadit“, *Lidové noviny*, „V 80. letech už takový strach nebyl“, 16-17. 2009, 2.

presidentembetet, Václav Havel (...).²³⁷ I denne sammenhengen kan “Václav Havel” tolkes som en patosformel, en narrativ forkortelse for regimeskifte og demokrati.

Václav Havel selv var ikke i tvil om at både kommunistpartiets indre krise, Gorbatsjovs politikk og den vestlige verdens økonomiske press bidro til kommunismens fall, men at folkets opprør mot regimet var av avgjørende betydning: “(...) dersom vi ikke selv hadde bidratt til å forandre forholdene, så kunne det på forskjellige måter ha dratt ut svært lenge (...).”²³⁸ Havels bruk av et inkluderende “vi” danner forestillinger om regimeskiftet som en samlende historisk hendelse for et tsjekkisk nasjonalt fellesskap.

Senator og forhenværende statsminister og dissident Petr Pithart gjentok i anledning tyveårsjubileet for fløyelsrevolusjonen sitt kjente standpunkt om at hendelsene i 1989 i virkeligheten *ikke* var en revolusjon. I talene „Dvacet let po pádu železné opony“ („Tyve år etter jernteppets fall“) og „Totalita a sametová revoluce, anebo spíše - po tocquevillovsku - starý režim a převrat?“ (“Totalitet og fløyelsrevolusjon, eller snarere, Tocqueville-tradisjonen, det gamle regimet og omveltning?”) som han holdt henholdsvis ved Institutt for internasjonale relasjoner ved Karlsuniversitetet og i underhuset, diskuterte han for behovet for en korrektur av betegnelsene *revolusjon* og *totalitær*. I følge den tidligere dissidenten var de etablerte betegnelsene for å omtale hendelsene som fant sted i november 1989 ikke bare utilstrekkelige, men direkte misvisende og det var derfor på høy tid å få på plass et nytt begrepsapparat.

Hvorfor, med tanke på regimets falleferdige tilstand, kom sammenbruddet så sent? Pithart påpekte at Tsjekkoslovakia var sist ute av samtlige sovjetiske satellittstater i Sentral- og Øst-Europa. Hvorfor var det ingen som forutså at det kom til å skje? Og hvorfor datt regimet sammen som et korthus? En revurdering av den allment aksepterte oppfatningen om at det i november 1989 fant sted en *revolusjon* som veltet et *totalitært* regime var ifølge Pithart vesentlig for å kunne besvare disse spørsmålene.

²³⁷ “Jedna věc je však pro mne jistá. Události před 20-ti lety jsou spojeny především s jednou konkrétní osobou a tou je můj předchůdce v prezidentském úřadu Václav Havel (...)”, Klaus, “Pozdrav prezidenta republiky na vzpomínkovém setkání k 20. výročí pádu komunismu v naší zemi“, nedlastet fra presidentadministrasjonens hjemmeside, <http://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr-vaclav-klaus/vybrane-projevy-a-rozhovory/111.shtml> (Oppsøkt 2.6.2011).

²³⁸ “Kdybychom se bývali sami nepřičinili o změnu poměru, tak to tu mohlo všelijak skomírat dosti dlouho (...)”, *Respekt*, „Přijal bych i Gruzii“, 30.11-6.12.2009, 46.

Å kalle regimet før november 1989 for totalitært mente Pithart var villedende all den tid „totalitære regimer ikke gir seg så lett som de gjorde nettopp i Tsjekkoslovakia i 1989.“²³⁹ Men dersom regimene falt så raskt og uten motstand, hvordan var det da mulig at de holdt ut så lenge, undret Pithart og spurte retorisk: „styrte disse regimene i så stor grad gjennom undertrykkende organer at ikke engang en mus kunne bevege seg? Eller støttet regimene seg til noe annet enn politiets og hærens makt og som man ennå ikke har villet snakke om? Var det i virkeligheten totalitære regimer?“²⁴⁰

Senatoren hevdet det ikke fantes vilje til å utarbeide mer beskrivende benevnelser fordi dette ville dra „seierherrenes versjon“ i tvil og berøve regimeskiftet i 1989 for mening. Mange hadde innrettet seg godt etter kommunistregimet og for dem var ikke forandring fordelaktig: „Å si for eksempel at størstedelen av samfunnet ikke dengang ønsket de store forandringene, er i dag ganske politisk ukorrekt. Men jeg hevder ikke at de ikke ønsket forandringer, jeg hevder bare at vi vanskelig kan forstå hva mennesker i virkeligheten ønsket å bevare og hva de ønsket å forandre, med vårt begrepsapparat.“²⁴¹ Et nytt begrepsapparat ville i følge Pithart ført til en mer skeptisk vurdering av det nåtidige menneskets karakter, særlig om man sammenlignet menneskets lengsel etter frihet med andre, mer materielle lengsler og behov.

Hovedproblemet var slik Pithart så det en manglende forståelse av hvordan perioden før november 1989 påvirket nåtida, uten kunnskap om hva som gikk forut for november 1989 „har vi ikke mulighet til å forstå det som vi opplever i dag.“²⁴² Pithart hevdet derfor at det hadde oppstått et presserende behov for en ny analyse av åtti- og nittitallet for slik å finne røttene til den generelle følelsen av skuffelse i samfunnet, men også årsakene til hva som muliggjorde den myke maktovertakelsen i 1989. Hendelsene før og etter november 1989 måtte sees som et kontinuum, selv om „(...) ordet kontinuitet ikke er et behagelig ord. I

²³⁹ „totalitní režimy se nevzdávají, určitě ne tak snadno, jak se to dělo, třeba právě v Československu“, Petr Pithart, „Dvacet let po pádu železné opony“, nedlastet fra Petr Pitharts offisielle hjemmeside, http://www.pithart.cz/archiv_textu_detail.pp?id=457 (Oppsøkt 9.10.2011).

²⁴⁰ „Ovládaly tyto režimy do té míry represivní orgány, že se tu nemohla hnout ani myš? Nebo se tyto režimy opíraly ještě o něco jiného než jen o moc policie a armády? Anebo se dokonce opíraly především o něco jiného? O čem se až dosud nechce mluvit? Byly to opravdu totalitní režimy?“, Pithart „Totalita a sametová revoluce, anebo spíše - po tocquevillovsku - starý režim a převrat?“, nedlastet fra Petr Pitharts ofisielle hjemmeside, http://www.pithart.cz/archiv_textu_detail.pp?id=460 (Oppsøkt 9.10.2011).

²⁴¹ „Říci například, že většina společnosti nějaké tak velké změny tenkrát snad ani nechtěla, je dnes téměř politicky nekorektní. Ale pozor, já netvrdím, že je nechtěla, tvrdím jen, že se k tomu, co si lidé ve skutečnosti přáli zachovat a co chtěli změnit, s naší pojmovou výbavou dostat ani nemůžeme“, *ibid.*

²⁴² *Ibid.*

forbindelse med feiringene er det til og med ganske upassende. Men det burde vi ha klart å heve oss over etter tyve år.²⁴³

Også sosialdemokratenes leder Jiří Paroubek berørte spørsmålet om hva og hvem som fikk kommunismen til å falle. I hans øyne var den tsjekkiske revolusjonen først og fremst takkskyldig borgerinitiativ i andre sentral- og østeuropeiske land, den ungarske revolusjonen i 1956, Praha- våren i 1968 og den polske arbeiderbevegelsen Solidaritet, men han understreket at også de tsjekkiske dissidentenes stemme var viktig fordi de “gjorde dem ved makten engstelige”²⁴⁴ og brukte Václav Havels navn som en patosformel for regimeskiftet: “jeg tror at det er uunnværlig å minnes navnet til ett menneske, som mer enn noen annen bidro til gjenopprettelsen av frihet og demokrati i vårt land. Den mannen var Václav Havel.”²⁴⁵

Jiří Hanák i *Právo* tilbød en enklere forklaring på den egentlige betydningen av regimeskiftet i november 1989: “Revolusjon? Omveltning? Forandring? Til granskogen med ordspill. Vi har feiret tjuårsjubileet for dagen som ga oss tilbake friheten og verdighet som borgere.”²⁴⁶

Hvem skal feire- staten eller folket?

Verken presidentadministrasjonen eller regjeringen planla noe offisielt arrangement i forbindelse med feiringen av tjuårsjubileet for 17. november og fløyelsrevolusjonen. President Klaus uttalte i et intervju med *Lidové noviny* at 17. november var “en grunn til feiring og til glede”, men at han så at folket snarere enn staten, stod i spissen for denne feiringen: “syttende november er ikke særlig forbundet med staten, ei heller med presidentadministrasjonen.”²⁴⁷ Han bekreftet at dette var årsaken til at presidentadministrasjonen til slutt ble enige om å ikke ta initiativ til “pompøse feiringer” på Prahaborgen: “Det ville være forferdelig diskutabelt å samle ikke-statlige representanter, eller på den andre siden å samle de øverste representantene for staten, som jeg i mange tilfeller

²⁴³ “(...) kontinuita tu není slovo příjemné. K oslavám je dokonce naprosto nevhodné. Ale nad to bychom se po dvaceti letech měli snad už povznést“, Pithart, „Dvacet let po pádu železné opony“, nedlastet fra Petr Pitharts offisielle hjemmeside, http://www.pithart.cz/archiv_textu_detail.pp?id=457 (Oppsøkt 9.10.2011).

²⁴⁴ Jiří Paroubek, “Projev Jiřího Paroubka na Žofině”, nedlastet fra ČSSDs hjemmeside: <http://www.cssd.cz/inews/nazory-a-komentare/projev-jiriho-paroubka-na-zofine> (Oppsøkt 18.5.2011).

²⁴⁵ „Myslím, že je nezbytné připomenout jméno jednoho člověka, který více nežli kdo jiný z čs. Občanů přispěl k obnově svobody a demokracie v naší zemi. Tím mužem byl Václav Havel“, ibid.

²⁴⁶ „Revoluci? Převrat? Změnu? K čertu však se slovnímy hrátkami Oslavili jsme dvacáté výročí dne, kdy se nám vrátila svoboda a občanská sebedůstojnost“, *Právo*, „Poselství“, 18.11.2009, 6.

²⁴⁷ “Sedmnáctý listopad se státem moc spojen není, není ani příliš intenzivně spojen s Pražským hradem”, *Lidové noviny*, “V 80. letech už takový strach nebyl”, 16.11.2009, 2.

anser for å ikke ha noe til felles med 17. november, til sammenkomst på Prahaborgen.”²⁴⁸ Samtidig presiserte han at han var glad for at man i Tsjekkia hadde valgt en annen måte å markere jubileet på enn i Tyskland, hvor Berlinmurens fall hadde vært gjenstand for en storslått feiring. Dette poenget understreket Klaus i talen han holdt på Václav Havels konsert “Už je to tady”: “I begynnelsen av denne uka deltok jeg på stort, grandios arrangement for å feire Berlinmurens fall. Jeg ble da sterkt klar over at vi er annerledes og at vår 17. november 1989 var annerledes enn 9. november samme år i Tyskland. Derfor er det bra at vi velger mindre pompøse måter (...).”²⁴⁹

Statsminister Jan Fischer, som fra 1980 til 1989 selv var medlem av KSČ,²⁵⁰ indikerte imidlertid at det også fantes andre grunner enn 17. novembers folkelige karakter til at den tsjekkiske staten ikke organiserte noen offisiell jubileumsmarkering. I en kommentar til *Právo* avviste han at regjeringen hadde vært ubesluttsom i forberedelsene av feiringen og la i stedet ansvaret over på den foregående regjeringen: “en tilstelning som den i Tyskland, med en slik gruppe inviterte, betyr foruten finanser, minst ett års forberedelser. En slik avgjørelse måtte allerede den foregående regjeringen ha fattet.”²⁵¹

Særlig *Lidové noviny* problematiserte fraværet av en offisiell feiring av fløyelsrevolusjonen:

Hvordan skal kommunismens fall feires i Tsjekkia? Ingen utenlandske politikere av høyere rang kommer 17. november, fordi noen offisiell statlig feiring ikke vil finne sted. Og det til tross for at tjuetårsjubileet for jernteppets fall var en av hovedprioriteringene til det tsjekkiske formannskapet, en prioritering som dessuten var ment å vare gjennom hele det inneværende året. Overraskende nok

²⁴⁸ „Je strašlivě sporné udělat na Pražském hradě setkání nestátních reprezentantů, nebo zase na druhou stranu setkání nejvyšších ústavních činitelů, o kterých si v řadě případů myslím, že se 17. listopad neměli absolutně nic společného“, *ibid.*

²⁴⁹ „Počátkem tohoto týdne jsem byl v Berlíně účastníkem velké, grandiózní akce oslavující pád Berlínské zdi. Velmi silně jsem si přitom uvědomil, že jsme jiní a že i náš 17. listopad 1989 byl jiný než 9. listopad téhož roku v Německu. Proto je dobře, že volíme způsoby méně okázalé (...)“ Klaus, “Pozdrav prezidenta republiky na vzpomínkovém setkání k 20. výročí pádu komunismu v naší zemi”.

²⁵⁰ Aktuálně.cz, „Nový premiér: Spolehlivý úředník bez politické ambice“, nedlastet fra: <http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=633984> (Oppsøkt 28.10.2011).

²⁵¹ „Taková akce, která by připomínala Německo s tím okruhem přizvaných, znamená vedle financí nejméně jeden rok příprav. Takové rozhodnutí by musela připravovat už předchozí vláda“, *Právo*, „Na oslavy jako Němci nemáme, řekl Fischer“, 18.11.2009, 2.

sender ikke engang nabolandet Slovakia, som vi i 1989 fremdeles dannet en felles stat med, en representant fra de høyere rekker til Tsjekkia.²⁵²

Tsjekkias første president Václav Havel var primus motor til to av de største arrangementene i forbindelse med jubileet, noe som fikk Martin Zvěřina i *Lidové noviny* til å bemerke at den forhenværende presidenten var “den eneste av politikerne som gikk i spissen for jubileet for kommunismens fall”.²⁵³ Havel var selv forundret over statens og presidentadministrasjonens fraværende rolle i feiringen: “Jeg hadde forventet at hovedmarkeringen skulle finne sted på Prahaborgen (...).”²⁵⁴ Havel vektla imidlertid i likhet med Klaus markeringens folkelige egenart og påpekte at “(...) en rekke varierte arrangementer hvor det sivile samfunn og uavhengige organisasjoner deltok, fant sted. Det ville være trist om det bare skulle være et statlig ansvar.”²⁵⁵

Nettopp den store folkelige oppslutningen rundt feiringen ble framhevet i Marek Vocels appell til de fremmøtte på markeringen på Albertov 17. november: “Vi har samlet oss på Albertov i hopetall, slik at vi kunne være stolte av at vi ikke er et apatisk samfunn som er likegyldig til dette viktige jubileet.”²⁵⁶ Faktum at representanter fra det offisielle Tsjekkia heller ikke tok del i de ikke-statlige feiringene av 17. november som ble arrangert av Opona o.p.s, ble viet oppmerksomhet i *Lidové noviny*: “17. november 2009 skal en storslått feiring med tittelen “20 år uten jernteppe- vi har noe å feire!” gå av stabelen i Praha. Feiringen er imidlertid forbeholdt enkelte. Opona o.p.s som organiserer evenementene, har verken invitert president Václav Klaus eller politikere.”²⁵⁷ Opona o.p.s gikk i etterkant av *Lidové noviny*s artikkel ut med en erklæring hvor de forklarte hvorfor verken president Klaus eller andre

²⁵² „Jak se bude slavit zhroucení komunismu v České republice? Žádný vysoce postavený zahraniční politik 17. listopadu nepřijede, protože se žádná oficiální státní oslava nekoná. A to i přesto, že 20. výročí pádu železné opony bylo jednou z hlavních priorit českého předsednictví- navíc prioritou, která měla trvat po celý letošní rok. Žádného vysoce postaveného zástupce do Česka překvapivě nevysílá ani sousední Slovensko, se kterým jsme v roce 1989 tvořili ještě společný stát“, *Lidové noviny*, “Z Prahy žádná pozvánka nepřišla“, 12.11.2009, 2.

²⁵³ *Lidové noviny*, „Dramatik zabodoval: Havlův projev neměl konkurenci. Jiný zatím nezazněl“, 16-17. 11, 12.
²⁵⁴ “Očekával jsem, že hlavní připomínka bude na Pražském hradě (...), *Respekt*, „Přijal bych i Gruzii“, 30.11.2009, 44.

²⁵⁵ „Dělo se mnoho rozmanitých akcí, a participovala na nich občanská společnost a nezávislé organizace. Bylo by smutné kdyby to byla jenom jakási státní povinnost“, *ibid*.

²⁵⁶ „Sešlo se nás zde na Albertově dost, abychom mohli být hrdí na to, že nejsme apatickou společností, které by bylo toto důležité výročí lhostejné“, Marek Vocel appell på Albertov 17.11.2009, nedlastet fra Opona o.p.s' hjemmeside: [http://www.oponaops.eu/assets/files/20letbezopony/marek-projev-17112009\(1\).pdf](http://www.oponaops.eu/assets/files/20letbezopony/marek-projev-17112009(1).pdf) (4.8.2011).

²⁵⁷ „17. Listopad 2009 zažije Praha rozsáhlé oslavy s názvem 20 let bez opony- Máme co slavit!. Slavit však budou jen někteří. Obecně prospěšná společnost která akci pořádá, nepozvala prezidenta Václava Klause, ani nikoho z politiků“, *Lidové noviny*, „Klaus na Národní nebude. Nepozvali ho“, 7.11.2009, 2.

representanter fra det samtidige politiske etablissementet hadde blitt invitert til å delta på arrangementene:

Vi ønsker å forene samfunnet på denne betydningsfulle datoen, ikke splitte det. Tyve år etter kommunismens fall har vi det alle bedre. På denne helligdagen, som opprinnelig kun var for studentene, men som på grunn av de historiske hendelsene ble en nasjonal helligdag, akter vi ikke å sortere samfunnet inn i grupper (...). Vi ville ikke like det dersom feiringene av tjueårsjubileet for fløyelsrevolusjonen ble politisert.²⁵⁸

Opona o.p.s understreket at de hadde gjort et unntak for tidligere president og dissident Havel, som var blitt invitert til å gi en hilsen fra podiet under konserten “tyve år uten jernteppe” på Národní třída.

I *Lidové noviny* ble det også antydnet at årsakene til den tsjekkiske statens passive holdning til jubileumsfeiringen var å finne et annet sted enn i uttalelsene om at feiringen primært var et anliggende “for gatene og Praha”²⁵⁹: “La oss ikke glemme at utformingen ville budt på noen praktiske problemer: presidenten føler at han forpakter 17. november av sin forgjenger, hvis berømmelse han finner noe urimelig, og i regjeringen og parlamentet styrer kommunistene fra før november.”²⁶⁰ Artikkelforfatter Daniel Kaiser viste her til blant annet statsminister Jan Fischer og underhusets president, Miroslav Vlček, som begge hadde vært medlemmer av KSČ. President Klaus vedgikk at han blant andre hadde nettopp Vlček i tankene når han uttalte at det ville være upassende å samle statlige representanter som “ikke hadde noe felles med 17. november”, på Prahaborgen.²⁶¹ Selv om Kaiser anså det som urettferdig å sammenligne feiringene i Berlin og Praha, mente han at den tsjekkiske staten begikk en

²⁵⁸ „Chceme společnost ve významné datum spojovat, nikoliv rozdělovat. Všichni se máme 20 let po skončení komunistické totality u nás lépe. Ve svátek, který byl původně jen studentský a stal se díky historickým událostem svátkem národním, nehodláme třídit společnost (...). Byli bychom neradi, aby oslavy 20. výročí sametové revoluce byly politizovány”, Opona o.p.s, „Prohlášení Opony, o.p.s. k článku Lidových novin “Listopad: na Národní bude Havel, Klaus a další pozvání nedostali”, nedlastet fra Opona o.p.s hjemmesider: http://www.oponaops.eu/opona/cs/projekty/192/novinky/20-let-bez-opony_kohozveme (Oppsøkt 12.10.2011).

²⁵⁹ *Lidové noviny*, „Klaus chce vzpomínat mezi lidmi, ne pořádat divadlo“, 12.11.2009, 2.

²⁶⁰ „A nezapomínejme, že provedení by naráželo na praktické problémy: stávající prezident cítí, že 17. listopad má propachtovaný jeho předchůdce, jehož věhlas se mu už tak zdá nepřiměřený. Vládu i sněmovnu zase řídí předlistopadoví komunisté“, *Lidové noviny*, „Nejsme jako Berlin“, 12.11.2009, 1.

²⁶¹ *Lidové noviny*, “V 80. letech už takový strach nebyl”, 16.11.2009, 2.

“utilgivelig feil” ved å “(...) sløse bort en sjanse til gratisreklame og styrking av statsidentiteten.”²⁶²

I samme avis spurte Zbyněk Petráček retorisk: “hva betyr frihet for det tsjekkiske samfunnet etter tyve år? Skal man dømme etter måten og omfanget av feiringen, ikke mye. Den eneste representative sammenkomsten arrangerte Vaclav Havel. Synd at vi ikke tar dette mer seriøst.”²⁶³ At representanter for det kommunistiske regimet før november 1989 var å finne i sentrale politiske posisjoner også tyve år etter revolusjonen, burde i følge artikkelen ikke være en grunn til å la være å feire, snarere burde feiringen inkludert alle involverte i hendelsene i 1989, uavhengig deres daværende politiske ståsted: “Frihetsjubileet burde bli markert av staten gjennom deltakelse av alle de som den gang bidro - fra dissidenter til Miloš Zeman til det nåværende etablissementet.”²⁶⁴

De politiske partienes standpunkt til 17. november og fløyelsrevolusjonen

Kommunistpartiet

Om lederne for det tsjekkiske kommunistpartiet ved feiringen av tiårsjubileet for 17. november og fløyelsrevolusjonen i 1999 “(...) viselig holdt seg i bakgrunnen (...)”²⁶⁵, var ikke så tilfelle i 2009. I forkant av tjuårsjubileet for 17. november presenterte KSČM sitt standpunkt til hendelsene forbundet med denne dagen i pressemeldingen “Stanovisko KSČM k 20. výročí události 17. listopadu” (“KSČMs standpunkt til tjuårsjubileet for 17. novemberhendelsene”) og skapte med det bølger på den politiske overflaten i Tsjekkia. I erklæringen understreket KSČM betydningen av 17. november 1939 og presenterte seg som forsvareren av verdiene denne datoen representerer:

For 70 år siden ble tsjekkiske universitetsstudenters motstand brutalt trykket ned av Hitler- Tysklands okkupasjonsmakt. For å minne om studentenes offer og som en advarsel om den farlige fascismen, ble 17. november erklært Internasjonal studentdag. Denne referansen, som er stadig viktigere i en verden hvor fascistisk

²⁶² “(...) promarnit šanci k bezplatné reklamě i k posílení státní identity“, *Lidové noviny*, „Nejsme jako Berlin“, 12.11.2009, 1.

²⁶³ „Co znamená svoboda pro českou společnost po dvaceti letech? Soudě podle způsobu a míry připomínky nic moc. Jedinou skutečně reprezentativní sešlost přitáhl Václav Havel. Škoda že to nebereme vážněji“, *Lidové noviny*, „Co váží svoboda“, 16-17.11.2009, 1.

²⁶⁴ „Výročí svobody by měl stát připomínat za účasti všech, kteří se na ní podíleli- od disidentů přes Miloše Zemana až po současný establishment“, *ibid.*

²⁶⁵ “lídři současné KSČM se moudře pro tyto dny stáhli do pozadí”, *Lidové noviny*, “Studentští vůdci chystají další prohlášení”, 22.11.1999, 3.

og nynazistisk tankegods får stadig sterkere fotfeste, stiller Kommunistpartiet i Bøhmen og Mähren seg fullt bak.²⁶⁶

Partiet noterte at dagen imidlertid også markerte tjuårsjubileet for starten på et nytt kapittel i Tsjekkias kapitalistiske historie, en hendelse de ikke anerkjente. Kommunistpartiet rettet tungt skyts mot det politiske systemet og karakteriserte de to tiårene etter 1989 som “tyve år med løfter og løgner fra samtlige regjeringer og politiske partier (...).”²⁶⁷ Især Václav Havel ble gjenstand for KSČMs kritikk. I erklæringen ble den tidligere presidenten holdt personlig ansvarlig for utviklingen av Tsjekkia det siste tjuåret og anklaget for å ha ført det tsjekkiske folket bak lyset:

De politiske “lederne” av novemberhendelsene i 1989, spesielt Václav Havel og kretsen av såkalte “dissidenter” rundt ham, har bevisst løyet for det tsjekkiske folk. Mens brorparten av samfunnet hadde vage forestillinger om hvordan formen til det daværende Tsjekkoslovakias framtid skulle se ut, var Václav Havels forestillinger fullstendig klare, bare at han med overlegg ikke ga uttrykk for dem.²⁶⁸

KSČM benyttet også anledningen til å kritisere oppløsningen av Tsjekkoslovakia, “utført bak ryggen på tsjekkerne og slovakene av de nye politiske elitene”, og måten Tsjekkia hadde gitt bort en grunnleggende del av sin statsuverenitet ved å bli medlem i NATO og å ratifisere Lisboa- avtalen. Kommunistpartiet ser seg selv som den beste garantisten for tsjekkisk nasjonal suverenitet, og dette punktet er sentralt i deres retorikk.²⁶⁹

²⁶⁶ „Před sedmdesáti lety byl brutálně potlačen nacistickou okupační mocí hitlerovského Německa odpor českých, především vysokoškolských studentů. Právě pro trvalé uchování vzpomínky studentských obětí na životech a jako stále platné varování před nebezpečím fašismu byl 17. listopad prohlášen Mezinárodním dnem studentstva. Tento odkaz, tak jak v naší společnosti a ve světě znovu sílí myšlenky fašismu a neonacismu, nabývá dnes na stále větším významu a Komunistická strana Čech a Moravy se k němu plně hlásí“, KSČM, “Stanovisko KSČM k 20.výročí události 17. listopadu, nedlastet fra KSČMs hjemmeside: <http://www.kscm.cz/article.asp?thema=2730&item=45016&previev=archiv> (oppført 18.5.2011).

²⁶⁷ “Dvacet let slibů a lhaní všech vlád a politických stran (...)“, *ibid.*

²⁶⁸ “Politici “vůdci” listopadových událostí v roce 1989, zejména Václav Havel a kolem něj soustředěná část tzv. “disentu”, od samého počátku lidem v České republice vědomě lhala. Zatímco většina společnosti měla nejasné představy o podobě budoucího vývoje v tehdejší Československu, měl právě Václav Havel představy zcela jasné, jen je vědomě lidem neřikal”, *ibid.*

²⁶⁹ Mayer, *Češi a jejich komunismus*, 97.

ODS

I likhet med KSČM gikk det borgerdemokratiske partiet ODS ut med et sitt offisielle standpunkt til tjuårsjubileet for 17. november og fløyelsrevolusjonen. I “Vyjádření k výročí 20 let od sametové revoluce” (“Ytring til tjuårsjubileet for fløyelsrevolusjonen”) erklærte partiet at de anså 17. november 2009 for å være et av de viktigste jubileene i moderne tsjekkisk historie og at dagen, som markerte starten på “(...) en av de lykkeligste periodene for den tsjekkiske staten”, fortjente en verdig feiring.²⁷⁰

ODS tok i sin kunngjøring kraftig avstand fra kommunistpartiets standpunkt til 17. november og dets evaluering av de siste tju årene og hevdet at KSČM med erklæringen viste at partiet fremdeles var tett knyttet til sin forgjenger, KSČ. Borgerdemokratene understreket at det var nettopp fløyelsrevolusjonen “(...) som brakte det tsjekkiske samfunnet den grunnleggende positive vendingen og vekte til liv verdien av frihet, demokrati og fri konkurranse på den økonomiske arenaen.”²⁷¹ Partiet gjorde oppmerksom på risikoen man løp ved å inkludere KSČM i politisk samarbeid: “vi er overbevist om at den omtalte uttalelsen samtidig er en kraftig advarsel om hvor farlig det er hvis kommunistene skulle komme tilbake til makten. De nylige uttalelsene fra toppolitikere i ČSSD om et mulig samarbeid med KSČM til og med på regjeringnivå burde være en advarsel for alle demokratisk tenkende borgere.”²⁷²

ODS karakteriserte det tsjekkiske demokratiet som umodent, men anså grunnene til dette for å ligge i “(...) ufullstendigheten til oss politikere og de politiske partiene”,²⁷³ snarere enn i det pluralistiske politiske systemet som sådan. Partiet erklærte at det var innstilt på å ta et oppgjør med grunnene til skuffelsen i store deler av samfunnet fordi “å resignere eller bukke under for de samtidige politiske problemene ville bety at man frigjør plass for kommunistene (...)”²⁷⁴

Daværende ODS-leder Mirek Topolánek reflekterte rundt Tsjekkias frie tyveår i sin tale “Projev k 20. výročí sametové revoluce” (“Tale til tyveårsjubileet for fløyelsrevolusjonen”) som han holdt ved Woodrow Wilson International Center i Washington. Topolánek (1956-) er utdannet ingeniør og var ikke politisk aktiv under kommunismen. Han ble en del av OF etter

²⁷⁰ “(...) jedno z nejšťastnějších období české státnosti”, ODS, “Vyjádření k výročí 20 let od sametové revoluce”, nedlastet fra ODS’ hjemmeside: <http://zpravy.ods.cz/aktualita.php?ID=11729> (Oppsøkt 18.5.2011).

²⁷¹ „(...) která přinesla české společnosti zásadní pozitivní obrat a oživila hodnoty svobody, demokracie, či volné soutěže v ekonomické oblasti”, ibid.

²⁷² “Jsme přesvědčeni, že zmíněné vyjádření je zároveň silným varováním před nebezpečím návratu komunistů k moci. Nedávná vyjádření vrcholných politiků ČSSD o možné spolupráci s KSČM i na vladní úrovni by měly být varováním pro všechny demokraticky smýšlející občany”, ibid.

²⁷³ „nedokonalosti nás politiků a politických stran“, ibid.

²⁷⁴ “Rezignovat či podlehnout současným politickým problémům by mohlo znamenat uvolnění prostoru pro KSČM (...)”, ibid.

regimeskiftet, fra 1994 har han vært medlem av ODS, hvor han i 2002 ble partileder. I perioden 2006- 2009 var Mirek Topolánek statsminister i Tsjekkia, men måtte tre av våren 2009 etter en mistillitserklæring.²⁷⁵

Det sentrale poenget Topoláneks tale var at det tsjekkiske demokratiet etter tjue år fremdeles var å regne som umodent: “tjue år er lang nok tid for folk til å glemme kommunismen. Men ikke lang nok for demokratiet til å bli skikkelig forankret hos oss.”²⁷⁶ Han mente at det derfor var nødvendig å bygge en ny demokratisk tradisjon, tsjekkerne kunne ikke lenger lene seg på arven fra T.G Masaryk og den første republikken: „vi kan ikke bare referere til Masaryks stat og bruke den som utgangspunkt for å løse våre aktuelle problemer.”²⁷⁷ Partilederen omtalte like fullt den første republikken som „vår forgjenger og vårt forbilde“ og presiserte at Tsjekkia fremdeles måtte fortsette å bekjenne seg til Masaryks idealer.

Topolánek mente at det tsjekkiske demokratiet etter tjue år befant seg i en risikofylt fase. Minnene om det totalitære regimet og alle dets negative sider hadde bleknet, samtidig som den nye republikken med sine mangler og problemer ble gjenstand for sterk kritikk. Dette var farlig fordi tsjekkernes tvil og desillusjon ikke fant motvekt i en lang demokratisk utvikling, uheldige ytre omstendigheter utgjorde ifølge Topolánek en langt større trussel for demokratiet i 2009 enn i den første tida etter revolusjonen fordi „ansvarsfølelsen og offerviljen dengang var betydelig større.”²⁷⁸ Populister som tilbød en „djevlesk snarvei til lykke“ hadde gode dager og selv om partilederen hevdet at nostalgi etter kommunismen ikke var framtrædende det tsjekkiske samfunnet advarte han allikevel mot det han så som en reell fare for at KSČM skulle komme tilbake til makten. Topolánek trakk paralleller mellom den samtidige situasjonen og tida rett etter frigjøringen av Tsjekkoslovakia i 1945 og understreket lærdommen tsjekkerne burde trekke av historien:

Det burde fremdeles være en advarsel at Den første republikkens demokrater etter 1945 verken hadde nok vilje, mot eller krefter til å stoppe totalitarismen som var i anmarsj. Etter frigjøringen knyttet vi oss snarere til den andre enn den første

²⁷⁵ Store norske leksikon, “Mirek Topolánek”, http://snl.no/Mirek_Topol%C3%A1nek (Oppsøkt 12.10.2011), Mirek Topolánek, “Curriculum vitae”, nedlastet fra Mirek Topoláneks personlige hjemmeside: <http://www.topolanek.cz/curriculum-vitae> (Oppsøkt 12.10.2011).

²⁷⁶ „dvacet let je doba dost dlouhá na to, aby lidé zapomněli na komunismus. Ale ne dost dlouhá na to, aby se u nás definitivně ukotvila demokracie“, Mirek Topolánek, „Projev k 20. výročí sametové revoluce“, nedlastet fra ODS’ hjemmeside: <http://zpravy.ods.cz/projev.php?ID=1101> (Oppsøkt 10.10.2011).

²⁷⁷ „Nemůžeme se pouze odvolávat na Masarykův stát a hledat u něj návod na řešení našich aktuálních problémů“, *ibid.*

²⁷⁸ „Tehdy totiž byly vůle k odpovědnosti a ochota k obětem nesrovnatelně větší, než dnes“, *ibid.*

republikken. Igjen fikk vi en periode med begrenset demokrati, med heksejakt og kollaborasjon med fremmede stormakter. Igjen dreide det seg utelukkende om en forgjenger for en ny totalitarisme. Februar 1948 er vi selv ansvarlige for og vi kan ikke skylde på noe annet.²⁷⁹

Topolánek noterte videre at „fløyelsrevolusjonens seier var fullstendig“ all den tid den ga landet friheten tilbake. Tsjekkerne hadde etter over 40 år under kommunistisk styre imidlertid vanskeligheter med å innse at frihet er tett knyttet til ansvar: „det er alarmerende at 60 prosent av befolkningen tyve år etter fløyelsrevolusjonen ønsker at regjeringen skal ta ansvar for deres lykke, at den (regjeringen) skal være sterkere, (...) at den i ennå større grad skal påvirke deres liv.“²⁸⁰ Han minnet derfor om at „friheten er en blomst som må vannes.“²⁸¹

ČSSD

ČSSD-leder Jiří Paroubek presenterte i pressemeldingen “Stanovisko předsedy ČSSD Jiřího Paroubka k prohlášení KSČM „20 let nesplněných slibů“ („Partileder Jiří Paroubeks standpunkt til KSČMs erklæring „20 år med uoppfylte løfter”) hvordan han forholdt seg til kommunistpartiets karakteristikk av de to tiårene etter regimeskiftet i 1989.

Paroubek (1952-) er utdannet økonom og var fra 1970 til 1986 medlem av ČSS-*Československa strana socialistická* (Det tsjekkosllovakiske sosialistiske partiet) som var en del av Nasjonal front.²⁸² I november 1989 var han aktiv i gjenopprettelsen av ČSSD hvor han i 2006 ble partileder. Paroubek var tsjekkisk statsminister fra 2005 til 2006.²⁸³ I pressemeldingen rettet han sterk kritikk mot kommunistpartiets uttalelser: “dersom vi vender tilbake til året 1946 og til programmet som daværende KSČ vant valget med, burde representantene for dens etterfølger holde munn om uoppfylte løfter. Deres styrte varte i førti år og ennå i dag må vi avfinne oss med den negative arven.”²⁸⁴ Ett hadde imidlertid

²⁷⁹ „Stále nás musí varovat, že po roce 1945 neměli naši prvorepublikoví demokraté dost vůle, odvahy a síly, aby zastavili nastupující totalitu. Po osvobození jsme nenavázali na první, ale spíše na druhou republiku. Opět to byla doba omezené demokracie, doba honů na čarodějnice, doba kolaborantů s cizí velmocí. Opět šlo o pouhý předstupeň k nové totalitě. Únor 1948 jsme si zavínili sami a nemůžeme se na nikoho vymlouvat“, ibid.

²⁸⁰ „Je varující, že dvacet let od sametové revoluce si plných šedesát procent občanů přeje, aby jejich štěstí zařídila vláda. Aby byla silnější, (...) aby více ovlivňovala jejich život“, ibid.

²⁸¹ Svoboda je květinka, kterou je nutno zalévat“, ibid.

²⁸² Nasjonal front ble opprettet etter andre verdenskrig og forente samtlige politiske partier. Se Heimann, *Czechoslovakia*, 150- 210.

²⁸³ Store norske leksikon, „Jiří Paroubek“, http://snl.no/Jir%C3%AD_Paroubek (Oppsøkt 12.10.2011).

²⁸⁴ “Předně, pokud se vrátíme do roku 1946 a k tomu, s jakým programem tehdejší KSČ zvítězila ve volbách, měli by představitelé její pokračovatelky o nesplněných slibech raději mlčet. Její vláda trvala celých 40 let a dodnes se musíme vyrovnávat s tímto negativním dědictvím“, Jiří Paroubek, “Stanovisko předsedy ČSSD Jiřího Paroubka k prohlášení KSČM "20 let nesplněných slibů“, nedlastet fra ČSSDs hjemmeside,

Paroubek felles med kommunistene, og det var at „heller ikke han var tilfreds med alt som har foregått de siste tyve årene“,²⁸⁵ da spesielt ikke med måten ODS hadde styrt landet på. At over 70 prosent av befolkningen oppga at de var misfornøyde med den politiske situasjonen var et tydelig uttrykk for at det det var behov for forandringer i det tsjekkiske samfunnet, selv om “vi vet at de økonomiske, politiske og sosiale framskrittene siden 1989 har vært store.”²⁸⁶ Han la til at ČSSD, foruten å feire 17. novemberjubileet, også ville benytte anledningen til å minnes at tyve år hadde gått siden gjenopprettelsen av ČSSD „som kommunistene i 1948 ødela ved „sammenslåing“. Paroubek påpekte samtidig at sosialdemokratene skilte seg fra KSČM og ODS gjennom å forfekte verdier som „å forsvare friheten, rettferdigheten, å oppfylle valgløfter og å kjempe mot korrupsjon i alle dens former (...).“²⁸⁷ ČSSD var således det beste forsvar ikke bare mot KSČM, men også mot ODS.

Partiets generelle standpunkt i forhold til 17. november og fløyelsrevolusjonen ble reflektert i Jiří Paroubeks tale i anledning tyveårsjubileet for ČSSDs gjenopprettelse. Paroubek mintes novemberdagene i 1989 som “en euforisk tid, en tid av altomsluttende kjærlighet og toleranse”²⁸⁸ og sammenlignet i sin tale 17. november med 28. oktober, dagen for opprettelsen av Den første tsjekkosllovakiske republikken: “Om vi i dag vender tilbake til 17. november, kan vi uten bekymring sammenligne den med 28. oktober. Begge disse datoene står i en særstilling i vår nasjons historie.”²⁸⁹ Disse to datoene var i følge partilederen tett forbundet fordi 17. november ga tsjekkerne tilbake verdiene Den første republikken var tuftet på, nemlig demokrati, frihet og markedsøkonomi.

“Vi vil vite hvordan fortiden egentlig var”

Mens det ved feiringen av tiårsjubileet for kommunismens fall hovedsaklig var de forhenværende studentene fra 1989 som markerte seg gjennom oppropet “Děkujeme,

<http://www.cssd.cz/media/tiskove-zpravy/stanovisko-predsedy-cssd-jiriho-paroubka-k-prohlaseni-kscm-20-let-nesplnenych-slibu/> (Oppsøkt 14.10. 2011).

²⁸⁵ Ibid.

²⁸⁶ „(...) pokrok ekonomický, politický a sociální od roku 1989 je velký“, Paroubek, “Projev Jiřího Paroubka na Žofíně”, nedlastet fra ČSSDs hjemmeside,

<http://www.cssd.cz/inews/nazory-a-komentare/projev-jiriho-paroubka-na-zofine> (Oppsøkt 18.5.2011).

²⁸⁷ „Obhajoba svobody, spravedlnosti, dodržování volebních slibů a boj proti korupci ve všech jejích formách (...).“, Paroubek, “Stanovisko předsedy ČSSD Jiřího Paroubka k prohlášení KSČM "20 let nesplněných slibů“, <http://www.cssd.cz/media/tiskove-zpravy/stanovisko-predsedy-cssd-jiriho-paroubka-k-prohlaseni-kscm-20-let-nesplnenych-slibu/> (Oppsøkt 14.10. 2011).

²⁸⁸ „doba euforie a všeobjímající lásky a také tolerance“, Paroubek, “Projev Jiřího Paroubka na Žofíně”, <http://www.cssd.cz/inews/nazory-a-komentare/projev-jiriho-paroubka-na-zofine> (Oppsøkt 18.5.2011).

²⁸⁹ “Vracíme-li se dnes k 17. listopadu, můžeme jej bez obav srovnávat s 28. říjnem. Obě tato data mají v historii našeho národa prvenství”, ibid.

odejděte!”, var det dagens studenter som satte sitt preg på 17. novemberjubileet ti år etter. I oppropet “Studentské prohlášení Inventura demokracie 2009“ („Studentoppropet Inventura demokracie 2009“) understreket studentene fra studentinitiativet Inventura Demokracie (“Ettersyn av demokratiet”) at de ønsket å slutte seg til de ulike feiringene, men at det var på sin plass å gi dem et annet innhold i tillegg til kransnedleggelse, fyrverkeri og „politikernes sedvanlige ros av egen innsats for den nyfødte friheten“²⁹⁰:

For oss er 17. novemberjubileet først og fremst et symbol på vårt ansvar for frihet og demokrati. En påminning om at det demokratiet som revolusjonen bragte med seg ikke for alltid er et gitt privilegium, men at det stadig er nødvendig å styrke og støtte dets levedyktighet. Vi ønsker å kombinere feiringen med kritisk refleksjon og spørsmålet: Hvilken vei videre? Vi ønsker kort sagt å gjennomføre en omhyggelig vurdering av vårt demokrati etter november (1989).²⁹¹

Inventura demokracie mente at det var på høy tid å bekymre seg for demokratiets tilstand og tegnet et bilde av et land hvis store framskritt de siste tjue årene ble overskygget av omfattende korrupsjon, smålige, visjonsløse politikere og allmenn mistillit til offentligheten: “Selv etter tjue år innbiller vi oss fremdeles at vi er i startfasen, at vårt demokrati er umodent. Slik forklarer man alt rotet. Bare det at den langsomme utviklingen ikke er det største problemet. Vårt demokrati vokser nemlig ikke overhodet. Det siste årets hendelser er et bevis på forfallet.”²⁹²

Som et av hovedproblemene utpekte studentene fraværet av refleksjon over den kommunistiske fortiden og erklærte at de ikke ville slå seg til ro med påstanden om at “dagens Tsjekkia er mye bedre enn under normaliseringen”²⁹³ bare fordi de var for unge til selv å

²⁹⁰ “politici sami sebe pochválí za to, jak dobře nás provedli úskalími rodící se svobody“, Inventura demokracie, „Studentské prohlášení Inventura demokracie 2009“, nedlastet fra Inventura demokracies gamle hjemmeside: <http://stara.inventurademokracie.cz/co-je-Inventura-demokracie/index.html> (Oppsøkt 14.9.2011).

²⁹¹ „(...) je pro nás výročí 17. listopadu především symbolem aktuální odpovědnosti za svobodu a demokracii. Připomínkou toho, že demokracie, kterou revoluce přinesla, není napořád daná výsada, ale že je třeba o ni nadále usilovat a podporovat její životaschopnost. Chceme k slavení připojit i kritickou reflexi a otázku, kam se vydat dál. Chceme zkrátka provést co nejpečlivější inventuru naší polistopadové demokracie“, ibid.

²⁹² „My si ovšem i po dvaceti letech pořád namlouváme, že jsme tak nějak na začátku, že je naše demokracie dosud nezralá. Vysvětluje se tím spousta nešvarů, skoro všechny. Jenže, pomalý vývoj není ten hlavní problém. Naše demokracie totiž možná vůbec neroste (...). Události posledního roku jsou dokonce znakem úpadku“, ibid.

²⁹³ „(...) že dnešní Česko je mnohem lepší, než bývalo za normalizace“, Inventura demokracie, „Co je to Inventura Demokracie“, nedlastet fra Inventura Demokracies gamle hjemmeside: <http://stara.inventurademokracie.cz/co-je-Inventura-demokracie/index.html> (Oppsøkt 14.9.2011).

huske denne perioden, og mente de hadde rett til å lære om måten totalitarismen “deformerte samfunn og enkeltmennesket” for slik å bli i stand til å spore røttene til en rekke uønskede tilbøyeligheter i den tsjekkiske befolkningen, blant disse “løgn som sosialt akseptert praksis, høy toleranse for å omgå loven og en innstilling om at “noen der oppe bestemmer og det er ikke noe vi kan gjøre med det.”²⁹⁴ Studentinitiativet påpekte at heller ikke deres generasjon var frigjort fra arven etter kommunismen fordi fortiden påvirket dem gjennom foreldre, lærere, myndigheter og den generelle atmosfæren i samfunnet: “vi ønsker derfor å vite hvordan fortiden egentlig var.”²⁹⁵

Oppropet var også en kommentar til Tsjekkiyas utenrikspolitiske rolle og rettet særlig skarp kritikk mot president Klaus som studentene mente gjorde landet til latter internasjonalt: „vi har en president som selvtilfreds hevder sine bisarre meninger om EU, om klimaforandringen (...) - alt i vårt navn.”²⁹⁶ Inventura demokracie skisserte et bilde av et land som var svært usikker på sin rolle i verden, ute av stand til å nyttegjøre seg de „enestående erfaringene“ landet gjorde under kommunismen: „vi som har levd med totalitært styre i førti år burde være mer følsomme i menneskerettighetsspørsmål. Vi kunne være i stand til å gjenkjenne autoritære regimers uanseelige tiltredelse eller langsom nedbryting av demokratier.”²⁹⁷ Med sitt fokus den tsjekkiske nasjonens ansvar overfor andre, knyttet Inventura demokracie seg til en tradisjon hvor det tsjekkiske spørsmålet blir ansett et spørsmål for hele menneskeheten, igjen: *věc česká je věc lidská*, en idé som fungerte som ledesnor både for Masaryk og Havel. Studentene inkluderte seg selv i kritikken og gjorde det klart at de også gjerne stolte på at det offentlige rom klarte seg uten dem, en holdning nedarvet fra de foregående generasjonene som hadde „vendt seg til å ignorere den offentlige sfæren og leve sine private liv.”²⁹⁸ Men om det tsjekkiske demokratiet i det hele tatt skulle overleve, krevde dette at den tsjekkiske befolkningen tok aktivt del i å pleie de demokratiske institusjonene. Myten om den tsjekkiske nasjonen som demokratisk av natur hadde vært en sovepute lenge nok: „vårt demokorati er

Normaliseringen er en benevnelse på KSČs politiske linje etter den sovjetiske invasjonen i 1968 som likviderte den demokratiske prosessen Praha-våren hadde satt i bevegelse, og blir gjerne blir brukt for å omtale perioden 1968-1989 som helhet. Se Heimann, *Czechoslovakia*, 244- 277.

²⁹⁴ Inventura demokracie, „Studentské prohlášení Inventura demokracie 2009“, <http://stara.inventurademokracie.cz/co-je-Inventura-demokracie/index.html> (Oppsøkt 14.9.2011).

²⁹⁵ „A proto chceme vědět, jaká ta minulost doopravdy je“, *ibid.*

²⁹⁶ „Máme prezidenta, který samolibě hlásá svoje bizarní názory na Evropskou unii, na změnu klimatu (...) – a to vše naším jménem“, *ibid.*

²⁹⁷ „Kdybychom v mezinárodním prostředí alespoň dokázali využít jedinečnou zkušenost, kterou máme: čtyřicet let jsme žili v totalitě, mohli bychom tedy být citlivější na otázky lidských práv. Mohli bychom být schopni dobře rozpoznávat nenápadný nástup autoritářských režimů či pozvolnou korozi demokracie“, *ibid.*

²⁹⁸ „si zvykli ignorovat veřejnou sféru a žít si svůj soukromý život“, *ibid.*

skjørt og kan lett mistes. At det i det hele tatt fungerer sånn passe er ikke på grunn av at demokrati for oss er „historisk uungåelig.“²⁹⁹

Tjue år etter- hvordan så tsjekkerne på sitt samfunn?

I forbindelse med tjuårsjubileet for fløyelsrevolusjonen ble det publisert flere meningsmålinger som presenterte den tsjekkiske befolkningens holdninger til Tsjekkias utvikling i de to demokratiske tiårene landet hadde lagt bak seg og som uttrykket den tsjekkiske befolkningens kollektive erindring om revolusjonen og det påfølgende tjuåret. I følge STEMs (Středisko empirických výzkumů- senter for empiriske studier) undersøkelse gjort i forbindelse med tjuårsjubileet for fløyelsrevolusjonen, oppga to tredjedeler av de spurte at de anså fløyelsrevolusjonen som en av de viktigste hendelsene i nyere tsjekkisk historie. Mer enn halvparten var imidlertid ikke enige i at tjuårsperioden etter november 1989 fortjente å bli karakterisert som en av de beste periodene i tsjekkisk historie.³⁰⁰ Studier fra CVVM (Centrum pro výzkum veřejného mínění- senter for meningsmålinger) som sammenlignet tsjekkernes oppfatning av livsvilkårene i 2009 og før november 1989, viste at den største delen av tsjekkerne, 45 prosent, vurderte vilkårene som entydig bedre i 2009, mens 14 prosent mente at situasjonen før revolusjonen var klart bedre.³⁰¹ Særlig verdiene knyttet til menneskerettigheter og frihet ble ansett som positive, eksempelvis tilgang til informasjon, ytringsfrihet og frihet til å reise, mens det i hovedsak var vilkårene forbundet med sosial trygghet som ble vurdert som overveiende negative i 2009 kontra situasjonen før revolusjonen. Blant annet oppga 53 prosent at de anså utsiktene til en trygg alderdom som mindre i 2009 enn før 1989, 40 prosent mente at forutsetningene for å få jobb som dårligere i 2009 enn før revolusjonen og 49 prosent svarte at den generelle følelsen av sikkerhet og trygghet var mindre i 2009 enn før 1989. *Právo* kommenterte meningsmålingene og påpekte at de fleste tsjekkere først og fremst forsto fløyelsrevolusjonen i positive vendinger, selv om de tjuårene som fulgte for mange også førte med seg en viss “edruelighet”: “selv om menneskene som verdsetter revolusjonen har blitt flere, kom ikke den påfølgende perioden særlig godt ut.”³⁰² Av målingene framgikk det at det samtidige politiske regimet kun fikk godt

²⁹⁹ „naše demokracie je křehká a snadno o ni můžeme přijít. To, že vůbec jakž takž funguje, nezařídila nějaká neviditelná ruka dějinně nevyhnutelných demokratických principů“, *ibid.*

³⁰⁰ STEM, <http://www.stem.cz/clanek/1876> (Oppsøkt 9.8.2011).

³⁰¹ Daniel Kunštát, „Pluralita paměti a komunistická minulost: Česká veřejnost a její reflexe roku 1989 a polistopadového vývoje“ i *Naše společnost* 8, nr.1, http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100113s_Pluralita%20pameti....pdf (Nedlastet 17.11.2011)

³⁰² „Přestože přibýlo lidí oceňujících revoluci, následné období příliš dobře nedopadlo“, *Právo*, „Dvacet let poté: po euforii přišlo vystřízlivění“, 14-15.11.2009, 5.

skussmål av 18 prosent, mens 30 prosent mente det ikke var “verken bra eller dårlig”.³⁰³ Regimet før 1989 ble imidlertid vurdert som overveiende positivt av bare 15 prosent, *Právo* anså derfor ikke den relativt lave oppslutningen rundt det samtidige politiske etablissementet som et uttrykk for at tsjekkerne ønsket kommunistregimet tilbake: “folk er ikke fornøyd med krangleverne politikere og korrupsjon, arbeidsledighet og økonomisk krise gjør dem sinte, men demokratiets erobringer - frihet til å reise, starte foretak og ytre det man ønsker - vil de ikke la bli tatt fra dem igjen.”³⁰⁴ Nærmere halvparten av respondentene anså demokrati som den beste styreform for Tsjekkia, mens noe mindre enn en fjerdedel mente at en autoritær styreform under spesielle omstendigheter kunne være bedre enn demokrati. En tilsvarende stor gruppe svarte at det var likegyldig for dem hvorvidt regimet var demokratisk eller autoritært.³⁰⁵ Bare elleve prosent av befolkningen regnet det som sannsynlig at kommunistpartiet igjen ville komme til makten, noe som tilsvarer KSČMs velgermasse.

Et aspekt som går igjen i den tsjekkiske diskursen rundt 17. november og fløyelsrevolusjonen, er hvorvidt det i sannhet var en revolusjon, og i så fall hva og hvem som utløste den. CVVMs studie viste at forståelsen av regimeskiftet som reell revolusjon dominerte i den tsjekkiske befolkningen, over halvparten av de spurte var av den mening. To femtedeler så samfunnsomveltningene i 1989 som et utslag av at det kommunistiske regimet falt sammen innenfra snarere enn at det var en revolusjon. Ifølge samme undersøkelse regnet 62 prosent av tsjekkerne revolusjonen som en samfunnsomspennende bevegelse, mens 30 prosent betraktet den hovedsakelig som et resultat av dissidentenes innsats. Det var i stor grad velgere fra ODS som tolket hendelsene i november 1989 som en bevegelse som gikk på tvers av hele samfunnet, mens KSČM- og ČSSD- velgere i større grad vurderte dem som et dissidentanliggende.

Hva angikk tsjekkerne standpunkt til feiringen av 17. november, så oppga hele 73 prosent at det var viktig å minnes fløyelsrevolusjonen, kun 19 prosent mente det ikke var av særlig betydning. I gruppen som tvilte på viktigheten av å minnes fløyelsrevolusjonen, var potensielle KSČM-velgere sterkt representert, sammen med pensjonister og respondenter over 60 år.

³⁰³ Kunštát, „Pluralita paměti a komunistická minulost“, http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100113s_Pluralita%20pameti....pdf (Nedlastet 17.11.2011).

³⁰⁴ „Lidé nejsou spokojeni s hašteřivými politiky, korupcí, štve je nezaměstnanost i ekonomická krize, ale výtobytky demokracie- jako je volnost cestování, podnikání či svoboda projevu- by si znovu vzít nedali“, *Právo*, „Stálo za to, myslí si Češi“, 14-15.11.2009, 1.

³⁰⁵ Kunštát, „Pluralita paměti a komunistická minulost“, http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100113s_Pluralita%20pameti....pdf (Nedlastet 17.11.2011).

Oppsummerende betraktninger

Den empiriske studien av jubileet i 2009 har gjort det mulig å identifisere fem hovedaktører/aktørgrupper som satte sitt preg på den samfunnspolitiske diskursen ved feiringen av 17. november. President Václav Klaus, ekspresident Václav Havel, senator og tidligere dissident Petr Pithart, de politiske partiene KSČM, ODS og ČSSD samt en ny generasjon studenter anno 2009, brukte alle jubileet til å presenterte sin tolkning av historien om regimeskiftet og Tsjekkias demokratiske tjuerår. De fire førstnevnte aktørene var med på å forme det man kan kalle den offisielle erindringsen. Samtlige aktører bortsett fra KSČM fremmet en fortidsfortolkning hvor regimeskiftet i 1989 ble ansett som en grunnleggende positiv endring for Tsjekkia, en forståelse som utgjorde fundamentet i Opona o.p.s virksomhet, som gikk i spissen for den offentlige feiringen nettopp “for å minne om at jubileet var viktig” for Tsjekkia. Kommunistpartiet stod som eneste aktør opposisjon til denne erindringspolitikken, men ble et nyttig motbilde for ODS’ og ČSSDs fremhevelse av det tsjekkiske demokratiet og sin egen rolle kultivering av dette.

Feiringen var arena for store fortolkningskonflikter i aktørenes syn på det tsjekkiske demokratiets tilstand i fortid og nåtid. Variasjoner over patosformelen “arven fra Masaryk” ble brukt for å uttrykke ulikt erindrings- og identitetspolitisk innhold, både som en markør av den tsjekkiske demokratiske tradisjonen, jamfør Havels jubileumstale, eller som bevis på at den såkalte demokratiske tradisjonen lett kunne bli en sovepute som hindret tsjekkerne i å pleie de demokratiske institusjonene og mekanismene, jamfør Mirek Topoláneks vurdering av det tsjekkiske demokratiets tilstand etter tjue frie år. En annen patosformel som kan identifiseres i diskursen rundt 2009- feiringen er “Václav Havel”. Ekspresidentens navn er i seg selv blitt et språklig erindringssted for fløyelsrevolusjonen, et synonym for regimeskiftet og således et bilde på demokrati. Man kan hevde at den tsjekkiske staten førte en ikke-innblandingspolitikk ved jubileet og overlot feiringenes utforming og innhold til blant andre Václav Havel og ideelle organisasjoner som Opona o.p.s. Det er således vanskelig å få øye på noen sterk innholdsmessig styring eller bestemt fortidstolkning fra statlig hold, mye kan tyde på at presidentadministrasjonen gjennom sin vektlegging av jubileets folkelige karakter, snarere, bevisst eller ubevisst, fremmet en synkretistisk jubileumskultur.

Kapittel 5: To jubileer - en komparativ analyse

Spørsmålet om de endrede forholdene etter 17. november handlet om en forberedt sammensvergelse eller var resultatet av borgernes anstrengelser, ble børstet støv av, drøftet fra alle kanter og hver av de spurte ga sitt sedvanlige svar, det samme som alltid. Deretter ble det (spørsmålet) lagt vekk for å hvile seg til neste feiring. Det var hyggelig, om enn litt kjedelig: nesten som et familieselskap hvor tante klager på helsa, onkel får i seg litt for mye og gir seg til å synge og barna har vokst ennå noen centimeter siden året før.³⁰⁶

Dette var Petruška Šustrovás kommentar i *Lidové noviny* til feiringen av 17. november i 1999 og spørsmålet som dominerte den offentlige diskursen som i den forbindelse fant sted; hva bestod revolusjonen egentlig i og hva eller hvem forårsaket den? Da det andre store jubileet for 17. november og fløyelsrevolusjonen ble feiret i 2009, var spørsmålet fremdeles gjenstand for debatt. Var 2009- jubileet mer eller mindre en reprise av 1999- jubileet, hvor de samme aktørene resirkulerte problemstillingene fra ti år tidligere?

Det følgende kapittelet vil se på jubileumsfeiringene i et sammenlignende perspektiv. Var de to feiringene preget av kontinuitet i utforming og innhold eller representerte jubileet i 2009 snarere et brudd med 1999- jubileet?

Jubileumsfeiringenes utforming

Det offisielle Tsjekkia spilte både i 1999 og i 2009 en forholdsvis beskjeden rolle i feiringenes samlede utforming. Den seremonielle grunnhandlingen var lik ved begge jubileene og innebar at den tsjekkiske presidenten la ned blomster og tente lys ved minnesplaketten på Národní třída, en akt som ved begge jubileene ble overvært av den tsjekkiske statsministeren og Prahas borgemester. Representanter for det offisielle Tsjekkia var dessuten tilstede ved minnemarkeringen for 17. november 1939 ved Hlavková

³⁰⁶ “Otázka, šlo- li při zvratu poměru po 17. listopadu o připravené spiknutí, anebo o výsledky občanských snah, byla oprášená, probrána za všech stran a každý dotázaný na ni dal svou tradiční odpověď, stejnou jako vždycky. Pak byla zase odložená, aby odpočívala až do další slavnostní příležitosti. Bylo to docela příjemné, i když trošičku nudné: něco jako rodinná návštěva, kde se trochu namaže a dá se do zpěvu, a děti zas od loňska o kus vyrostly”, *Lidové noviny*, “Tak jsme oslavili listopad”, 22.11.1999, 10.

studenthjem, men her endte fellesnevnerne for det statlige Tsjekkias direkte involvering i jubileumsfeiringene de respektive årene.

I 1999 dannet Prahaborgen og Vladislavsalen bakteppet for en storslått statlig feiring av 17. november. I nærvær av 1200 inviterte gjester delte president Václav Havel ut den tsjekkiske statens høyeste utmerkelse, *Řád bílého lva* (“Den Hvite-løves ordenen”) til tidligere statsledere som medvirket i de politiske prosessene som førte til kommunismens fall og holdt i den sammenheng talen for dagen som ble direkteoverført på riksdekkende fjernsyn. Ti år senere tok verken presidentadministrasjonen eller regjeringen initiativ til noen offisiell feiring eller markering av dagen og nøyde seg med å være samarbeidspartnere for de eksterne arrangørene av jubileumsrelaterte arrangementer.³⁰⁷ President Václav Klaus holdt således heller ingen offisiell tale til minne om begivenhetene som utspant seg på denne novemberdagen i 1989. Én tale ga imidlertid Klaus på Dagen for kampen for frihet og demokrati, men den var i sin helhet viet 17. november 1939. Hans offisielle program i direkte tilknytning til hendelsene som fant sted på samme dato i 1989 begrenset seg til å legge ned blomster ved minnesplaketten på Národní třída.

Begge feiringene var moderne massearrangement som inkluderte en stor variasjon i aktiviteter og involverte arrangører. Både i 1999 og i 2009 var det ikke-statlige organisasjoner, henholdsvis Společnost 89 og Opona o.p.s som stod i spissen for jubileumsfeiringens utforming. Aktivitetene spente fra høytidelige seremonier til folkelige fester, opptog, konserter, taler, avisartikler, forelesningsrekker og så videre. Det kan derfor synes fruktbart å betrakte jubileumsfeiringene både i 1999 og i 2009 som *spectacles* snarere enn tradisjonelle historiske minnefeiringer. Ifølge Anne Eriksen har minnejubileer i de senere år i økende grad har fått karakter av å være såkalte *spectacles*, “et bredt anlagt, storstilt kulturell produksjon som er fylt med dramatik og slående visuelle inntrykk og som blir sett av et massepublikum.”³⁰⁸ Slike “spectacles” er bygd opp av en rekke ulike massearrangementer og danner en arena for fest og utfoldelse samtidig som de kan leses som utsagn om sentrale verdier og forestillinger om identitet. Disse arrangementene er dessuten med på å viske ut tradisjonelle skiller mellom elitekultur og populærkultur, dels ved å sammenblende elementer fra de to.³⁰⁹ Gjennom deltakelse i de ulike jubileumsarrangementene var den tsjekkiske befolkningen aktive medprodusenter av historien og erindringsfellesskapene knyttet til

³⁰⁷ *Lidové noviny*, “Klaus chce vzpomínat mezi lidmi, ne pořádat divadlo”, 12.11.2009, 20.

³⁰⁸ Eriksen, *Historie, minne og myte*, 137.

³⁰⁹ *Ibid*, 138.

regimeskiftet ble forankret både følelsesmessig og sanselig. Både i 1999 og i 2009 ble hverdagsscener fra den kommunistiske fortida gjenskapt, noe som gjorde det lett for deltakere og tilskuere å gjenkjenne og identifisere seg som en del av en felles nasjonal historie. En historisk forbindelse ble fastsatt mellom et nasjonalt tsjekkisk “vi” i fortid og nåtid, og man kan kalle disse forsøkene på å rekonstruere den kommunistiske fortida som erindringspolitiske iscenesettelser av nasjonal kollektiv identitet.

Jubileumsstrategier: begrunnelser, identiteter og verdier

Begge jubileene synes å være avholdt med en inneforstått antagelse om at 17. novemberfeiringen har en verdi i seg selv. De private hovedarrangørene, Společnost 89 og Opona o.p.s hadde klare jubileumsstrategier, henholdsvis “(...) en verdig presentasjon av de samfunnsmessige forandringene utløst av 17. november 1989, inkludert deres aktuelle overføringsverdi i tida på randen av det andre tusenår”³¹⁰ og “mål om å forberede en åpen, offentlig feiring av tjuårsdagen for vårt unge demokrati for å minne om hvorfor dette jubileet er viktig for oss (...)”³¹¹ Det har ikke vært mulig å identifisere noen liknende strategi fra statlig hold verken i 1999 eller i 2009, men ved å se på hvordan jubileene ble avholdt og hvilke verdier og identiteter som ble framhevet i feiringen, kan man allikevel å få øye på indirekte strategier.

Ved tiårsjubileet for 17. november og fløyelsrevolusjonen fant den offisielle feiringen sted på Prahaborgen, noe som er et viktig moment i seg selv. Prahaborgen er det kanskje mest håndfaste symbolet på den tsjekkiske nasjonen, i kraft av å ha vært sete for de tsjekkiske kongene og etter 1918 også de tsjekkosllovakiske presidentenes residens, representerer den kontinuiteten fra det bøhmiske kongedømmet i middelalderen til den tsjekkiske staten.³¹² Arrangørenes intensjoner var ikke til å ta feil av. Ved å legge den offisielle feiringen av tiårsjubileet for 17. november og fløyelsrevolusjonen til et av Tsjekkias symbolske sentre, fremhevet presidentadministrasjonen 17. novembers betydning for den tsjekkiske nasjonen og presenterte seg selv som videreføreren av verdiene som 17. november kan sies å representere og som igjen er tett knyttet sammen til Tsjekkias grunnleggende myter.

³¹⁰ “(...) důstojná prezentaze společenských změn nastartovaných událostmi 17. listopadu 1989, včetně jejich aktuální projekce do doby na konci druhého milénia”, Společnost 89, “10 LET POTĚ”, <http://www.spolecnost89.cz/s89cz.html> (oppsøkt 11.5.2011).

³¹¹ “(...) cílem bylo připravit otevřené veřejné oslavy dvacátých narozenin naší mladé demokracie, připomenout, proč je pro nás toto výročí důležité“, Opona o.p.s, <http://oponaops.eu/assets/files/Opona/vyrocní-zpráva-2009-mensi-mensi.pdf> (Oppsøkt 9.6.2011).

³¹² Holy, *The little Czech*, 42.

Den offisielle feiringen av 17. november i 1999 var en demonstrasjon av den tsjekkiske statens demokratiske fundament som fremmet en bestemt forståelse av regimeskiftet. Som identitetspolitisk handling var den med på å befeste et tsjekkisk nasjonalt kulturfellesskap hvor den tsjekkiske demokratiske tradisjonen var en av markørene og særlig Havel's tale var en viktig handling for å styrke det tsjekkiske kulturfellesskapet. Ifølge Karen Gammelgaard kan talen presidenten holder på en statlig helligdag karakteriseres som en identitetsbyggende praksis. Innholdet er gjerne løftet over den dagligdagse politiske debatten og fokuserer ofte på de lange historiske linjene, spesielt ved runde jubileer. Gammelgaard påpeker at det kollektive minnet, selve fundamentet for de statlige helligdagene som institusjon, styrker betydningen av talen som presidenten holder på denne dagen.³¹³

Presidentens personlige interesse i en verdig markering av 17. november skal heller ikke undervurderes; Václav Havel kjempet gjennom flere tiår en utrettelig kamp for demokratiske rettigheter, noe han måtte betale en høy pris for i form av politisk forfølgelse og fengselsstraff. I etterkant av 17. november 1989 spilte han en nøkkelrolle i forhandlingene som førte avviklingen av kommunistpartiets 41 år lange maktmonopol. Den storslåtte feiringen av tiårsjubileet for kommunismens fall på Prahaborgen kan sees som et manifest over den tidligere dissidentens innsats for den politiske omveltningen, jeg vil sågar påstå at Václav Havel i egenskap av sin bakgrunn ga jubileet i 1999 ekstra symbolsk tyngde. Han symboliserte den motstanden mot kommunistregimet som en stor del av den tsjekkiske befolkningen følte, men som de færreste turte å utrykke gjennom handling, og legemliggjorde den tsjekkiske nasjonale tradisjonen som tilsier at den tsjekkiske nasjonens ledere alltid har vært utdannede og intellektuelle.

Tatt i betraktning at det offisielle Tsjekkia feiret tiårsjubileet for 17. november med pomp og prakt i et av nasjonens symbolske sentre, kan det meget begrensede statlige engasjementet ved 2009- jubileet virke besynderlig og et spørsmål som melder seg er hvorfor staten ikke hadde en mer synlig rolle.

Klaus uttrykte i 2009 at 17. november var en "en grunn til feiring og til glede", og utdypet at feiringens verdi blant annet lå i at den minte ungdom på at demokrati og frihet ikke er en selvfølge: "mange unge mennesker tar i dag friheten som en selvfølge, ikke som en verdifull gave som man ustanselig må passe på og kjempe for. Det må vi, som husker hvordan det var,

³¹³ Gammelgaard, "The Czech and the Czechoslovak 28 October", i *National Holidays in Transition*, red. av Šarić, Gammelgaard og Hauge (under utgivelse).

ikke slutte å minne dem om.”³¹⁴ Allikevel tok presidentadministrasjonen en avgjørelse om å ikke arrangere noen offisiell feiring av det andre store jubileet for kommunismens fall i Tsjekkia, en beslutning Klaus forsvarte ved flere anledninger. Det sentrale poenget i hans resonnement var at 17. november aldri hadde vært tett forbundet med staten eller presidentadministrasjonen, tvert imot; 17. november handlet om folkets opprør mot statsmakten og feiringen av dagen burde derfor i størst mulig grad være et folkelig anliggende. Tsjekkias statsoverhode mente at en offisiell feiring på Prahaborgen med statlige representanter ville ha vært “forferdelig diskutabelt”³¹⁵ fordi dette nødvendigvis måtte involvere mennesker som han anså for å “ikke ha noe til felles med 17. november” og innrømmet at han blant annet siktet til underhusets president Miroslav Vlček, tidligere medlem av KSČ. Václav Klaus’ uttalelser kan tyde på at en av årsakene til at presidentadministrasjonen ikke tok initiativ til noen offisiell feiring av tjueårsjubileet for kommunismens fall var det faktum at mange tidligere kommunister ennå i 2009 var å finne i sentrale politiske maktposisjoner, en gruppe man kan anta at Klaus nødig ville bli identifisert med. Også statsministeren i 2009, Jan Fischer, var medlem av det tsjekkosllovakiske kommunistpartiet, noe som selvfølgelig kan ha vært en medvirkende faktor til at heller ikke regjeringen følte et presserende behov for å arrangere noen storstilt markering av 17. november.

I *Lidové noviny* ble det dessuten antydnet at Klaus’ motvilje mot å arrangere en offisiell jubileumsfeiring 17. november også bunnet i en følelse av å “forpakte” dagen av sin forgjenger i presidentembetet, Václav Havel, “(...) hvis berømmelse han finner noe urimelig.”³¹⁶ Tsjekkisk historie etter 1989 har ofte blitt beskrevet som en fortelling om det forholdet mellom Václav Havel og Václav Klaus; Havel selv oppsummerte det første tiåret etter revolusjonen som “a battle between two world visions.”³¹⁷ De to statsledernes relasjon kan i beste fall karakteriseres som kjølig, i Havels memoarer *To the Castle and Back*³¹⁸ ble Klaus skildret som en narsissistisk og “irriterende fyr”, som “plutselig dukket opp i OF når fløyelsrevolusjonen forlengst var i gang” og deretter utelukkende brukte OF som et middel til

³¹⁴ “Mnoho mladých lidí dnes bere svobodu jako samozřejmost, nikoli jako vzácný dar, o nějž musíme neustále pečovat a tvrdě bojovat. To jim, my pamětníci, nesmíme přestat připomínat, Klaus, „Pozdrav prezidenta republiky na vzpomínkovém setkání k 20. výročí pádu komunismu v naší zemi“, <http://www.klaus.cz/clanky/863> (11.11.2011).

³¹⁵ *Lidové Noviny*, “V 80. letech už takový strach nebyl”, 16-17.2009, 2.

³¹⁶ “(...) jehož věhlas se mu už tak zdá nepřiměřený“, *Lidové noviny*, „Nejsme jako Berlin“, 12.11.2009, 1.

³¹⁷ Pontuso, “Transformation Politics”, 160.

³¹⁸ Václav Havel, *To the Castle and Back* (New York: Vintage Books, 2008).

å oppnå egne politiske mål.³¹⁹ Klaus på sin side har flere ganger kritisert Havel for hans idealistiske politikkforståelse og “(...) ekstremt venstrerettede, ekstremt markedsfiendtlige og (...) ekstremt antikapitalistiske”³²⁰ meninger. Man skal være varsom med å tillegge forholdet mellom Klaus og Havel for mye vekt i forsøket på forklare fraværet av en offisiell markering av tjuårsjubileet for fløyelsrevolusjonen, det er allikevel rimelig å anta at dette kan ha vært medvirkende faktor i presidentadministrasjonens avgjørelse, all den tid ekspresident Havel, “fløyelsrevolusjonens helt”, nødvendigvis ville fått en sentral rolle i et slikt arrangement og således stilt Klaus i skyggen.

Blant dem som stilte seg undrende til at hovedarrangementet ikke var statlig initiert og fant sted på Prahaborgen, var nettopp Václav Havel. Men der den tsjekkiske staten holdt seg i bakgrunnen, stilte Havel seg i spissen for feiringen. Havels engasjement i 2009- jubileet var overraskende lik den han hadde ti år tidligere, selv om yrkestittelen var blitt forandret. Ekspresidenten var hovedarkitekten bak to av de største arrangementene og holdt, så langt det fremgår av oppgavens kildemateriale, den eneste tv- overførte talen i forbindelse med jubileet i 2009. President Klaus deltok på Havels konsert “Už je to tady” hvor han bet i det sure eplet og takket Havel personlig for hans innsats i fløyelsrevolusjonen.

Det offisielle Tsjekkia glimret med sitt fravær også ved de store folkelige arrangementene som den ideelle organisasjonen Opona o.p.s arrangerte. Opona o.p.s utrykte selv at de bevisst hadde latt være å invitere presidenten eller andre politikere fordi de ikke ønsket å splitte samfunnet på denne betydningsfulle datoen. Opona o.p.s’ redsel for å politisere dagen er i viss grad et uttrykk for at det i Tsjekkia er tillagt negativ betydning å identifisere seg med staten, tsjekkerne er i følge Ladislav Holy ikke stolte av de statlige institusjonene og identifiserer seg derfor vanligvis heller ikke med staten,³²¹ noe man kan gjenkjenne i Ondřej Neffs kommentar til jubileumsfeiringene i *Lidové noviny*: “praktisk talt alt som er bra hos oss har oppstått fra private initiativ, flid og foretaksomhet. Alt det verste som finnes hos oss representerer staten (...).”³²² Holy ser den negative holdningen til staten som en overlevning fra kommunisttida da tsjekkerne hadde all grunn til å betrakte staten som en fiende.

³¹⁹ Ibid, 200-202.

³²⁰ “(...) extrémně levicové, extrémně antitržní, (...) extrémně antikapitalistické”, *Právo*, “Lidé, bděte! varoval Havel...”, 16.11.2009, 1-2.

³²¹ Holy, *The Little Czech*, 190.

³²² “Prakticky vše dobře, co u nás je, povstalo ze soukromé iniciativy, píle a podnikavosti. To nejhorší, co u nás je, představí stát (...)”, *Lidové noviny*, “Dlouhá cesta”, 16-17.11.2009, 14.

Debatten rundt fraværet av det offisielle Tsjekkias involvering i 2009-jubileet er først og fremst et uttrykk for at 17. november er en relativt fersk statlig helligdag med få etablerte ritualer. Feiringenes utforming og innhold er derfor i stor grad avhengig av hvilken betydning det til enhver tid sittende regimet vil tillegge dagen, noe som åpner for store variasjoner i feiringene fra år til år. Dette innebærer også at feiringen av dagen har betydelig potensial for hegemonistrid. Om man sammenligner for eksempel med den norske 17. maifeiringen, hvor både utforming og innhold er sterkt preget av tradisjoner, noe som levner feiringenes iscenesettere minimalt spillerom for variasjon, kommer plastisiteten i 17. novemberfeiringen tydelig frem. 17. novemberfeiringens betydning og innhold i stor grad blir konstruert gjennom den offentlige diskursen.

Regimeskiftet som identitetsmarkør

Et spørsmål som fløt til overflaten ved feiringen av 17. november og fløyelsrevolusjonen både i 1999 og i 2009 var hvorvidt regimeskiftet som fant sted i november 1989 i sannhet var en revolusjon eller om det snarere handlet om en “omvelting” eller forhandlet maktovertakelse. Tett forbundet til denne problemstillingen var også hvem eller hva som forsaket revolusjonen eller omveltningen. Rett og slett: hvordan skulle man tolke kommunismens fall? Debatten viste tydelig at ulike erindringsfellesskap knytter svært forskjellige minner til 17. november og fløyelsrevolusjonen. Regimeskiftet ble tillagt varierende betydning av aktørene, som brukte historien om kommunismens fall både for å legitimere sin egen rolle i Tsjekkias postkommunistiske transformasjon, forklare samtida, uttrykke identitet og/eller legitimere sitt eget politiske program. Diskusjonen om kommunismens fall illustrerer 17. novemberfeiringens potensial som kamparena for ulike erindringsfellesskap som på hver sin måte bygget sin identitet på historien om kommunismens fall.

Václav Havel omtalte i sin tale på Dagen for studentenes kamp for frihet og demokrati i 1999 regimeskiftet som “*vår* revolusjon”(min kursiv), noe som tyder på at presidenten ønsket å framstille revolusjonen som en samlende historisk hendelse for hele den tsjekkiske nasjonen, samtidig som han presenterte sitt regime som revolusjonens arvtaker. Presidenten poengterte regimeskiftets revolusjonære karakter: endringen hadde foregått raskt, “regimet (...) begynte å rase sammen som et korthus”, og den var framtvunget nedenfra, av folkets “(...) fredlige, men ettertrykkelig manifesterte vilje.”³²³ Han var også klar på at studentdemonstrasjonen 17.

³²³“Režim, který disponoval všemi myslitelnými mocenskými nástroji, řídil sdělovací prostředky i celé hospodářství, se začal tvářit v tvář pokojně, ale důrazně projevené vůli lidu hroudit jako domek z karet”, Václav Havel, “Projev prezidenta republiky Václava Havla ke Dni boje studentů za svobodu a demokracii”, nedlastet fra

november var hendelsen som satte prosessen i bevegelse. Presidentens tale reflekterer en utbredt tolkning av fløyelsrevolusjonen hvor regimeskiftet i Tsjekkoslovakia blir ansett som vesensforskjellig fra måten de andre kommunistregimene i Øst-Europa falt.³²⁴ De politiske forandringene kom etter press nedenfra, fra folket, og det var de intellektuelle, blant andre studentene, som førte an i motstanden mot kommunistregimet. I denne sammenheng blir revolusjonens fredelige forløp gjerne ansett som et bevis på den tsjekkiske nasjonens fredselskende karakter.³²⁵

Václav Klaus unngikk derimot konsekvent å bruke benevnelsen revolusjon i sin artikkel “Ti år etter: et par ord om vår utålmodighet” og omtalte regimeskiftet som *vendepunktet* og “kommunismens kollaps i november 1989”, derimot beskrev han de ti årene som fulgte etter fløyelsrevolusjonen som *revolusjonsår*.³²⁶ At den daværende ODS-lederen anså de ti transformasjonsårene fra 1989 til 1999 og ikke regimeskiftet per se, som den egentlige revolusjonen kan tolkes som Klaus’ måte å betone rollen den økonomiske transformasjonen spilte i utformingen av en ny samfunnsordning. I sin periode som tsjekkisk statsminister så Václav Klaus det som sin overordnede oppgave å avvikle den sentralstyrte tsjekkiske økonomien så raskt som mulig og innføre markeds kapitalisme, et mål han forfulgte med en tilnærming om at politiske utfordringer var underordnet økonomisk reform.³²⁷ Også dissidenten og sosiologen Jiřina Šiklová mente revolusjonsbegrepet måtte forbeholdes utviklingen som fant sted i perioden etter 1989, fordi den økonomiske transformasjonen, reprivatisering og forandring i folks sosiale stilling førte til en “fullstendig endring av samfunnsordningen”.³²⁸ Det er imidlertid åpenbart at Klaus brukte uttrykket *revolusjonsår* i positiv, nærmest selvskrytende forstand for å vise til sin egen og ODS’ rolle i den økonomiske transformasjonen, mens Šiklová så Klaus’ radikale økonomiske reformer som noe negativt.

I 2009 var *fløyelsrevolusjonen* kommet inn i Klaus’ vokabular, men ble utelukkende brukt for å betegne sluttproduktet av kommunismens fall. Det kommunistiske regimet kollapset fordi det ikke lenger var i stand til å styre landet effektivt, den kommunistiske doktrinen var uttømt og i Sovjetunionen løsnet Gorbatsjov på grepet og ville ikke lenger intervensere i sine satellittstaters innenrikspolitiske anliggende. Fløyelsrevolusjonen i Praha i november 1989 var

Václav Havels offisielle hjemmeside,

http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=93_projevy.html&typ=HTML (oppsøkt 13.5.2011).

³²⁴ Se blant annet Holy, *The Little Czech*, 1-2 og Mayer, *Češi a jejich komunismus*, 55.

³²⁵ Mayer, *Češi a jejich komunismus*, 33.

³²⁶ *Lidové noviny*, “Pár slov o naší netrpělivosti”, 13.11.1999, 11.

³²⁷ Pontuso, “Transformation Politics”, 154.

³²⁸ *Lidové noviny*, “Polistopadové změny byly příliš rychlé“, 17.11.1999, 11.

derfor mer å regne som garnityr, et gateteater. Václav Klaus' resonnement var klart: dersom kommunistregimet led en naturlig død og simpelthen kollapset innenfra, var det ikke snakk om noen kamp og derfor heller ingen seier eller seirende. Denne erkjennelsen var ifølge Klaus en bitter pille å svelge for dem som "anser seg selv som hovedarkitektene bak kommunismens fall".³²⁹ Det er rimelig å anta at Klaus her siktet til dissidentene i Občanské Fórum. OF ble grunnlagt etter studentdemonstrasjonen 17. november, den dannet en plattform for dialog med makthaverne og tok på seg rollen som revolusjonens garantist. OF startet etter hvert å dele seg opp i vanlige politiske partier, blant annet ODS, et parti som ifølge Françoise Mayer framstod som en "likvidering av dissidentmyten".³³⁰ For Klaus var det etter 1989 viktig å bygge politisk identitet uten å referere til fortiden, en identitet som ikke ble legitimert gjennom tilhørighet til dissidentmiljøet.³³¹

Men mente dissidentene selv at regimeskiftet i 1989 var en revolusjon? Dissidenten *par excellence*, Václav Havel, fremmet denne oppfatningen, men verken Petr Pithart eller nevnte Jiřina Šiklová, som begge var framtrede personer i det samme dissidentmiljøet, var av samme syn, noe som illustrerer potensialet for motstridende fortidsfortolkninger innenfor ett og samme erindringsfellesskap. Det må her nevnes at de tsjekkiske dissidentene aldri utgjorde noen homogen gruppe; selv om de var forent i motstanden mot kommunistregimet og deretter i OF, representerte de ulike, til dels motstridende politiske og ideologiske retninger, noe som særlig ble klart da OF begynte å løse seg opp i politiske partier av vestlig type.³³²

Petr Pithart gjorde det klart både ved 1999- og 2009- jubileet at fløyelsrevolusjonen ikke var en revolusjon, men en *forhandlet maktovertakelse*. Šiklová på sin side mente den virkelige revolusjonen første hadde foregått i transformasjonsårene etter 1989, regimeskiftet i november 1989 var utelukkende en *omveltning*. Pithart gikk i sine taler i forbindelse med 2009- jubileet langt i å implisere at den tsjekkiske befolkningen hadde innrettet seg så godt etter kommunistregimet at de kanskje ikke engang anså et regimeskifte som fordelaktig. Å bruke benevnelsen *revolusjon* ville være derfor være det samme som å gi den tsjekkiske befolkningen æren for noe de knapt kunne sies å ha bidratt til i særlig grad, uttrykt av Šiklová

³²⁹ Klaus, *Kde začíná zítřek*, 73, 74.

³³⁰ Mayer, *Češi*, 149.

³³¹ *Ibid*, 151.

³³² *Ibid*, 147, 150.

som at “(...) alle var på en eller annen måte - i alle fall gjennom konformitet og stilltiende, med på å forlenge det sosialistiske systemets pinsler.”³³³

Diskursen om hva som førte til kommunismens fall har viktige identitetspolitiske implikasjoner. Aktørene som betvilte regimeskiftets revolusjonære karakter rykket også ved Tsjekkias nasjonale tradisjoner og således ved bildet av hva det vil si å være tsjekkisk. Dersom regimeskiftet ikke var utløst av folkets opprør, men snarere fant sted fordi regimet kollapset innenfra, kan heller ikke den tsjekkiske nasjonen ta æren for det som skjedde og ingen seierherrer står følgelig tilbake.

Demokratiets tilstand- studentenes identitetspolitiske stridstema.

Både ved jubileet i 1999 og i 2009 ble fortiden brukt som utgangspunkt for overveielser rundt det aktuelle og fremtidige tsjekkiske demokratiet, begge jubileene framstod som både samtidsorienterte og politiserte. Feiringen av 17. november var en arena for å uttrykke misnøye med det sittende politiske etablissementet og utilfredshet med måten det tsjekkiske demokratiet fungerte, men også glede over friheten og de demokratiske institusjonene.

Den aktuelle politiske situasjonen i Tsjekkia fungerte altså som utgangspunkt for mye av diskursen rundt 17. november. I 1999 var det i hovedsak “opposisjonsavtalen” mellom ODS og ČSSD som ble gjenstand for kritikk, mens det i 2009 først og fremst var president Klaus’ EU-fiendtlige holdninger og motstand mot å signere Lisboa- traktaten som ble kritisert. Ved begge jubileene hadde demonstranter møtt opp i forbindelse med politikernes blomsternedleggelse ved minnesplaketten på Národní třída for å tilkjenne sin misnøye med politikerne og måten de forvaltet makten de var blitt betrodd.

En gruppe som både i 1999 og 2009 benyttet feiringene av 17. november til å sette en diagnose på det tsjekkiske demokratiets aktuelle tilstand, var studentene. I 1999 var det de forhenværende studentene fra 1989 som satte preg på feiringene gjennom oppropet “Děkujeme, odejděte!” (“Takk, dere kan gå av!”), mens det i 2009 var dagens studenter som gjorde seg hørt gjennom initiativet Inventura demokracie (“Ettersyn av demokratiet”). Begge oppropene var produkter av frustrasjon over den politiske situasjonen i Tsjekkia, allikevel var utgangspunktet og tilnærmingen svært forskjellig.

³³³ “(...) že se všichni nějak podíleli- alespoň konformitou a mlčením- na prodlužování agonie socialistického systému”, *Lidové noviny*, “Polistopadové změny byly příliš rychlé“, 17.11.1999, 11.

I oppropet “Děkujeme, odejděte!” erklærte studentlederne fra fløyelsrevolusjonen skuffelse og bekymring over utviklingen av tsjekkisk politikk og samfunnsliv i tiåret etter 1989 og trakk opp et skarpt skille mellom “vi” og “dem”, hvor “vi” betegnet den tsjekkiske befolkningen som sådan, mens “dem” betød den politiske ledelsen. Henvisning til historiske personer og tsjekkiske nasjonale tradisjoner dannet grunnlag for inndelingen: “vi” ble sett på som videreførere av “Masaryk- tradisjonen” og bærere av verdiene som det tsjekkiske samfunnet er tuftet på, mens “dem” utgjorde disse verdienes motpol, blant annet “arroganse, kynisme og gigantomani”. Den politiske ledelsen ble skilt ut fra det tsjekkiske samfunnet og betraktet som en egen størrelse som var vesensforskjellig fra resten av befolkningen. Betegnende nok holdt de forhenværende studentene Václav Havel utenfor kritikken, selv om han i 1999 også representerte den politiske toppledelsen. Havel faller imidlertid innenfor tradisjonen av tsjekkiske intellektuelle og humanistisk orienterte ledere, Ladislav Holy bemerker at Havels rolle i tsjekkisk politikk- og samfunnsliv kan sammenlignes med Masaryks, kritikk av Havel har gjerne derfor blitt ansett som dårlig stil.³³⁴

17. november ti år etter var det en ny generasjon studenter, denne gangen for unge til selv å huske kommunistregimet, som uttrykket bekymring for det tsjekkiske demokratiet. Studentinitiativet Inventura demokracie utfordret i sitt opprop den nasjonale myten om at demokratiet ligger nedfelt i den tsjekkiske befolkningens natur. Istedenfor å operere med et skarpt skille mellom befolkning og politisk ledelse, så studentene det tsjekkiske samfunnet under ett og refererte til et inkluderende “vi”. Oppropet fokuserte på arven tiår med kommunisme hadde etterlatt i den tsjekkiske befolkningen og erklærte at fravær av kritisk refleksjon rundt egen fortid var roten til Tsjekkias problemer. Den jevne tsjekker var like mye skyld i den utilfredsstillende politiske situasjonen som politikerne selv, fordi den kommunistiske fortida hadde lært dem å mistro staten og forholde seg passive til de offentlige affærer.

De to oppropene grep begge til historien for å forklare den samtidige politiske situasjonen, men fra ulike ståsted. De seks tidligere studentlederne bak “Děkujeme, odejděte!” brukte patosformelen “arven fra Masaryk” for å vise at Tsjekkia ble ledet av politikere som ikke aktet verdiene landet er bygget på og som befolkningen var bærere av og uttrykte skuffelse og indignasjon over hva som hadde kommet ut av revolusjonen. Signatarene av “Děkujeme, odejděte!” hadde vært direkte involvert i hendelsene som fant sted i november 1989 og hadde

³³⁴ Holy, *The Little Czech*, 167.

av den grunn et “eierforhold” til revolusjonen på en annen måte enn studentene i Inventura Democracie, som utelukkende hadde lært om regimeskiftet gjennom andres tolkninger. Dette er en av grunnene til de to oppropenes vesensforskjellige tilnærminger i forsøket på å forklare problemene i det tsjekkiske demokratiet og samfunnet.

De politiske partiene og 17. november

Kildematerialet ikke gir grunnlag for å si mye om de politiske partienes daværende standpunkt til 17. november og feiringen av tiårsjubileet for fløyelsrevolusjonen i 1999. Unntaket var pressemeldingen ODS sendte ut i forbindelse med jubileet, hvor partiet betonte sin egen rolle i den postkommunistiske transformasjonen. I 2009 utløste imidlertid tjuårsjubileet for 17. november og fløyelsrevolusjonen en følelsesladet politisk debatt. En sterkt medvirkende årsak til dette var kommunistpartiets erklæring “Stanovisko KSČM k 20. výročí události 17. listopadu” (“KSČMs standpunkt til tjuårsjubileet for 17. novemberhendelsene”) som fungerte som en brannfakkell i den politiske debatten og ble viet betydelig oppmerksomhet i media og av de andre politiske partiene. KSČM var en skarp kritiker av jubileet og valgte i anledning tjuårsdagen for sin forgjengers nederlag å kritisere det ”postnovemberske” etablissementet i sterke ordelag. Kommunistpartiets standpunkt er et håndfast bevis på at det i Tsjekkia eksisterer høyst forskjellige tolkninger av 17. november og fløyelsrevolusjonens betydning. Både ODS og ČSSD tok i etterkant av kommunistpartiets erklæring til motmøte mot KSČMs vurdering av Tsjekkias demokratiske tjuår. De respektive partienes syn på fortiden og bruk av historisk narrativ i artikuleringen av egen politisk identitet trådte tydelig fram i de tre standpunktene til 17. november.

At kommunistpartiet valgte å legge seg på en såpass konfronterende linje i anledning feiringen av dagen for kommunismens fall er bemerkelsesverdig, men på ingen måte oppsiktsvekkende i tsjekkisk sammenheng. KSČM har i motsetning til de andre tidligere statsbærende partiene i de postkommunistiske landene i Sentral- og Øst-Europa ikke gjennomgått noen fullstendig ideologisk transformasjon og er således KSČs ureformerte etterkommer. Partiet anerkjente 17. novembers viktige betydning i 1939, men ikke under noen omstendighet i 1989, all den tid den 17. november 1989 symboliserer starten på et nytt kapittel i Tsjekkias kapitalistiske historie. Partiet betraktet de to tiårene etter 1989 som tju år med “løgn og løftebrudd fra samtlige regjeringer og politikere”, men det var særlig Václav Havel og dissidentene som ble beskyldt for å ha bedratt det tsjekkiske folket.

Ifølge Michal Kopeček blir KSČM av den politiske offentligheten i Tsjekkia ansett som et fossil fra en forgangen tid som utgjør et hinder i et forholdsvis godt fungerende politisk system. KSČM fyller rollen som et ekstremistisk parti som må bli utestengt fra politisk samarbeid (dette gjelder imidlertid bare på nasjonalt nivå, da koalisjoner med kommunistene er vanlig praksis i kommune- og fylkespolitikken). At partiet fremdeles har ordet “kommunistisk” med i navnet, blir sett på som en bekreftelse av at partiet ikke har tatt et oppgjør med egen fortid og således et bevis på dets angivelige udemokratiske vesen.³³⁵

Kommunistpartiets tydelige profil i 2009-jubileet står i sterk kontrast til jubileet ti år tidligere, da *Lidové noviny* bemerket at partiet “viselig holdt seg i bakgrunnen”. At kommunistpartiet, som altså hadde inntatt en passiv posisjon ved 1999- jubileet, kom så sterkt på banen ti år senere kan være et uttrykk for partiets ønske om å markere seg som en legitim aktør på den politiske scenen. KSČMs erklæring viser dessuten hvordan ulike grupper kan lade den samme fortida med høyst ulikt innhold for å fremme sin egen politiske agenda; ved å vise til 17. november 1939 og de tsjekkiske studentenes kamp mot nazistene, knyttet også kommunistene seg til den tsjekkiske nasjonale tradisjonen som framhever verdien av utdanning og åndelige verdier og presenterte seg slik som et forsvar mot en oppblomstring av fascisme og nynazisme.

ODS presenterte et radikalt forskjellig bilde av 17. november og samfunnsomveltningene som hendelsene i november 1989 førte med seg. Partiet understreket fløyelsrevolusjonens sentrale betydning for Tsjekkia og betonet i særlig grad betydningen av fri konkurranse, samtidig som de advarte mot et mulig samarbeid mellom ČSSD og kommunistpartiet på regjeringnivå.

ČSSD var ennå krassere i sin kritikk av kommunistpartiet enn ODS, noe som kan settes i sammenheng med partiets historie. Det sosialdemokratiske partiet ČSSD ble tvangssammenslått med KSČ i 1948 og var en integrert del av det statsbærende partiet fram til det ble reetablert i 1989. Det kan derfor tenkes at ČSSD hadde større behov en ODS for å markere avstand fra av kommunistpartiets standpunkt til 17. november. Partileder Paroubek initierte at kommunistpartiet og ODS hadde felles “verdier” og siktet da blant annet til korrupsjon. For ČSSD var 17. novemberjubileet en god anledning til å markere partiets viktigste politiske budskaper.

³³⁵ Michal Kopeček, “Stigma minulosti, pouto souznělosti. První desetiletí českého polistopadového komunismu” i *Rozdělení minulosti. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*, red. av Adéla Gjuríčová et. al. (Praha: Knihovna Václava Havla o.p.s, 2011), 179.

Slik det framgår brukte både ODS og ČSSD 17. november til å forfekte sine politiske standpunkt og verdigrunnlag, samtidig som de forsøkte å markere avstand til hverandre ved å vise til en mulig likhet mellom det andre partiet og kommunistpartiet. Det var derfor et klart element av hegemonistrid mellom partiene som alle brukte historiske argumenter for å fremme sin egen betydning for Tsjekkias utvikling etter 1989 samtidig som de svertet sine politiske motstandere. Den kollektive erindringen om fløyelsrevolusjonen ble med sine sterke verdimeslige betoningar benyttet til å gi aktuelle politiske synspunkter styrke og autoritet.

To jubileer - kontinuitet eller brudd?

Jubileene i 1999 og 2009 var påfallende like både tatt i betraktning hvilke aktører/aktørgrupper som var involvert i diskursen rundt feiringene. Det forholdsvis korte tidsspennet på kun ti år mellom de to jubileene var en åpenbar årsak til at en stor andel av aktørene fra 1999 også var representert i diskursen ved feiringen i 2009. En vesensforskjell i denne sammenheng var at 2009- feiringen var det første store jubileet for fløyelsrevolusjonen hvor en generasjon som ikke selv hadde opplevd kommunismen, tok del i feiringene og var aktive medprodusenter av fortellingen om en fortid de ikke selv hadde opplevd. Ved begge jubileene var Václav Havel og Václav Klaus toneangivende i diskursen og som leverandører av kollektiv identitet; selv om Havel gikk av som president i 2002 fortsatte han å være en aktiv deltaker i tsjekkisk politikk og samfunnsliv og kunne i kraft av sin bakgrunn fremme sine standpunkt med betydelig moralsk tyngde. Også Petr Pithart, som i framstillingen er brukt som en representant for dissidentenes kollektive minne, var med på å forme diskursen om 17. november både i 1999 og i 2009. Foruten disse tre helt sentrale aktørene, kunne studentene identifiseres som en aktørgruppe ved begge jubileene. En aktørgruppe som var så godt som fraværende i kildematerialet fra 1999- jubileet, men som kom sterkt på banen ti år senere, var de politiske partiene, noe som kan antyde at dagen var blitt mer politisert i løpet av de ti årene. Særlig kommunistpartiets delaktighet i diskursen ved 2009- jubileet markerte et brudd mellom de to feiringene.

Diskursen kretset både ved ti- og tyveårsjubileet langt på vei rundt de samme temaene og problemstillingene, som var variasjoner over regimeskiftets karakter, fløyelsrevolusjonens betydning for det "nye" Tsjekkia og demokratiets tilstand. Kildene gir allikevel et inntrykk av at spørsmålet om hvorvidt regimeskiftet var en reell revolusjon eller ikke, ble viet større oppmerksomhet av et bredere spekter ulike aktører i 1999. Dette kan indikere at det i perioden 1999 til 2009 hadde etablert seg en form for konsensus rundt historien om regimeskiftet; CVVMs meningsmåling i forbindelse med tyveårsjubileet viste at forståelsen av

novemberhendelsene som reell revolusjon dominerte i den tsjekkiske befolkningen. Et annet aspekt som også var sterk framme i 1999, følelsen av skuffelse over hva som var utkommet av revolusjonen, var forholdsvis mindre betonet i 2009, selv om det også da ble snakket om “desillusjon” og “en gjentakende bølge av ‘miserabel stemning’ i befolkningen”. Det klart mest fremtredende stridstemaet i 2009- diskursen var imidlertid fraværet av en statlig offisiell markering. At ikke de tsjekkiske myndighetene tok initiativ til noen offisiell feiring representerte et av de tydeligste bruddene mellom de to respektive jubileene.

Begge jubileene var preget av konsensus rundt kjernes spørsmålet som lød: “Er 17. november 1989 en viktig dato for Tsjekkia?”. Det var kun kommunistpartiet som ikke anerkjente dagen og markerte opposisjon til avholdelsen av jubileene, de resterende aktørene var i stor grad forent i synet på 17. november 1989 som en betydningsfull dato for den tsjekkiske nasjonen.

Historiebruken ved jubileene endret seg ikke vesentlig i verken form, innhold eller funksjon fra 1999 til 2009. Historiske parallelliseringer og analogier var begge årene karakteristiske trekk ved jubileene. Aktualiseringen av fortiden til politiske formål forekom blant annet ved å analogisere historiske erfaringer med aktuelle begivenheter; de tidligere studentene bak oppropet “Děkujeme, odejděte!” sammenlignet “den miserable stemningen” i befolkningen i 1999 med den indre emigrasjonen som fant sted under normaliseringen, mens Topolánek ved tyveårsjubileet dro paralleller mellom situasjonen i 2009 og utviklingen i etterkant av 1945 som førte til den kommunistiske maktovertakelsen i 1948. Aktørene benyttet også fortida generelt og tida under kommunismen spesielt til å trekke ut lærdom med aktuell overføringsverdi for samtida. Et dominerende jubileumstema både i 1999, men særlig i 2009, var at over 40 år med kommunistisk styre hadde lært tsjekkerne at frihet og demokrati ikke kunne tas for gitt og derfor konstant måtte vernes og beskyttes mot undergravende krefter, et poeng som i 2009 ble framhevet av blant andre Klaus, Topolánek og av studentene i Inventura Demokracie.

Kapittel 6: Konklusjon

Å ta et oppgjør med fortiden, hva konkret betyr det? Det betyr å se på i hvilken grad er det som hendte (med oss) er vårt verk, som vi kan stå til ansvar for. Men i mellomtiden klarer vi ikke engang (som nasjon) å bli enige om hva som faktisk skjedde!³³⁶

Petr Fidelius' sitat bringer oss tilbake til oppgavens hovedtese, som la til grunn at ulike versjoner av fortida kom til uttrykk gjennom feiringene av 17. november. Denne studien har undersøkt historiebruk og historieframstillinger ved jubileene for kommunismens fall i 1999 og 2009. Som ledetråd i analysen av feiringene ble følgende spørsmålsstillinger benyttet: Hvilke fortolkningskonflikter kom til syne gjennom feiringene? Er det mulig å påvise erindrings- og identitetspolitiske strategier og interesser bak fortidsfortolkingene? Ble feiringene av 17. november brukt til å befeste et nasjonalt kulturfellesskap hvor tsjekkiskhet og demokrati er tett forbundet? Dette kapittelet vil forsøke å besvare problemstillingene separat, noe som samtidig vil illustrere at disse i stor grad er flettet i hverandre. Avslutningsvis vil jeg kort belyse hvor videre forskning innenfor oppgavens tematiske og teoretiske grunnlag kan bevege seg.

Fortolkningskonflikter

Studien har vist at flere ulike fortolknninger av 17. november og fløyelsrevolusjonen manifesterte seg ved jubileene i 1999 og 2009. Feiringene var anledninger til å fremme politiske og kulturnasjonalistiske interesser med regimeskiftet som referanse. Dette skjedde i taler, opprop, avisartikler, kommentarer og kronikker, hvor bestemte tolkninger av fløyelsrevolusjonen ble fremsatt og hvor det ble gjort opp status over den politiske utviklingen i Tsjekkia etter 1989.

Den mest markante fortolkningskonflikten framkom ved 2009- jubileet, da kommunistpartiet ved å ikke anerkjenne 17. november 1989 og det postkommunistiske politiske etablissementet, presenterte en fortidsfortolking som stod i opposisjon til samtlige av de andre aktørenes fortidsversjoner. Kommunistpartiets fortidstolkning fungerte som en nyttig

³³⁶ “Vypořádat se s minulostí, co to konkrétně znamená? Znamená to nahlédnout, do jaké míry je to, co se (s námi) událo, naším dílem, za něž jest nám převzít odpovědnost. Ale my se zatím (jako národ) nedokážeme shodnout ani na tom, co se vlastně událo”, Petr Fidelius, *Kritické eseje* (Praha: Torst, 2000), 416.

antitype for de øvrige politiske partienes fortidstolkninger. Ellers var det regimeskiftets karakter som var gjenstand for den største fortolkningskonflikten knyttet til historien om 17. november. Var regimeskiftet i 1989 en revolusjon eller kun en forhandlet maktovertakelse? Uenigheten rundt spørsmålet viste tydelig hvilket potensial Tsjekkias nære fortid har som politisk kamparena. Det er illustrerende i denne sammenheng at de to statslederne Václav Havel og Václav Klaus fremsatte svært differensierte tokninger av regimeskiftet; Havel fremmet en fortidstolkning som postulerte at regimeskiftet i 1989 var en reell revolusjon satt i bevegelse av folkets demonstrasjoner, en versjon av fortiden Václav Klaus gikk i mot, all den tid han anså regimeskiftet som et resultat av at kommunistregimet smuldret opp innenfra. Begge jubileene var preget av hegemonikamp mellom de to statslederne, mellom visjonæren Havel og pragmatikeren Klaus. Også aktører som i utgangspunktet hadde samme gruppetilhørighet forfektet ulike tolkninger av regimeskiftet, eksempelvis stod Václav Havels tolkning av regimeskiftet i konflikt med Petr Pitharts selv om begge har dissidentbakgrunn, noe som viser muligheten for flere kollektive erindringer innenfor et større erindringsfellesskap. Store fortolkningskonflikter kom til syne også i aktørenes evaluering av Tsjekkias første frie ti- og tyveår. Igjen fungerer Havel og Klaus' standpunkt som et godt eksempel: Havel fokuserte på den negative arven etter tiår med kommunisme hadde etterlatt seg i befolkningen og understreket at forutsetningen for et velfungerende demokrati, det sivile samfunnet, utviklet seg langsomt etter tiår med undertrykkelse, mens Klaus vektla den økonomiske transformasjonen etter 1989 og gjorde økonomien til hovedperson i sine fortolkninger av Tsjekkias nære historie.

Studien har dessuten vist at fortida i større grad kan være et grunnlag for konflikt når fortida er kommunistisk. Regimeskiftets karakter gjorde det vanskelig å identifisere klare vinnere og tapere, derfor var det heller ingen politisk makt som kunne fastsette et klart offisielt minne om fortiden. Et håndfast bevis på dette er kommunistpartiets stadige nærvær på den politiske scenen i Tsjekkia, over tjue år etter kommunismens fall.

Erindrings- og identitetspolitiske strategier og interesser bak fortidsfortolkningene

Som det har fremkommet av studien var den erindringspolitiske dimensjonen ved feiringen tydelig både i 1999 og i 2009. Ved å identifisere hvilke aktører som gjorde historien til tema for diskusjon, og å undersøke med hvilken motivasjon og hvilke virkemidler dette ble gjort, kom det tydelig tilkjenne at historien om 17. november, fløyelsrevolusjonen og Tsjekkias postkommunistiske ti- og tyveår ble brukt av de ulike aktørene som argument og autoritet i den samfunnspolitiske diskursen. Dette viser at historiebruken ved 17. novemberjubileene

føyer seg inn i en et mønster som i følge Clemens Maier er karakteristisk for pluralistiske samfunn, nemlig at ulike aktører lader fortida med sine interesser og konkurrerer om anerkjennelse på den offentlige arenaen. I den forstand lå det erindrings- og identitetspolitiske interesser bak fortidsfortolkningene som ble presentert ved de to jubileene. Dette betyr allikevel ikke at det var mulig å spore noen klar instrumentell politisk bruk av fortiden i feiringene. I et forholdsvis pluralistisk samfunn som det tsjekkiske kan ikke historieformidlingen bli totalitær; etter over 40 år med et regime som hadde monopol på historietolkningen og som førte en hardhendt fortolkningsseleksjon, ville det være svært unaturlig om myndighetene etter 1989 skulle overstyre fortidstolkningene som manifesterte seg ved jubileene. Dette faktum blir illustrert av den tsjekkiske statens relativt beskjedne rolle ved begge feiringene, det var i stor grad private aktører som var premissleverandører for feiringenes utforming og innhold. Med unntak av den ene offisielle feiringen på Prahaborgen i 1999, kunne det ikke konstateres en sterk statlig interesse i å iscenesette store jubileumsarrangementer og anvende dem som anledning til å fremme en bestemt tolkning av historien om regimeskiftet. Men som tidligere nevnt er nasjonale minnemarkeringer i seg selv en identitets- og erindringspolitisk handling hvor målet kan være å styrke den kollektive erindringen og kulturfelleskapet innenfor nasjonalstatens rammer.³³⁷

Ved å legge seg på en ikke-involverende linje fungerte staten som megler snarere enn propagandist. Hvis man legger til grunn at enhver offentlig omtale av en nasjons fortid fremmer nasjonal identitet kan det hevdes at det ikke var av stor betydning hvorvidt en borger aksepterte eller avviste noen av de vanlige fortolkningene av revolusjonen, så lenge han eller hun forbandt dem med den tsjekkiske nasjonen. Fortiden som sådan, og ikke en bestemt fortidstolkning, utgjorde således en sentral legitimitetsform i feiringene. Jubileene var moderne massearrangementer hvor en felles opplevelse av å delta i en stor erindrende begivenhet var like viktig, om ikke viktigere enn fortiden, som var gjenstand for feiringene. Dette er en historiebruk som ifølge Anette Warring fyller en viktig funksjon i moderne individuell og kollektiv identitetsdannelse. 17. novemberjubileene føyer seg således inn i en mer internasjonal, postmodernistisk jubileumskultur hvor historien ikke fremstår betydningsfull som autoritet, men som et sted som kunne oppsøkes for å avklare aktuelle politiske synspunkter og individuelle og kollektive identiteter.

³³⁷ Warring, *Historie, magt, identitet*, 9-11.

Ble feiringene brukt for å befeste et nasjonalt kulturfellesskap hvor tsjekkiskhet og demokrati er tett forbundet?

Undersøkelsen har vist at jubileene bidro til å bygge og definere en tsjekkisk nasjonalkultur. Feiringene av 17. november var en arena for den tsjekkiske befolkningen til å reflektere over sitt nasjonale kollektiv og formulere svar på spørsmålet som kom i forgrunnen etter regimeskiftet i 1989, nemlig: “hvem er vi, tsjekkerne?” Gjennom feiringene ble studentdemonstrasjonen 17. november og fløyelsrevolusjonen framhevet og dyrket som en symboliserende hendelse for den tsjekkiske nasjonen.

Det nasjonale kjennetegnet som i særdeleshet ble betonnet ved 17. novemberjubileene var den såkalte tsjekkiske demokratiske tradisjonen. Feiringene av 17. november var markeringer av demokratiets tilbakekomst etter over 40 år med autoritært styre og jubileene ble brukt til overveielser om det aktuelle og fremtidige demokratiet. Referanser til den tsjekkiske demokratiske tradisjonen gikk som en rød tråd i diskursene både i 1999 og i 2009.

Forestillingen om en lang historisk rotfestet tradisjon for et fredelig demokratisk nasjonalt fellesskap ble historisk markert ved bruk av patosformler som “arven fra Masaryk” eller “fløyelen” og referanser til Den første tsjekkoslovakiske republikken og studentenes motstand mot nazistregimet i 1939. Den offisielle feiringen på Prahaborgen i 1999 sendte viktige identitetspolitiske signaler og tegnet et bilde av den tsjekkiske staten som bærer av verdiene knyttet til 17. november og fløyelsrevolusjonen. Disse verdiene er igjen tett forbundet med Tsjekkiens nasjonale myter, som er fortellinger om en høyt utdannet, intellektuell og fredselskende nasjon. Selv om statens rolle i 2009- feiringen var mer uavklart enn i 1999, brukte også president Klaus 17. november for å underbygge et nasjonalt kulturfellesskap hvor demokrati og tsjekkiskhet var forbundet blant annet gjennom å vektlegge koblingen mellom 17. november 1939 og 17. november 1989.

Hegemonikamp og kontrasterende fortidsfortolkninger til tross, 17. novemberjubileene bidro til å befeste forestillingen om et nasjonalt erindrings- og identitetspolitisk fellesskap hvor demokrati og tsjekkiskhet var nært beslektet. Jubileene fungerte således som et identitetsbyggende redskap i tsjekkernes jakt på sitt “nasjonale vi” etter 1989.

Videre forskning

Som nevnt i innledningkapittelet har nasjonaldager og statlige helligdager i Sentral- og Øst-Europa hittil vært et svært underprioritert forskningsområde i internasjonal forskningssammenheng. Arbeidet med denne undersøkelsen har imidlertid vist at nasjonale

helligdagsfeiringer og minnejubileer med hell kan brukes for å kaste lys over historiens plass og funksjon i samfunnet, hvilke verdier og interesser ulike fortidsfortolkninger kan representere og hvordan fortidsfortolkningene som framkommer ved jubileene kan bli brukt som erindrings- og identitetspolitisk verktøy. Minnejubileer i de post- kommunistiske landene i Sentral- og Øst- Europa synes særlig hensiktsmessige til å illustrere disse aspektene ved historiebruk og identitetspolitikk fordi kommunismens fall førte til et behov for å redefinere innholdet i de nasjonale kollektive identitetene. Minnejubileenes innhold og utforming er gjerne derfor plastisk og åpent for diskusjon, noe eksempelet med feiringen av jubileene for fløyelsrevolusjonen i Tsjekia viste. En interessant videreutvikling av denne oppgavens tematikk ville være å sammenligne feiringene av 17. november i Tsjekia med feiringene i Slovakia, hvor 17. november også er en statlig helligdag, for å se hvorvidt også slovakene bruker fortellingen om kommunismens fall til å befeste deres nasjonale kulturfelleskap, og i så fall, hvilke fortidstolkninger som i den sammenheng blir framhevet.

Kilder og bibliografi

Aviser og tidsskrifter:

Lidové noviny, 22. årgang, 2009

Lidové noviny, 12. årgang, 1999

Právo, 19. årgang, 2009

Právo, 9. årgang, 1999

Respekt, 20. årgang, 2009

Respekt, 10. årgang, 1999

Internettkilder:

ABC ČR. <http://www.abccr.cz/> (Oppsøkt 30.8.2011).

Aktuálně.cz. „Nový premiér: Spolehlivý úředník bez politické ambice“, nedlastet fra: <http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=633984> (Oppsøkt 28.10.2011).

BBC News/Europe. “The Press in the Czech Republic”. BBC, 10.12.2005, <http://news.bbc.co.uk/2/low/europe/4068647.stm> (Oppsøkt 28.4. 2010).

Česká politika. “Děkujeme, odejděte!” <http://www.ceskapolitika.cz/Provolani/Dekujeme.html> (Oppsøkt 6.9.2011)

Český rozhlas. http://www.rozhlas.cz/17listopad/aktualne/_zprava/658236 (Oppsøkt 4.8.2011).

ČT24. “Koncert Už je to tady sledovalo 1 milion 718 tisíc diváků“. <http://www.ct24.cz/media/72739-koncert-uz-je-to-tady-sledovalo-1-milion-718-tisic-divaku> (Oppsøkt 2.5.2009).

Havel, Václav. “Jednou budem dál”. Nedlastet fra Václav Havels offisielle hjemmeside: http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=1292_projevy.html&typ=HTML (Oppsøkt 15.8.2011).

_____. “Projev prezidenta republiky Václava Havla ke Dni boje studentů za svobodu a demokracii”. Nedlastet fra Václav Havels offisielle hjemmeside: http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=93_projevy.html&typ=HTML (Oppsøkt 15.8.2011).

_____. “Václav Havel- Životopis”. Nedlastet fra Václav Havels offisielle hjemmeside, <http://www.vaclavhavel.cz/index.php?sec=1&id=1> (Oppsøkt 7.3.2011).

Inventura demokracie. „Co je to Inventura demokracie?“. Nedlastet fra Inventura demokracies gamle hjemmesider. <http://stara.inventurademokracie.cz/co-je-Inventura-demokracie/index.html> (Oppsøkt 14.9.2011).

_____. „Dny inventury“. Nedlastet fra Inventura demokracies gamle hjemmesider. <http://stara.inventurademokracie.cz/Dny-inventury/index.html> (Oppsøkt 9.10.2011).

_____. „Studentské prohlášení Inventura demokracie 2009“. Nedlastet fra Inventura demokracies gamle hjemmesider. <http://stara.inventurademokracie.cz/co-je-Inventura-demokracie/index.html> (Oppsøkt 14.9.2011).

Klaus, Václav. Proslov prezidenta republiky na vzpomínkové slavnosti k 70. výročí 17. listopadu 1939“. Nedlastet fra presidentadministrasjonens offisielle hjemmeside. <http://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr-vaclav-klaus/vybrane-projevy-a-rozhovory/112.shtml> (29.5.2011).

_____. “Pozdrav prezidenta republiky na vzpomínkovém setkání k 20. výročí pádu komunismu v naší zemi“. Nedlastet fra presidentadministrasjonens hjemmeside. <http://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr-vaclav-klaus/vybrane-projevy-a-rozhovory/111.shtml> (2.6.2011).

_____. “20 let poté- Očekávání a realita“. Nedlastet fra Václav Klaus offisielle hjemmeside. <http://www.klaus.cz/clanky/1811> (Oppsøkt 19.10.2011).

_____. “20 let poté: proč jsme nespokojeni“. Nedlastet fra Václav Klaus offisielle hjemmeside. <http://www.klaus.cz/clanky/2004> (Oppsøkt 13.9.2011).

_____. “17. listopad v českých dějinách“. Nedlastet fra Václav Klaus offisielle hjemmeside. <http://www.klaus.cz/clanky/1378> (Oppsøkt 11.03.2010).

KSČM. “Stanovisko KSČM k 20.výročí událostí 17. listopadu“. Nedlastet fra KSČMs hjemmeside: <http://www.kscm.cz/article.asp?thema=2730&item=45016&previev=archiv> (Oppsøkt 18.5.2011).

Magistrát hlavního města Prahy. “17. listopad v Praze: Podívejte se“. Nedlastet fra Praha byråds offisielle hjemmesider: http://www.praha.eu/jnp/cz/home/zabava/volny_cas/x17_listopad_dvacet let_svobody/prazane_si_pri_pomenuli_17_listopad.html (Oppsøkt 9.6.2011).

ODS. „Tisková zpráva 19.11.1999“. <http://zpravy.ods.cz/prispevek.php?ID=1758> (Oppsøkt 3.8.2011).

_____. “Vyjádření k výročí 20 let od sametové revoluce“. Nedlastet fra ODS' hjemmeside: <http://zpravy.ods.cz/aktualita.php?ID=11729> (Oppsøkt 18.5.2011).

Opona o.p.s.”Výroční zpráva 2009“. <http://oponaops.eu/assets/files/Opona/vyrocní-zprava-2009-mensi-mensi.pdf> (Oppsøkt 9.6.2011).

_____. „Marek Vocels appell på Albertov 17.11.2009“. [http://www.oponaops.eu/assets/files/20letbezopony/marek-projev-17112009\(1\).pdf](http://www.oponaops.eu/assets/files/20letbezopony/marek-projev-17112009(1).pdf) (4.8.2011).

_____. „Prohlášení Opony, o.p.s. k článku Lidových novin „Listopad: na Národní bude Havel, Klaus a další pozvání nedostali“. http://www.oponaops.eu/opona/cs/projekty/192/novinky/20-let-bez-opony_kohozveme (Oppsøkt 12.10.2011).

_____. “Dvacet let bez opony- máme co slavit!”, Opona, o.p.s, http://www.oponaops.eu/opona/cs/projekty/192/o_projektu (Oppsøkt 9.6. 2011).

Paroubek, Jiří. “Stanovisko předsedy ČSSD Jiřího Paroubka k prohlášení KSČM "20 let nesplněných slibů“. Nedlastet fra ČSSDs hjemmeside. <http://www.cssd.cz/media/tiskove-zpravy/stanovisko-predsedy-cssd-jirih-paroubka-k-prohlaseni-kscm-20-let-nesplnenych-slibu/> (Oppsøkt 14.10. 2011).

_____. „Projev Jiřího Paroubka na Žofíně”. Nedlastet fra ČSSDs hjemmeside.
<http://www.cssd.cz/inews/nazory-a-komentare/projev-jiriho-paroubka-na-zofine> (Oppsøkt 18.5.2011).

Pithart, Petr. „Listopad 1989 v areál Valdštejnského paláce”. Nedlastet fra det tsjekkiske senatets offisielle hjemmeside.
http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/webNahled?id_doc=50160&id_var=42544 (Oppsøkt 28.8.2011).

_____. „Totalita a sametová revoluce, anebo spíše - po tocquevillovsku - starý režim a převrat?”. Nedlastet fra Petr Pitharts offisielle hjemmeside. http://www.pithart.cz/archiv_textu_detail.pp?id=460 (Oppsøkt 9.10.2011).

_____. „Dvacet let po pádu železné opony“, nedlastet fra Petr Pitharts offisielle hjemmeside.
http://www.pithart.cz/archiv_textu_detail.pp?id=457 (Oppsøkt 9.10.2011).

_____. „Životopis”, nedlastet fra Petr Pitharts offisielle hjemmeside.
<http://www.pithart.cz/zivotopis.pp> (Oppsøkt 31.8.2011).

Pražský hrad. „Životopis”. Nedlastet fra presidentadministrasjonens hjemmeside.
<http://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr-vaclav-klaus/zivotopis.shtml> (Oppsøkt 5.3.2011)

_____. „Prezident se zúčastní akce k listopadovému výročí na Náměstí Republiky“. Nedlastet fra presidentadministrasjonens hjemmesider, <http://www.hrad.cz/cs/pro-media/tiskove-zpravy/6341.shtml> (Oppsøkt 17.11.2011).

The Prague Castle. „Státní svátek České republiky”. Informasjonsside om Prahaborgen og dens administrasjon, http://old.hrad.cz/president/Havel/svatek/17_listopad.html (Oppsøkt 27.4.2010).

Topolánek, Mirek. „Projev k 20. výročí sametové revoluce“. Nedlastet fra ODS' hjemmeside.
<http://zpravy.ods.cz/projev.php?ID=1101> (Oppsøkt 10.10.2011).

_____. „Curriculum vitae”. Nedlastet fra Mirek Topoláneks personlige hjemmeside.
<http://www.topolaneck.cz/curriculum-vitae> (Oppsøkt 12.10.2011).

Senát Parlamentu České Republiky. „Kalendárium 2009/3”.
http://www.senat.cz/informace/kalendarium.php?ke_dni=27.04.2011&O=8 (Oppsøkt 27.4.2011).

_____. „Program Úterý 17. listopadu 2009”.
http://www.senat.cz/czo/program.php?ke_dni=24.11.2009&O=6 (Oppsøkt 27.4.2011).

_____. „17. listopad 1999 v Senátu”.
http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/webNahled?id_doc=50155&id_var=42539 (Oppsøkt 28.8.2011).

Společnost 89. „10 let poté”. <http://www.spolecnost89.cz/s89cz.html> (Oppsøkt 11.5.2011).

_____. „Lidé 1999”. <http://www.spolecnost89.cz/s89cz.html> (Oppsøkt 11.5.2011).

_____. „Rockový koncert "10 let poté" na Václavském náměstí”.
<http://www.spolecnost89.cz/s89cz.html> (Oppsøkt 9.5.2011).

STEM. <http://www.stem.cz/clanek/1876> (Oppsøkt 9.8.2011).

Události. „O autorovi”. Nedlastet fra Bohumil Doležals politiske hjemmeside.
<http://bohumildolezal.lidovky.cz/texty/autor.html> (Oppsøkt 6.9.2011).

Univerzita Karlova v Praze, i-forum. "Havel chystá velký koncert. Slavnostní koncert a mezinárodní konference Už je to tady proběhne 14. listopadu", <http://www.cuni.cz/IFORUM-7605.html> (Oppsøkt 28.4.2011).

Pražský hrad. "Prezident přednese projev na vzpomínkové slavnosti na Hlávkově koleji". Nedlastet fra presidentadministrasjonens offisielle hjemmeside. <http://www.hrad.cz/cs/pro-media/tiskove-zpravy/6338.shtml> (Oppsøkt 14.4.2011).

Wien international. at. "The Czech media landscape- print media". <http://www.wieninternational.at/en/node/11577> (oppsøkt 27. 4. 2010).

Andre trykte kilder:

Klaus, Václav. *Kde začíná zítřek*. Praha: Knižní klub, 2009.

Doležal, Bohumil. "Česko: na konci s dychom?". I *Domino fórum*, 11–17 november, 2.

Litteratur:

Agnew, Hugh. *The Czechs and the Lands of the Bohemian Crown*. Stanford: Hoover Institution Press, 2004.

Auer, Stefan. *Liberal Nationalism in Central Europe*. London: RoutledgeCurzon, 2004.

Bakke, Elisabeth (red.). *Sentral- Europa og Baltikum etter 1989*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2002.

_____. "Tsjekkia: Frå fløyelsrevolusjon til rutinepolitikk" i *Sentral- Europa og Baltikum etter 1989*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2002, red. av Elisabeth Bakke, 111- 128.

_____. "Slovakia: Den kronglete veien til demokrati". I *Sentral-Europa og Baltikum etter 1989*, Oslo: Det norske samlaget, 2002, red. av Elisabeth Bakke, 129- 146.

_____. "Tsjekkia". I *Politikk i Europa: Partier, regjeringsmakt, styreform*, Oslo: Universitetsforlaget, 2008, red. av Knut Heidar, Einar Berntzen og Elisabeth Bakke, 298-309.

_____. "Tomáš G. Masaryk og det tsjekkiske spørsmål". <http://folk.uio.no/stveb1/Masaryk.pdf> (Oppsøkt 6.11.2011)

Bakkerud, Audun. "Fløyelsrevolusjonen"- en tsjekkisk arketyp? Tsjekkisk idéhistorie i lys av post-totalitær retorikk". Hovedfagsoppgave i idéhistorie, Oslo: UiO, 1994.

Balík, Stanislav. "KSČM a její vztah k minulosti". I *Středoevropské politické studie* 6, nr. 2-3 (2004). <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=200>. (Nedlastet 17.11.2011).

Bauer, Josette. "Imagining Membership: The Conception of Europe in the Political Thought of T. G. Masaryk and Václav Havel". I *Studies in East European Thought* 52, nr. 3 (2000): 203- 226.

Blažek, Petr. "Místa paměti: pamětní deska na studentskou demonstraci 25. února 1948". I *Pamět a dějiny*, nr. 1 (2009). <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0801-162-166.pdf> (Nedlastet 17.11.2011).

Connerton, Paul. *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

Eriksen, Anne. *Historie, minne og myte*. Oslo: Pax Forlag, 1999.

_____. *Det var noe annet under krigen: 2. verdenskrig i norsk kollektivtradisjon*. Oslo: Pax Forlag, 1995.

Fidelius, Petr. *Kritické eseje*. Praha: Torst, 2000.

Gammelgaard, Karen. “The Czech and the Czechoslovak 28 October. Stability and Change on Four Presidential Addresses 1988- 2008”, i *National Holidays in Transition: Discursive construction of Identity in West and Sout Slavic countries 1985- 2010*. Red. av Ljiljana Šarić, Karen Gammelgaard og Kjetil Rå Hauge (under utgivelse).

Gillis, John R. (red.) *Commemorations. The Politics of National Identity*. New Jersey: Princeton University Press, 1994.

_____. “Memory and Identity: The History of a Relationship” i *Commemorations. The Politics of National Identity*. New Jersey: Princeton University Press, 1994, red. av John R. Gillis, 3- 24.

Gjuričová, Adéla og Kopeček, Michal. *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Praha: Paseka, 2008.

Gjuričová, Adéla et. al. *Rozdělení minulosti: vytváření politických identit v České republice po roce 1989*. Praha: Knihovna Václava Havla o.p.s, 2011.

Gjuričová, Adéla. “Obhajoba národních zájmu v case východního rozšíření EU. 2002- “nacionální epizoda” ODS?”. I *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Praha: Paseka, 2008, red. av Adéla Gjuričová og Michal Kopeček, 116- 133.

Halbwachs, Maurice. *The Collective Memory*. New York: Harper&Row, 1980.

_____. *On Collective Memory*. Chicago: The University of Chicago Press, 1992.

Havel, Václav. *Letní přemítání*. Praha: Odeon, 1991.

_____. *To the Castle and Back*. New York: Vintage Books, 2008.

Heidar, Knut, Berntzen, Einar og Bakke, Elisabeth (red.). *Politikk i Europa: Partier, regjeringsmakt, styreform*. Oslo: Universitetsforlaget, 2008.

Heimann, Mary. *Czechoslovakia: The State That Failed*. New Haven: Yale University Press, 2009.

Hobsbawm, Eric og Ranger, Terence (red.). *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.

Holy, Ladislav. *The Little Czech and the Great Czech Nation: National identity and the post-communist social transformation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Hutton, Patric. *History as an Art of Memory*. Hanover: University Press of New England, 1993.

Jensen, Bernard Eric, Nielsen, Carsten Tage og Weinreich, Torben (red.). *Erindringens og glemselens politik*. Frederiksberg: Roskilde Universitet, 1996.

Jensen, Bernard Eric. “Historieformidling og erindringspolitik- i mindefesternes æra”. I *Erindringens og glemselens politik*, Frederiksberg: Roskilde Univesitet, 1996, red. av Bernard Eric Jensen, Carsten Tage Nielsen og Torben Weinreich, 235- 260.

Johnston, William M. *Celebrations: The Cult of Anniversaires in Europe and The United States Today*. New Brunswick and London: Transaction Publisher, 1991.

Kjelstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den engang var. En innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.

Kopeček, Michal (red.) *Past in the Making: Historical Revisionism on Central Europe after 1989*. Budapest: Central European University Press, 2008.

_____. "Stigma minulosti, pouto sounáležitosti: První desetiletí českého polistopadového komunismu". I *Rozdělení minulosti: Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*, . Praha: Knihovna Václava Havla o.p.s, 2011, red. av Adéla Gjuričová et. al., 179- 199.

Korbøl, Karsten. "En grenseløs ulykke". Tsjekkiske historikerer syn på nasjonen og dens historiske fall". Hovedoppgave i historie, Oslo: Universitetet i Oslo, 1998.

Krapfl, James. "Revolution and Revolt against Revolution: Czechoslovakia 1989". I *Revolution and Resistance in Eastern Europe. Challenges to Communist Rule*. Oxford; Berg, 2006, red. av Kevin McDermott og Matthew Stibbe, 175-195.

Kunštát, Daniel. „Pluralita paměti a komunistická minulost: Česká veřejnost a její reflexe roku 1989 a polistopadového vývoje“ i *Naše společnost* 8, nr.1 (2010).
http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100113s_Pluralita%20pameti....pdf (Nedlastet 17.11.2011).

Leff, Carol Skalnik. "Building democratic values in the Czech Republic since 1989". I *Central and Southeast European Politics since 1989*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, red. av Sabina P. Ramet, 162-182.

Lewis, Paul G. *Central Europe since 1945*. London: Longman, 1994.

Maier, Clemens. *Making Memories. The Politics of Remembrance in Postwar Norway and Denmark*. Doktorgradsavhandling: European University Institute, 2007.

Masaryk, Tomáš Garrigue. *Česká otázka: Snahy a tužby národního obrození*. Praha: Melantrich, 1969.

Mayer, Françoise. *Češi a jejich komunismus: Pamět a politická identita*. Praha: Odeon, 2009.

McDermott, Kevin og **Stibbe**, Matthew (red.) *Revolution and Resistance in Eastern Europe: Challenges to Communist Rule*. Oxford: Berg, 2006.

Müllerová, Alena et. al. *Albertov 16:00. Příběhy sametové revoluce*. Praha: Respekt Publishing a. s., 2009.

Nora, Pierre (red.) *Realms of Memory: Rethinking the French Past*. New York: Columbia University Press, 1996.

Poporny, Jiří og **Rak**, Jiří. "Patroni, svátky a výročí: slavnosti českého národa". I *Dějiny a současnost: kulturně historická revue*, nr. 3 (2008).

Pontuso, James F. „Transformation Politics: The Debate between Václav Havel and Václav Klaus on the Free Market and Civil Society“, i *Studies in East European Thought* 53, nr. 3 (2002): 153- 177.

Rokkan, Stein. *Stat, nasjon, klasse: Essays i politisk sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget, 1989.

Šarić, Ljiljana, **Gammelgaard**, Karen og **Hauge**, Kjetil Rå (red.). *National Holidays in Transition: Discursive construction of Identity in West and Sout Slavic countries 1985- 2010* (Under utgivelse).

Seim, Jardar. *Øst-Europa etter murens fall*. Oslo: Aschehoug, 1999.

Smith, Anthony D. *National Identity*. Reno: University of Nevada Press, 1991.

Thorsen, Arve Tuflåt. *Nasjonaldagsfeiringene i Paris og Berlin 1895- 1905: To nasjonaldager- ett komparativt nasjonalismebarometer* (Oslo: Norges forskningsråd, 1997).

Warring, Anette. *Historie, magt og identitet: Grundlovsfejring gennem 150 år*. Århus: Aarhus universitetsforlag, 2004.

_____. "Kollektiv erindring- et brugbart begrep?". I *Erindringens og glemselens politik*, Frederiksberg: Roskilde Univesitet, 1996, red. av Bernard Eric Jensen, Carsten Tage Nielsen og Torben Weinreich, 205- 234.

Østerud, Øyvind. *Hva er nasjonalisme?* Oslo: Universitetsforlaget, 1994.

Oppslagsverk

Store norske leksikon (snl.no)

Lovverk

Zákon ze dne 29. června 2000 o státních svátcích, o ostatních svátcích, významných dnech a o dnech pracovního klidu. 245/2000. 73:3526. ("Lov om nasjonale helligdager, betydningsfulle dager og fridager".)